

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ NE BIS IN IDEM
ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 4 ΤΟΥ 7ΟΥ ΠΡΟΣΘΕΤΟΥ
ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ ΤΗΣ ΕΣΔΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 50 ΧΘΔ ΤΗΣ ΕΕ»**

Της φοιτήτριας

Αναστασίας Β. Κερχανατζίδου

ΑΜ: 1220Μ073

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: Τσόλκα Όλγα

Αθήνα, Δεκέμβριος 2021

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Τσόλκα Όλγα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Κανελλοπούλου Μαρία -Νέδα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Καραγιώργου Βασιλική, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © **Αναστασία Κερχανατζίδου, 2021**

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα

Στους γονείς μου, Λιάνα και Βιτάλη

*«Οι νόμοι ουκ εώσι δις προς τον αυτόν υπερ των αυτών, ούτε δίκας, ούτε ευθύνας,
ούτε διαδικασίαν, ούτε άλλο τοιούτον ουδεν είναι»*

*Οι νόμοι δεν επιτρέπουν να διωχθεί το ίδιο πρόσωπο δύο φορές για την ίδια αιτία,
είτε πρόκειται για δίκες είτε για λογοδοσίες είτε για οτιδήποτε άλλο ανάλογο.*

Δημοσθένους, Λόγος κατά Λεπτίνη (335 π.Χ.)

Συντομογραφίες

ΑΔΑΕ Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών

ΑΝ Αναγκαστικός Νόμος ΑΠ Άρειος Πάγος ΑΠΔΠΧ Αρχή Προστασίας Δεδομένων
Προσωπικού Χαρακτήρα

Άρ. Άρθρο

Αριθμ. Αριθμός

Βλ Βλέπε/τε

ΓΔΕΕ Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΔΕΕ Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΔΕΚ Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ήδη ΔΕΕ)

ΔΕφ Διοικητικό Εφετείο

ΔΣΑΠΔ Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

ΔτΑ Δικαιώματα του Ανθρώπου (περιοδικό)

ΕΑ Επιτροπή Αναστολών

Εδ. Εδάφιο

ΕΔΔΑ Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΔΔΔΔ Επιθεώρηση Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου (περιοδικό)

ΕΕ Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΕΕΠ Επιτροπή Εποπτείας και Ελέγχου Παιγνίων

ΕΚΑΕ Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενεργείας

Επ. Επόμενα

ΕΠΕ Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης

Επιμ. Επιμέλεια

Επταμ. Επταμελής σύνθεση

ΕΣΔΑ Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΣΡ Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης

ΕΤΚ Εθνικός Τελωνειακός Κώδικας

ΕφημΔΔ Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου (περιοδικό)

ΘΠΔΔ Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (περιοδικό)

κ.α. και άλλοι

ΚΔΔικ Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας (Ν. 2717/1999)

κλπ και λοιποί/και λοιπά

ΚΟΚ Κώδικας Οδικής Κυκλοφορίας (Ν. 2696/1999)

ΚΠΔ Κώδικας Ποινικής Δικονομίας (π.δ. 258/1986)

ΚΠολΔ Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας (π.δ. 503/1985)

ΚΦΔ Κώδικας Φορολογικής Δικονομίας (Ν. 4125/1960)

Ν. Νόμος

ΝοΒ Νομικό Βήμα (περιοδικό)

Ό.π. Όπως παραπάνω

ΟΛΑΠ Ολομέλεια Αρείου Πάγου

ΟλΣτΕ Ολομέλεια Συμβουλίου της Επικρατείας

Π.Δ. Προεδρικό Διάταγμα

Π.Π. Πρόσθετο Πρωτόκολλο

Π.χ. Παραδείγματος χάριν

Παρ. Παράγραφος

ΠΕΚ Πρωτοδικείο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

Πενταμ. Πενταμελής Σύνθεση

ΠΚ Ποινικός Κώδικας (π.δ. 283/1985)

ΠοινΔικ Ποινική Δικαιοσύνη (περιοδικό)

ΠοινΧρον Ποινικά Χρονικά (περιοδικό)

ΠΠ Πρόσθετο Πρωτόκολλο

Πρβλ. Παράβαλε

Προσφ. Προσφυγή

Σ Σύνταγμα

ΣΕΕ Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση

Σελ. Σελίδα

ΣΕΣΣ Σύμβαση για την Εφαρμογή της Συμφωνίας Σένγκεν

Σκ. Σκέψη

ΣΛΕΕ Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΣτΕ Συμβούλιο της Επικρατείας

Συμβ. Συμβούλιο

Τ. Τόμος/ Τεύχος

ΤΔΔ Τακτικά Διοικητικά Δικαστήρια

ΤΚ Τελωνειακός Κώδικας

Τμ. Τμήμα

ΥΚ Υπαλληλικός Κώδικας (Ν. 3528/2007)

Υποσημ. Υποσημείωση

ΦΕΚ Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως

ΦΠΑ Φόρος Προστιθέμενης Αξίας

ΧΘΔ Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

ΧΘΔΕΕ Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Ευρωπαϊκής Ένωσης

Περιεχόμενα

I. Εισαγωγή	14
II. Θεμελίωση και εύρος της αρχής Ne Bis In Idem	17
1. Η νομική κατοχύρωση της αρχής σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο	17
2. Εύρος Εφαρμογής	19
III. Οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή της αρχής Ne Bis In Idem	21
2. Ο ποινικός χαρακτήρας των κυρωτικών διαδικασιών	21
3.3. Ο όρος του αμετακλήτου	27
3.5. Το στοιχείο του « Idem»	31
IV. Ζητήματα πρακτικής εφαρμογής της αρχής Ne Bis In Idem: Οι τρεις φάσεις εξέλιξης του «διαλόγου» μεταξύ ΕΔΔΑ, ΔΕΕ και ΣτΕ	35
1. Επί της εξελικτικής πορείας του «διαλόγου» του ΣτΕ με τα ευρωπαϊκά δικαστήρια	35
2. Η πρώτη φάση εξέλιξης της νομολογίας (2009-2015)	36
2.1. Η θέση του ΣτΕ	36
2.2. Η θέση του ΕΔΔΑ	37
2.3. Η αδιαφορία του ΣτΕ στην καθοδηγητική απόφαση του ΕΔΔΑ	39
2.4. Η δεύτερη απάντηση του ΕΔΔΑ – Μία ακόμη καταδίκη για την Ελλάδα	40
2.5. Η θέση του ΔΕΕ (και πρώην ΔΕΚ)	40
3. Η δεύτερη φάση εξέλιξης της νομολογίας (2016-2017)	41
3.1. Η συμμόρφωση του ΣτΕ στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ	41
3.2. Η απόφαση Α και Β Κατά Νορβηγίας – προς μια οπισθοχώρηση της προστατευτικής εμβέλειας της αρχής	42
3.3. Οι εθνικές νομοθετικές εξελίξεις σε μια προσπάθεια σύμπλευσης με το ΕΔΔΑ	45
3.3.1. Το νέο άρθρο 69 ^Α ΠΔ 18/1989	45
3.3.2. Η τροποποίηση του άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔιοικΔικ	45
4. Η Τρίτη φάση εξέλιξης (2018 μέχρι σήμερα)	47
4.1. Η νομολογία του ΔΕΕ	47
4.2. Οι αποφάσεις του ΣτΕ	49
4.2.1. Η προσπάθεια σύμπλευσης με το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ	49
4.2.2. Η απόφαση ΣτΕ 1771/2019: Η προσπάθεια τμήματος του ΣτΕ να ανατρέψει την προσπάθεια εναρμόνισης. Η άμεση αντίδραση της Ολομέλειας	51
4.3. Οι τελευταίες νομοθετικές εξελίξεις	52
5. Το ζήτημα της αυτεπάγγελτης ή μη εξέτασης της αρχής Ne Bis In Idem	53
V. Ne Bis In Idem και τεκμήριο αθωότητας	55
VI. Συμπερασματική κριτική αποτίμηση	64

Βιβλιογραφία	69
--------------------	----

Περίληψη

Η αρχή *ne bis in idem* ή *non bis in idem*, η οποία σημαίνει «ου δις επί τ' αυτώ», έχει ως συνέπεια ότι ένα πρόσωπο δεν μπορεί να διωχθεί για δεύτερη φορά για τις ίδιες πράξεις. Η αρχή αυτή έχει εξελιχθεί σε θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα το οποίο προστατεύεται σε ένα πολυεπίπεδο σύστημα προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων: σε εθνικό, ευρωπαϊκό και ενωσιακό επίπεδο.

Η εν λόγω αρχή, αποτέλεσε έναυσμα για ισχυρές συγκρούσεις μεταξύ εθνικών από τη μία και ευρωπαϊκών δικαστηρίων από την άλλη, με αποτέλεσμα πολλές καταδίκες για τα συμβαλλόμενα μέρη στην ΕΣΔΑ, τα οποία, σε αντίθεση με το ΕΔΔΑ, δεν δεχόταν την εφαρμογή της αρχής. Στη χώρα μας, η αντιμετώπιση της εν λόγω αρχής, διήλθε τρία στάδια εξέλιξης. Αρχικά δεν γινόταν αποδεκτή, έπειτα έγινε αξιοσημείωτη προσπάθεια συμπόρευσης με τη νομολογία των ευρωπαϊκών δικαστηρίων, ενώ κατά το τελευταίο στάδιο, με πρωτοβουλία των Δικαστηρίων που διεύρυναν την εφαρμογή της αρχής, προέβησαν σε συρρίκνωση της προστατευτικής της εμβέλειας.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να καταδείξει τα βασικά ζητήματα που ανακύπτουν από την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* στο πεδίο των δυαδικών κυρώσεων, όπως αυτά αναδείχθηκαν πρωτίστως μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ, του ΔΕΕ και του ΣτΕ κατά την τελευταία δεκαετία, και να αναδείξει τα σημαντικότερα στοιχεία αναφορικά με τους όρους εφαρμογής της αρχής, όπως τα αντιλαμβάνεται το εκάστοτε Δικαστήριο, τα οποία και επέφεραν τις σημαντικότερες συγκρούσεις στους κόλπους της εθνικής και ευρωπαϊκής νομολογίας. Ειδικότερα, η παρούσα μελέτη, ξεκινά εισαγωγικά με την παράθεση κάποιων βασικών στοιχείων της αρχής και στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο, αναλύονται το εύρος και τα θεμέλια της αρχής. Στο τρίτο κεφάλαιο, παρατίθενται οι προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής, ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο, καταγράφονται διεξοδικά οι φάσεις εξέλιξης στη νομολογία των ΕΔΔΑ, ΔΕΕ και ΣΤΕ. Στο πέμπτο κεφάλαιο, επιχειρείται η προσέγγιση του τεκμηρίου αθωότητας, υπό την ισχύ της αρχής *ne bis in idem*. Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο, παρατίθεται μια σύνοψη των όσων ζητημάτων εξετάστηκαν στην εργασία συνοδευόμενη από την κριτική αποτίμηση και τις παρατηρήσεις της γράφουσας.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Ne Bis In Idem, Ποινικό Δίκαιο, Φοροδιαφυγή, κυρώσεις
ποινικού χαρακτήρα.

Summary

The principle of *ne bis in idem* or *non bis in idem*, which means "not twice about the same", has the consequence that a person cannot be prosecuted a second time for the same acts. This principle has evolved into a fundamental human right protected in a multi-level system of human rights protection: at national and european level.

This principle triggered strong conflicts between national courts on the one hand and European courts on the other, resulting in numerous convictions for the parties to the ECHR, which, unlike the ECtHR, did not accept the application of the principle. In our country, the treatment of this principle has passed through three stages of development. Initially it was not accepted, then a remarkable attempt was made to go along with the case law of the European courts, while in the last stage, upon the initiative of the Courts that extended the application of the principle, they minimised its protective scope.

The aim of this dissertation is to highlight the most important elements regarding the conditions of application of the principle, as perceived by the court, which have brought about the most important conflicts within national and European jurisprudence, and to present the key issues arising from the application of the *ne bis in idem* principle in the field of binary sanctions, as these have been highlighted primarily through the case law of the ECtHR, the CJEU and the Council of State over the last decade.

In particular, the present study begins with the quotation of some basic elements of the principle and in the next chapter, examines the breadth and foundations of the principle. The third chapter sets out the conditions for the application of the principle, while the fourth chapter sets out in detail the phases of the development of the case-law of the ECtHR and the CJEU. In the fifth chapter, an attempt is made to approach the presumption of innocence, under the force of the principle of *ne bis in idem*. Finally, in the sixth chapter, a summary of the issues discussed in the dissertation is given, accompanied by the critical assessment and observations of the writer.

KEY WORDS: Ne Bis In Idem, Criminal Law, Tax Evasion, criminal sanctions.

I. Εισαγωγή

Η αρχή *ne bis in idem* (ή *non bis in idem*), η οποία έχει καθιερωθεί σε όλες τις σύγχρονες έννομες τάξεις, αποτελώντας παράλληλα και θεμελιώδες ανθρωπινό δικαίωμα, έχει την έννοια «ου δις επί τ' αὐτώ», και κατά συνέπεια ότι ένα πρόσωπο δεν μπορεί να διωχθεί για δεύτερη φορά για τις ίδιες πράξεις. Πρόκειται για αρχαιότατη αρχή, όπου ανευρίσκονται αναφορές στην αρχή αυτή ήδη στον Δημοσθένη ο οποίος υποστηρίζει ότι «οι νόμοι απαγορεύουν να δικασθεί ο ίδιος άνθρωπος δύο φορές για την ίδια υπόθεση» [Λόγος κατά Λεπτίνης] και στο Ρωμαϊκό Δίκαιο όπου εμφανίζεται στο *CorpusJurisCivilis* του Ιουστινιανού (Dig.48.2.7.2 και Cj.9.2.9pr: 529-534 AD).¹

Σύμφωνα με την εν λόγω αρχή, η Πολιτεία δικαιούται να υποβάλλει άπαξ μόνο το άτομο στη διαδικασία της ποινικής διαδικασίας, ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα που θα λάβει αυτή. Η εν λόγω αρχή είναι βαρυσήμαντη, αν αναλογιστεί κανείς, ότι κάθε νέα ποινική δίωξη για την ίδια πράξη όχι μόνο υποβάλλει σε νέα ταλαιπωρία τον ήδη δικασθέντα, ο οποίος άπαξ μόνο οφείλει να δώσει λόγο για την πράξη του, αλλά επιπλέον κλονίζει το κύρος της δικαιοσύνης και την εμπιστοσύνη των πολιτών σε αυτήν, δημιουργώντας ανασφάλεια δικαίου. Με την εν λόγω αρχή, κατοχυρώνεται το δικαίωμα ενός πολίτη, είτε ένοχος είναι αυτός είτε αθώος, είτε νομοταγής είτε εγκληματίας, «να προσδοκά ότι κάποια στιγμή η αναμέτρησή του με το δίκαιο θα λάβει τέλος. Και είτε πορευτεί προς το σπίτι του είτε προς τη φυλακή, πάντως θα ησυχάσει από την αγωνία και τη φθορά να είναι διαρκώς απολογούμενος για το ίδιο πράγμα». ²

Η αρχή αυτή γεννήθηκε στο πλαίσιο του ποινικού δικαίου, ωστόσο, μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ αλλά και του ΔΕΕ, η εμβέλειά της εισχωρεί και στο χώρο του διοικητικού δικαίου, διά μέσου ορισμένων διοικητικών κυρώσεων, οι οποίες χαρακτηρίζονται μεν από το νομοθέτη ως διοικητικές, εντούτοις, κατά την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, έχουν ποινικό χαρακτήρα. Έτσι, μέσω της εξελισσόμενης νομολογίας του ΕΔΔΑ στην έννοια της «ποινής» μπορεί να περιλαμβάνονται όχι μόνο οι *stricto sensu* ποινές του ποινικού δικαίου αλλά και οι σοβαρές διοικητικές κυρώσεις.

Στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, ο νομοθέτης επιλέγει την πρακτική των «δυαδικών κυρώσεων», δηλαδή τη διττή τιμωρία του παραβάτη τόσο διαμέσου

¹Πυργάκη Θ., Διοικητικός και Ποινικός κολασμός φορολογικών και τελωνειακών παραβάσεων και αρχή *nebisinidem*: νομολογιακές και νομοθετικές εξελίξεις, Εφ.Δημ. Δικ, 2020, σελ. 409.

²Γράβαρη Ι., Φορολογικές κυρώσεις. Όροι και όρια της τιμωρίας, ΘΠΔΔ, 2011, σελ.1098.

του διοικητικού δικαίου, όσο και διαμέσου του ποινικού δικαίου, για ορισμένες κατηγορίες αδικημάτων, όπως η λαθρεμπορία, η φοροδιαφυγή κ.α. Δηλαδή, το ίδιο βιοτικό συμβάν – η ίδια παράνομη συμπεριφορά - επισύρει ταυτόχρονα περισσότερες κυρώσεις, ποινικής και διοικητικής φύσεως, οι οποίες επιβάλλονται είτε από το ίδιο είτε από διαφορετικά όργανα, φαινόμενο που εμφανίζεται ιδίως σε υποθέσεις φοροδιαφυγής όπως και στο πεδίο δράσης των διαφόρων ανεξάρτητων αρχών. Στις περιπτώσεις, λοιπόν, αυτές ανακύπτει ζήτημα εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem*.

Η ανωτέρω πρακτική διάφορων κρατών – μελών συμπεριλαμβανομένης και της χώρας μας απασχόλησε ιδιαίτερα τη νομολογία ΕΔΔΑ και ΔΕΕ, όσο και τη νομολογία εθνικών δικαστηρίων, υπό το πρίσμα της αρχής *ne bis in idem* στο πεδίο της σωρευτικής επιβολής κυρώσεων, αποτελώντας αντικείμενο σοβαρών νομολογιακών συγκρούσεων αλλά και μετέπειτα εξελίξεων σε εθνικό αλλά και υπερεθνικό επίπεδο.

Στο πλαίσιο αυτό, η νομολογία των δύο ανωτέρω δικαστηρίων, υπήρξε καθοριστική για την παγιοποίηση της έννοιας, του εύρους και εν γένει της ερμηνείας την αρχής, παρότι διήλθε πλείονα στάδια προστριβών, ιδίως όσον αφορά την αντιμετώπιση της από τα εθνικά Δικαστήρια. Αναπτύχθηκε έτσι, σταδιακά, ένας άτυπος διάλογος μεταξύ ΕΔΔΑ, ΔΕΕ και ΣτΕ. Αρχικά, το ΕΔΔΑ, έδωσε το έναυσμα για διεύρυνση της παρεχόμενης ΕΣΔΑ προστασίας, μέσω της δυναμικής ερμηνείας των προϋποθέσεων εφαρμογής της αρχής *nebis in idem*, ιδίως δε των εννοιών της «κύρωσης ποινικού χαρακτήρα», του «bis» και του «idem». Από την άλλη πλευρά η νομολογία του ΔΕΕ, φάνηκε πιο συγκρατημένη από την πρώτη κιόλας απόφαση επί του αντικείμενου, ενώ η μεταγενέστερη νομολογία του φαίνεται πως περιορίζει αρκετά την προστατευτική εμβέλεια της αρχής. Τέλος, αποδέκτης αυτών των εξελίξεων, ήταν ιδίως το ΣτΕ, το οποίο αρχικά κράτησε μια ακάθεκτη στάση αρνούμενο την εφαρμογή της αρχής και διατεθειμένο να βρεθεί σε ευθεία σύγκρουση με τα ευρωπαϊκά δικαστήρια. Ωστόσο, οι πολλαπλές καταδίκες της χώρας μας, φαίνεται πως άλλαξαν τον τρόπο αντιμετώπισης των καταστάσεων από το Δικαστήριο, το οποίο πλέον, προθυμοποιείται να μπει σε έναν διάλογο με τα ευρωπαϊκά δικαστήρια ακολουθώντας τις θέσεις τους, πλην όμως, ακόμη και σήμερα, φαίνεται να δίνει προτεραιότητα στη νομολογία του ΔΕΕ, η οποία ως αναφέραμε, είναι πιο περιοριστική κατά την ερμηνεία της αρχής και τα επιπλέον τιθέμενα κριτήρια για την εφαρμογή της.

Η ανωτέρω προσέγγιση της αρχής, η οποία αποτελεί και το αντικείμενο της παρούσας εργασίας, πραγματοποιείται υπό την εθνική της διάσταση, καθότι μόνον αυτή της η διάσταση κατοχυρώνεται και στα δύο ευρωπαϊκά συστήματα, ήτοι στο σύστημα της ΕΣΔΑ και στο σύστημα της ΕΕ.

II. Θεμελίωση και εύρος της αρχής Ne Bis In Idem

1. Η νομική κατοχύρωση της αρχής σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο

Η αρχή ne bis in idem κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 παρ. 1 του 7ου³ ΠΠ της ΕΣΔΑ, κατά το οποίο *«Κανένας δεν μπορεί να διωχθεί ή καταδικασθεί ποινικά από τα δικαστήρια του ίδιου Κράτους για μια παράβαση για την οποία ήδη αθωώθηκε ή καταδικάσθηκε με αμετάκλητη απόφαση σύμφωνα με το νόμο και την ποινική δικονομία του Κράτους αυτού»*. Κατά την παρ. 3 του ίδιου άρθρου σημειώνεται πως δεν επιτρέπεται καμία απόκλιση από την ανωτέρω στην παράγραφο 1 διάταξη. Κατοχυρώνεται, ομοίως και στη διάταξη του άρθρου 14 παρ. 7 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα,⁴ η οποία προβλέπει ότι *«κανείς δε δικάζεται ούτε τιμωρείται για ένα αδίκημα για το οποίο έχει ήδη απαλλαγεί ή καταδικαστεί με οριστική απόφαση που εκδόθηκε σύμφωνα με το δίκαιο και την ποινική δικονομία κάθε χώρας»*.

Περαιτέρω, η αρχή κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά την οποία *«Κανείς δεν διώκεται ούτε τιμωρείται ποινικά για αδίκημα για το οποίο έχει ήδη αθωωθεί ή καταδικαστεί εντός της Ένωσης με οριστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου σύμφωνα με τον νόμο»*. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το ΔΕΚ εφάρμοζε την εν λόγω αρχή αναγνωρίζοντας σε αυτή χαρακτήρα γενικής αρχής του δικαίου της ΕΕ, και πριν τη θέση σε ισχύ του Πρωτοκόλλου 7 της ΕΣΔΑ, κυρίως σε δημοσιοϋπαλληλικές υποθέσεις αλλά και σε υποθέσεις ανταγωνισμού. Εξ αρχής δε, η Σύμβαση για την Εφαρμογή της Συμφωνίας του Σένγκεν (αρ.54) και η απόφαση-πλαίσιο του Συμβουλίου (2002/584/ΔΕΥ) σχετικά με το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης την αναγνωρίζουν ως όριο άσκησης της ποινικής δικαιοδοσίας των κρατών – μελών, με σκοπό τη διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των πολιτών εντός της ΕΕ και την αποτροπή δίωξης ενός προσώπου για τις ίδιες πράξεις στο έδαφος περισσότερων κρατών μελών.⁵

³ Κυρώθηκε με το Ν. 1705/1987 (Α'89) 11 την 1η Νοεμβρίου 1988.

⁴ Κυρώθηκε με το Ν 2462/1997

⁵ Καραγκούνη Β., Περιορισμού της αρχής nebis in idem από το ΔΕΕ – Προϋποθέσεις σόρευσης διοικητικών διώξεων ή κυρώσεων «ποινικού» χαρακτήρα και ποινικών διώξεων ή κυρώσεων – ΘΠΔΔ 7/2018.

Στο ισχύον ελληνικό Σύνταγμα⁶ δεν κατοχυρώνεται ρητά η απαγόρευση της διπλής διώξεως ή του διπλού κολασμού της ίδιας αξιόποινης πράξεως. Ωστόσο, ένας τέτοιος συνταγματικός κανόνας, ανάλογα με τις ειδικότερες εκφάνσεις του, μπορεί να συναχθεί από τις συνταγματικές αρχές του κράτους δικαίου και της ασφάλειας δικαίου, είτε αυτοτελώς είτε σε συνδυασμό με τις διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1, 5 παρ. 1 και 25 παρ. 1 εδ. γ' του Συντάγματος. Ωστόσο, σε εθνικό επίπεδο, το άρθρο 57 ΚΠΔ, ως αρνητική δικονομική προϋπόθεση θεμελιώνει τη γενική αρχή *ne bis in idem*, ήτοι την αρχή της άπαξ εκδικάσεως. Η ύπαρξη δεδικασμένου συνεπάγεται την παρεμπόδιση άσκησης εκ νέου δίωξης σε βάρος του ίδιου προσώπου για την ίδια πράξη, ακόμα και αν σε αυτήν δοθεί διαφορετικός χαρακτηρισμός. Η γενική αυτή αρχή ισχύει κατά τρόπο άκαμπτο. Ως αρνητική δικονομική προϋπόθεση στο άρθρο 57 ΚΠΔ, προστέθηκε με τον Νέο Ποινικό Κώδικα και η εκκρεμοδικία. Υπό αυτή την έννοια, το άρθρο 57 φαίνεται να παρέχει ευρύτερη προστασία έναντι του άρθρου 4 του 7^{ου} ΠΠ ΕΣΔΑ. Βέβαια, το άρθρο 57, ως αυτό ερμηνεύεται από τη νομολογία των εθνικών Δικαστηρίων, περιορίζεται και εξαντλείται στις ποινικές διαδικασίες και δεν επεκτείνεται σε άλλες διαδικασίες (π.χ. διοικητικές κυρώσεις) η οποίες και θα μπορούσαν να υποκρύπτουν ποινή. Περαιτέρω, με την επιφύλαξη των οριζόμενων στα άρθρα 525 και 526 του ΚΠΔ, η εφαρμογή της ως άνω αρχής απαγορεύει να δικαστεί για δεύτερη φορά και για το ίδιο αδίκημα πρόσωπο που στο παρελθόν καταδικάσθηκε ή αθωώθηκε για το αδίκημα αυτό, έχει εκδοθεί αμετάκλητη απόφαση (αθωωτική ή καταδικαστική) ελληνικού ποινικού δικαστηρίου ή παύση της ποινικής δίωξης κατά του προσώπου αυτού και μεταγενέστερα ασκηθεί νέα ποινική δίωξη κατά του ίδιου προσώπου και για την ίδια πράξη, για την οποία έχει ήδη αθωωθεί ή καταδικασθεί αμετακλήτως.⁷

Επομένως, η αρχή *ne bis in idem*, εκτός από γενική αρχή του δικαίου, συνιστά θεσπισμένο θεμελιώδες δικαίωμα προστατευμένο τόσο από το Ευρωπαϊκό Δίκαιο (άρθ. 50 του ΧΘΔ ΕΕ.) και την ΕΣΔΑ (άρθ. 4 του 7ου ΠΠ), όσο και από το εθνικό Δίκαιο (άρθ. 57 του ΚΠΔ), που συνίσταται στην απαγόρευση άσκησης ποινικής δίωξης κατά κάποιου ατόμου για το ίδιο ποινικό αδίκημα, για το οποίο έχει ήδη καταδικασθεί ή αθωωθεί αμετάκλητα με απόφαση ελληνικού ποινικού δικαστηρίου.

⁶ Αναφορές της αρχής υπήρχαν και στα εθνικά συντάγματα, όπως στο άρθρο 16 του Συντάγματος της Τροιζήνας, καθώς και στο Σύνταγμα του 1832 (αρ. 45) στα οποία προβλεπόταν ότι «κανείς δεν κρίνεται δις δι' εν και το αυτό αμάρτημα»

⁷ Λαϊνιώτη Α., Αφιέρωμα: Η Αρχή *ne bis in idem*, ΘΠΔΔ, Δεκέμβριος 2016, τευχ. 92 σελ. 1124

Σκοπός της θεσμοθέτησης του δεδिकाσμένου είναι πέρα από την ασφάλεια του δικαίου και κατ' επέκταση τη διασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης, η οποία διαταράσσεται με οξύ τρόπο όταν επανακινείται δίωξη κατά του ίδιου προσώπου για την ίδια πράξη και η προστασία του κύρους της δικαιοσύνης και η αποφυγή έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων. Επιπρόσθετα το δεδिकाσμένο οδηγεί στη διασφάλιση του δικαιώματος του κάθε πολίτη να τερματιστεί κάποτε ολοκληρωτικά η δικαστική του ταλαιπωρία, και συνακόλουθα να τερματιστεί το αίσθημα αβεβαιότητας που αυτός βιώνει. Κάθε υπόθεση συνεπώς που άγεται ενώπιον της Δικαιοσύνης οφείλει κάποτε να τελειώσει οριστικά για το παρόν και το μέλλον. Το αποτέλεσμα της αμετάκλητης δικαστικής απόφασης θεωρείται κατά πλάσμα δικαίου πάντοτε ως αληθές (*resjudicataproveritatehabetur*) και περιβάλλεται υπό την ισχύ της αρχής *ne bis in idem*.⁸

2. Εύρος Εφαρμογής

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η ένταξη της αρχής στην ΕΣΔΑ με το άρθρο 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ, αφορά σε περιπτώσεις εθνικών και μόνο διαδικασιών κατά τη ρητή γραμματική ανάγνωση της διάταξης, ήτοι πολλαπλών ποινικών κυρώσεων εντός του αυτού κράτους. Η παρατήρηση αυτή, έχει τη σημασία της, καθότι, αρχικά, η ανωτέρω διάταξη, είχε αντιμετωπιστεί από τον Α.Π. ως καλύπτουσα και το διεθνικό δεδिकाσμένο, λόγω της αστοχίας στην ταύτιση της με την αντίστοιχη πρόβλεψη στο άρθρο 14 παρ. 7 Δ.Σ.Α.Π.Δ.

Από την άλλη πλευρά, η κατοχύρωση της αρχής στο άρθρο 50 του ΧΘΔΕΕ, προκύπτει, από τις οικείες επεξηγήσεις, ότι αυτή τυγχάνει ευρύτερης εφαρμογής και συγκεκριμένα: Α) Εντός της δικαιοδοσίας της Ένωσης ή/και μεταξύ της δικαιοδοσίας της Ένωσης και των δικαιοδοσιών των κρατών μελών (: υπερεθνική διάσταση ή/και κάθετη εθνική-υπερεθνική διάσταση). Η σώρευση, θα πρέπει απαραίτητως να αφορά δυο κυρώσεις ποινικής φύσεως, και γι' αυτό είναι απαραίτητος ο ακριβής καθορισμός της έννοιας «ποινικής φύσεως διώξεις», Β) «Μεταξύ των δικαιοδοσιών διαφόρων κρατών μελών» (: οριζόντια διεθνική διάσταση), υπό την ανωτέρω προϋπόθεση της «ποινικής» φύσεως των σχετικών

⁸Γράβαρη Ι., ό.π., σελ., 1098 «...δικαιούται ένας πολίτης –ένοχος ή αθώος, νομοταγής ή λαθρέμποροςδικαιούται λοιπόν, ως άνθρωπος, να προσδοκά ότι κάποια στιγμή η αναμέτρησή του με το δίκαιο θα λάβει τέλος. Και είτε πορευτεί προς το σπίτι του είτε προς τη φυλακή, πάντως θα ησυχάσει από την αγωνία και τη φθορά να είναι διαρκώς απολογούμενος για το ίδιο πράγμα. Ne bis in idem λέγεται αυτό...»

διώξεων και κυρώσεων,⁹ Γ) «Εντός της δικαιοδοσίας ενός και του αυτού κράτους» (: εθνική διάσταση), υπό την αυτή ως άνω προϋπόθεση της «ποινικής» φύσεως των διττών διώξεων και κυρώσεων. Σχετικώς στις Επεξηγήσεις διαλαμβάνεται ότι «η έννοια και η εμβέλεια» του δικαιώματος στο εσωτερικό του ιδίου κράτους μέλους είναι «ίδια με το αντίστοιχο δικαίωμα της ΕΣΔΑ». Πρόκειται για ρητή έκφραση της επιταγής του άρθρου 52 παρ.3 του ΧΘΔ.¹⁰ Όμως, το εν προκειμένω διασφαλιζόμενο δικαίωμα δεν ισχύει σε όλες τις εθνικές περιστάσεις, αλλά τελεί υπό την προϋπόθεση ότι «τα κράτη μέλη ενεργούν εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης», κατ' άρθρο 51 παρ.1 εδάφιο πρώτο ΧΘΔ.¹¹

Καθίσταται λοιπόν, σαφές, ότι η τρίτη εκδοχή της αρχής στο άρθρο 50 ΧΘΔΕΕ είναι ταυτόσημη με τη διατύπωση αυτής στο άρθρο 4 7^ο ΠΠΕΣΔΑ. Αφορούν στο ίδιο αντικείμενο και έχουν την ίδια έννοια, με την μόνη διαφορά, ότι για να γίνει επίκληση αυτής εκ του άρθρου 50 ΧΘΔΕΕ, θα πρέπει στην κρινόμενη υπόθεση να υφίσταται συνδετικό στοιχείο με το δίκαιο της Ένωσης, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 51 ΧΘΔ και σύμφωνα με τη σχετική νομολογία του ΔΕΕ.

⁹ Τσόλκα Ο. σε: Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σελ. 555 επ., «Η διεθνική αυτή διάσταση της αρχής, εντοπίζεται και στα άρθρα 54-58 της Σύμβασης για την εφαρμογή της συμφωνίας του Σένγκεν», στο άρθρο 7 της Σύμβασης σχετικά με την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Κοινότητας» στο άρθρο 10 της Σύμβασης για την καταπολέμηση της δωροδοκίας» (ν.2802/2000), καθώς και σε διατάξεις του παράγωγου ενωσιακού δικαίου στον τομέα της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις (π.χ. στην απόφαση πλαίσιο για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης ή στην Οδηγία για την ευρωπαϊκή εντολή έρευνας). Όλα τα παραπάνω, μπορούν να προσδώσουν την έννοια του κοινοτικού κεκτημένου στην εν λόγω αρχή».

¹⁰ Αρ. 52 παρ. 3 ΧΘΔΕΕ «Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία».

¹¹ Τσόλκα Ο., ό.π., σελ. 557 επ.

III. Οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή της αρχής Ne Bis In Idem

1. Περίγραμμα

Για την εφαρμογή της αρχής ne bis in idem, κατ' αρ. 4 παρ. 1 7^{ου} ΠΠ ΕΣΔΑ, απαιτείται, κατ' αρχήν, να συντρέχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις: Α) πρέπει να υπάρχουν περισσότερες της μίας διακεκριμένες διαδικασίες επιβολής κύρωσης, οι οποίες δεν συνδέονται στενά μεταξύ τους, Β) οι διαδικασίες αυτές είναι «ποινικές» κατά την αυτόνομη έννοια της ΕΣΔΑ, η οποία παγιώθηκε βάσει των κριτηρίων που υιοθετήθηκαν στην απόφαση Engel,¹² κατ'εφαρμογήν των οποίων μπορούν να θεωρηθούν ως «ποινικές» και κυρώσεις που επιβάλλονται από διοικητικά όργανα, ενόψει της φύσης των σχετικών παραβάσεων ή και του είδους και της βαρύτητας των προβλεπόμενων γι'αυτές διοικητικών κυρώσεων, Γ) η μία από τις διαδικασίες πρέπει να έχει περατωθεί με αμετάκλητη απόφαση. Ειδικότερα, κατά την έννοια της παραπάνω διάταξης, η αμετάκλητη απόφαση που ολοκληρώνει τη μία «ποινική» διαδικασία πρέπει να στηρίζεται σε επαρκή έρευνα και εκτίμηση σχετικά με την ουσία της υπόθεσης, δηλαδή την τέλεση ή μη της παράβασης.¹³Θα πρέπει να σημειωθεί πως δεν απαγορεύεται η παράλληλη διενέργεια περισσότερων διαδικασιών «ποινικής φύσης», εφόσον καμία από αυτές δεν έχει περατωθεί με την έκδοση αμετάκλητης απόφασης). Επομένως, απαγορεύεται η δεύτερη δίωξη και τιμωρία και όχι η διπλή,¹⁴Δ) οι διαδικασίες πρέπει να στρέφονται κατά του ίδιου προσώπου και να αφορούν στην ίδια κατ'ουσίαν παραβατική συμπεριφορά.

2. Ο ποινικός χαρακτήρας των κυρωτικών διαδικασιών

2.1. Το ανακύπτον ζήτημα

Όπως προαναφέρθηκε για την εφαρμογή της αρχής ne bis in idem, κατ' άρθρο 4 παρ. 1 7^{ου} ΕΣΔΑ και 50 ΧΘΔΕΕ, απαιτείται οι δύο διαδικασίες που έχουν εκκινήσει σε βάρος του ίδιου προσώπου να έχουν ποινικό χαρακτήρα. Η έννοια της διαδικασίας ποινικού χαρακτήρα απασχόλησε επανειλημμένως το ΕΔΔΑ αλλά και το ΔΕΕ. Ο

¹² ΕΔΔΑ, απόφαση Engel κ.λπ. κατά Κάτω Χωρών (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 8ης Ιουνίου 1976 (προσφυγές υπ' αριθ. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72).

¹³Πρβλ. ΔΕΕμειζ. Συνθ. 29.6.2016, C-486/1, ECLI:EU:C:2016:483, Kossowski, σκέψεις 42-54, ΕΔΔΑ decision 13.9.2007, 27521/04, Mullet κατά Γαλλίας,

¹⁴Παυλίδου Ε., Το κουτί της Πανδώρας, ne bis in idem, εκκρεμοδικία και ανεξαρτησία μεταξύ διοικητικής και ποινικής διαδικασίας, ΕφΔΔ, 2014, σελ., 582-566.

προβληματισμός που ανακύπτει εν προκειμένω, αφορά τη δυνατότητα σωρευτικής επιβολής ποινικών και διοικητικών κυρώσεων, όταν οι τελευταίες έχουν τέτοια μορφή και ένταση, ώστε, εν τέλει αποτελούν ένα είδος ποινικών κυρώσεων, με αποτέλεσμα να επιβάλλεται δύο φορές ποινή για το ίδιο αδίκημα.

Τη λύση στον προβληματισμό αυτό, έδωσαν τα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια (ΕΔΔΑ και ΔΕΕ), τα οποία ερμηνεύοντας διασταλτικά την έννοια της ποινής και της ποινικής διαδικασίας, υπήγαγαν και τις διοικητικές κυρώσεις στο εύρος τους με ορισμένες βέβαια προϋποθέσεις. Ειδικότερα, το δικαστήριο του Στρασβούργου ερμηνεύει την κρινόμενη αρχή υπό το φως των άρθρων 6 και 7 της ΕΣΔΑ συνδέοντας ευθέως την έννοια της κατηγορίας ποινικής φύσης του άρ. 6 και της «ποινής» του άρ. 7 της ΕΣΔΑ με αυτές της «δίωξης ή ποινικής καταδίκης» του άρ. 4 του 7^{ου} ΠΠ ΕΣΔΑ.¹⁵

2.2. Η νομολογία του ΕΔΔΑ

Το ΕΔΔΑ, ήδη από τη δεκαετία του 1970, προκειμένου να μη διαφεύγει κάθε κράτος των υποχρεώσεων του, χαρακτηρίζοντας ως διοικητικές ορισμένες κυρώσεις και διαδικασίες που όμως ουσιαστικά ήταν ποινικές, χρησιμοποίησε τρία βασικά κριτήρια, τα γνωστά ως κριτήρια Engel¹⁶, ούτως ώστε, τα κράτη προσδίδοντας διαφορετική ονομασία στις κυρώσεις που επιβάλλουν (πχ. να ονομάζουν μια ποινή ως διοικητική κύρωση) να μην διαφεύγουν των κατευθυντηρίων αρχών που διέπουν τη Σύμβαση και των εγγυήσεων που αυτή υπόσχεται για την προστασία του ατόμου από αυθαίρετες διώξεις. Με τον τρόπο αυτό, η νομολογία του ΕΔΔΑ διευρύνει σημαντικά το πεδίο εφαρμογής του κανόνα *ne bis in idem* υιοθετώντας μία ευρεία αντίληψη της «ποινικής» διαδικασίας με αποτέλεσμα να περιλαμβάνονται στην εν λόγω εγγύηση όχι μόνο δύο διαδικασίες παραδοσιακά ποινικές, οριζόμενες ως τέτοιες από το εθνικό δίκαιο, αλλά και διαδικασίες που αφορούν σε παραβάσεις που

¹⁵ Βλ. απόφαση της 2ας Ιουλίου 2002, 33402/96, Göktan κατά Γαλλίας, όπου διευκρινίζεται ότι η έννοια της κατηγορίας ποινικής φύσεως θα πρέπει να προσδιορίζεται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις διατάξεις της Συνθήκης, ΕΔΔΑ απόφαση της 14ης Σεπτεμβρίου 2004, 60619/00, Rosenquist κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 2007, 11143/04, Mjeldre κατά Νορβηγίας, ΕΔΔΑ απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2007, 11187/05, Haarnvig κατά Νορβηγίας, ΕΔΔΑ απόφαση της 10ης Φεβρουαρίου 2009, 14939/03, Zolotukhin κατά Ρωσίας, σκ. 52 επ., ΕΔΔΑ απόφαση της 25ης Ιουνίου 2009, 55759/07, Maresti κατά Κροατίας.

¹⁶ ΕΔΔΑ, απόφαση Engel κ.λπ. κατά Κάτω Χωρών (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 8ης Ιουνίου 1976 (προσφυγές υπ' αριθ. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, σειρά Α αριθ. 22, § 82).

ορίζονται ως διοικητικές. Όπως μάλιστα χαρακτηριστικά έχει λεχθεί η κομβικής σημασίας απόφαση Engel, αποτέλεσε, υπό προϋποθέσεις, τη «θύρα» εισαγωγής των δικονομικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου στη διοικητική δίκη.¹⁷

Τα κριτήρια Engel είναι τα εξής: Α) το εάν η σχετική νομοθετική διάταξη ανήκει στην ύλη του εθνικού ποινικού δικαίου (δηλαδή ο χαρακτηρισμός του αδικήματος κατά το εσωτερικό δίκαιο). Ο χαρακτηρισμός αυτός δεν θεωρείται από το ΕΔΔΑ ως αποφασιστικής σημασίας, ούτε δεσμεύει το δικαστήριο, δεδομένου ότι η υπαγωγή μιας κύρωσης στην ύλη του διοικητικού δικαίου δεν αναιρεί την εξουσία του ΕΔΔΑ να αναγνωρίσει μέσω των λοιπών κριτηρίων Engel την υποβόσκουσα ποινική φύση της,¹⁸ αλλά χρησιμεύει ως σημείο αναφοράς για την περαιτέρω εξέταση της διάταξης προκειμένου να διαπιστώσει εάν έχει παραβιασθεί κάποιο από τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ και τα Πρωτόκολλά της. Το ΕΔΔΑ προσδίδει με άλλα λόγια στις αυτόνομες έννοιες την τελολογική εκείνη ερμηνεία, η οποία εξασφαλίζει την αποτελεσματικότερη δυνατή προστασία των προστατευόμενων δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η ΕΣΔΑ και τα σχετικά πρωτόκολλα στο πλαίσιο των αρχών του Κράτους Δικαίου και της δημοκρατικής κοινωνίας¹⁹Β) η φύση της παράβασης και τον βαθμό βαρύτητας της απειλούμενης κύρωσης που κινδυνεύει να υποστεί ο ενδιαφερόμενος.²⁰ Δεν απαιτείται κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ τα κριτήρια να συντρέχουν σωρευτικά για να χαρακτηριστεί μια υπόθεση «ποινική» αλλά αρκεί η συμβολή και ενός εξ αυτών.²¹

Καταλήγει έτσι το δικαστήριο στις εξής παραδοχές: Ο νομικός χαρακτηρισμός που προσδίδει το εσωτερικό δίκαιο στην κύρωση (πχ. ως διοικητική) δεν κωλύει το Δικαστήριο να την κρίνει ως παράβαση ποινικής φύσης. Βαρύνουσα σημασία ως προς το δεύτερο κριτήριο για τη φύση της παράβασης έχει ο σκοπός της κύρωσης, ο οποίος αν είναι αποζημιωτικός και δεν έχει τιμωρητέο ή αποτρεπτικό χαρακτήρα

¹⁷ Βογιατζή Π., Ne bis in idem και τεκμήριο αθωότητας από την ποινική στην διοικητική δίκη: Ζητήματα ασυμβατότητας μεταξύ του ΕΔΔΑ και του ΣΤΕ, ΘΠΔΔ, 2015, σελ. 533-534

¹⁸ ΕΔΔΑ απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 2007, 11143/04, Mjeldel κατά Νορβηγίας, ΕΔΔΑ απόφαση της 10ης Φεβρουαρίου 2009, 14939/03, Zolotukhin κατά Ρωσίας κ.α.

¹⁹ Σισιλιάνου Λ.-Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη 2017, σελ.5.

²⁰ ΕΔΔΑ, απόφαση Zolotukhin κατά Ρωσίας (§ 56).

²¹ ΕΔΔΑ απόφαση της 24ης Φεβρουαρίου 1984, 12547/86, Bendenoun κατά Γαλλίας, σκ. 47, ΕΔΔΑ απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 2003, 39665/98, 40086/98, Eze and Connors, σκ. 86, ΕΔΔΑ απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2006, 73053/01, Jussila κατά Φινλανδίας, σκ. 31, ΕΔΔΑ Zolotukhin κατά Ρωσίας, ό.π., σκ. 53., Δεν αποκλείεται ωστόσο να εξεταστούν σωρευτικώς σε περίπτωση που η εξέταση του καθενός από αυτά δεν καθιστά εφικτό να συναχθεί ασφαλές συμπέρασμα ως προς την ποινική ή μη φύση της κύρωσης

τότε η κύρωση δεν έχει ποινικό χαρακτήρα.²² Συμπληρωματικά, το δικαστήριο ελέγχει γ) τον κύκλο των προσώπων στα οποία απευθύνεται ο κανόνας με συνέπεια, όταν ο κύκλος αυτός δεν είναι ατομικά προσδιορισμένος, αλλά αφορά το σύνολο των πολιτών, τότε η πρόβλεψη είναι ποινικού περιεχομένου.²³ Περαιτέρω, το δικαστήριο κρίνει την κύρωση με βάση τη βαρύτερη ποινή που μπορεί να επιβληθεί σύμφωνα με τις σχετικές εθνικές διατάξεις. Έτσι, εφόσον η ποινή που μπορούσε να επισύρει η πράξη του προσφεύγοντος και η πραγματική ποινή που του επιβλήθηκε συνεπάγεται στέρηση της ελευθερίας, θα πρέπει να τεκμαίρεται ότι οι κατηγορίες που του προσάπτονται έχουν ποινικό χαρακτήρα. Τέλος, το Δικαστήριο συμπληρώνει ότι η *«επιβολή χρηματικών ποινών για τη μη καταβολή των οποίων το άτομο απειλείται με ποινή στερητική της ελευθερίας ή οι οποίες καταχωρούνται στο ποινικό μητρώο αποδεικνύει την ύπαρξη διαδικασίας ποινικού χαρακτήρα.»*²⁴

Αντιθέτως, ως προς τις χρηματικές κυρώσεις θα πρέπει να εκτιμάται το ύψος του ποσού για να εξακριβωθεί ο ποινικός χαρακτήρας της κύρωσης.²⁵ Κρίσιμη για τον χαρακτηρισμό της κύρωσης ως ποινικής είναι η βαρύτερη κύρωση που προβλεπόταν νομοθετικώς και μπορούσε να επιβληθεί κατά τον κρίσιμο χρόνο²⁶ και όχι η πράγματι επιβληθείσα, η οποία πάντως συνεκτιμάται, χωρίς ωστόσο να μπορεί να μειώσει τη σημασία του αρχικού διακυβεύματος.²⁷

Τέλος, αναφορικά με τα πρόστιμα επί φορολογικών παραβάσεων, το ΕΔΔΑ προκρίνει την εξέταση του δεύτερου από τα κριτήρια Engel, δηλαδή της φύσης του αδικήματος, ανεξαρτήτως του ύψους του προστίμου.²⁸

²² ΕΔΔΑ, απόφαση Jussila κατά Φινλανδίας της 23ης Νοεμβρίου 2006 (προσφυγή υπ' αριθ. 73053/01, Recueil des arrêts et décisions, 2006-XIII, § 38).

²³ Δημητρακόπουλου Ι., Διοικητικές Κυρώσεις και Θεμελιώδη Δικαιώματα, Σύνταγμα-ΕΣΔΑΔίκαιο ΕΕ, 2014, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 50.

²⁴ ΕΔΔΑ, Žugić κατά Κροατίας της 31ης Μαΐου 2011 (προσφυγή υπ' αριθ. 3699/08 που δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στη Recueil des arrêts et décisions, § 68).

²⁵ Δημητρακόπουλου Ι., ο, Διοικητικές κυρώσεις και θεμελιώδη δικαιώματα, ό.π., σελ. 54.

²⁶ ΕΔΔΑ απόφαση της 4ης Οκτωβρίου 2007, 28183/03, Anghel κατά Ρουμανίας, σκέψη 52, όπου χαρακτηρίζεται ως ποινική η επιβολή προστίμου για προσβολή της τιμής δημοσίου υπαλλήλου, διότι κατά το χρόνο της παράβασης και επιβολής της κύρωσης για το εν λόγω αδίκημα προβλεπόταν νομοθετικώς και ποινή φυλάκισης από 15 ημέρες έως 3 μήνες, ενώ σε μεταγενέστερο χρόνο η ποινή φυλάκισης καταργήθηκε και διατηρήθηκε μόνο η ποινή του προστίμου.

²⁷ ΕΔΔΑ Zolotukhin κατά Ρωσίας, ό.π., σκ. 56.

²⁸ ΕΔΔΑ Jussila κατά Φινλανδίας, σκ. 31 · ΕΔΔΑ απόφαση της 16ης Ιουνίου 2009, 13079/03, Ruotsalainen κατά Φινλανδίας, σκ. 41 επ., με τις οποίες κρίθηκε ότι φορολογικά πρόστιμα ύψους 1836 και 720 φινλανδικών μάρκων αντίστοιχα (περίπου 308 και 121 ευρώ) έχουν ποινικό χαρακτήρα · ΕΔΔΑ απόφασης της 17ης Απριλίου 2012, 21539/07, Steininger κατά Αυστρίας, στην οποία η κρίση περί ποινικού χαρακτήρα της προσαύξησης φόρου στηρίχθηκε αποκλειστικώς στο κριτήριο της φύσης

2. 3. Η νομολογία του ΔΕΕ

Ομοίως και κατά το ΔΕΕ, η ποινική φύση των κυρώσεων δεν κρίνεται κατά το εθνικό δίκαιο, αλλά αποτελεί αυτόνομη έννοια του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Θα πρέπει να σημειωθεί, πως το ΔΕΕ, δεν έχει κρίνει έως σήμερα την ποινική ή μη φύση μιας παράβασης στη διεθνή διάσταση της αρχής, καθότι οι υποθέσεις που ήχθησαν ενώπιον του είχαν προδήλως ποινικό χαρακτήρα. Η πρώτη προσέγγιση επί της ποινικής φύσεως της αρχής ήταν στην υπόθεση Bonda,²⁹ η οποία εξειδικεύτηκε με την απόφαση Åkeberg Fransson,³⁰ όπου το ΔΕΕ δεν έδωσε ευθέως απάντηση επί του ζητήματος της ποινικής ή μη φύσης της δίωξης, αλλά επί της ουσίας υιοθέτησε - παρέπεμψε στα κριτήρια που έθεσε το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Engel. Στις μεταγενέστερες αποφάσεις του, Menci,³¹ Garlsson Real Estate³² και Di Puma³³, όπου και υιοθετήθηκε κοινή ερμηνευτική πορεία με το ΕΔΔΑ, προσέγγισε περαιτέρω την έννοια, σημειώνοντας πως όταν οι ερευνώμενες κυρώσεις επιδιώκουν (και) «κατασταλτικό» σκοπό, τότε πρόκειται για κυρώσεις ποινικής φύσεως καθότι η καταστολή είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα διαδικασιών ποινικής φύσεως.³⁴ Περαιτέρω, σημείωσε πως ο βαθμός αυστηρότητας των προστίμων αποτελεί ενδεικτικό γεγονός της υποκρύπτουσας διαδικασίας ποινικής φύσεως.³⁵

3. Το στοιχείο του «Bis»

3.1. Επί της έννοιας του «Bis»

της παράβασης, ανεξαρτήτως του ύψους του προστίμου · ΕΔΔΑ απόφαση της 9ης Απριλίου 2013, 40174/08, Cecchetti κατά Σαν Μαρίνο, σκ. 23, στην οποία κρίθηκε ότι φορολογικό πρόστιμο ύψους 3,48 ευρώ έχει ποινικό χαρακτήρα.

²⁹ ΔΕΕ 5.6.2012, C-489/10, Bonda, σκέψεις 37-38.

³⁰ ΔΕΕ 26.3.2013, C-617/10, ÅkerbergFransson, σκέψεις 33-38.

³¹ ΔΕΕ απόφαση της 20ης Μαρτίου 2018, C-524/15, Luca Menci.

³² ΔΕΕ απόφαση της 20ης Μαρτίου 2018, C-537/16, Garlsson Real Estate κλπ. κατά Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (Consob)

³³ ΔΕΕ απόφαση της 20ης Μαρτίου 2018, C-596/16, Enzo Di Puma κατά Consob, C-597/16, Consob κατά Antonio Zecca.

³⁴ ΔΕΕ απόφαση της 20ης Μαρτίου 2018, C-524/15, Luca Menci · ΔΕΕ απόφαση της 20ης Μαρτίου 2018, C-537/16, Garlsson Real Estate κλπ. κατά Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (Consob) · ΔΕΕ απόφαση της 20ης Μαρτίου 2018, C-596/16, Enzo Di Puma κατά Consob, C-597/16, Consob κατά Antonio Zecca.

³⁵ Βλ. την περίπτωση κύρωσης υπό μορφή προστίμου 30% επί του Φ.Π.Α, ΔΕΕ απόφαση της 20ης Μαρτίου 2018, C-524/15, Luca Menci · Βλ. έως και δεκαπλάσιο πρόστιμο από το αντληθέν όφελος, ΔΕΕ απόφαση της 20ης Μαρτίου 2018, C-537/16, Garlsson Real Estate κλπ. κατά Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (Consob).

Ένα από τα βασικά στοιχεία για την κατάφαση της αρχής είναι η έννοια του «Bis», κατά την οποία ερευνάται αν μετά την αμετάκλητη αθώωση ή καταδίκη, έχουμε μια δεύτερη ανεπίτρεπτη ποινικής φύσεως διαδικασία σε βάρος του ίδιου προσώπου. Η έννοια του «bis» στα πλαίσια της αρχής ne bis in idem δεν περιορίζεται μόνο στο δικαίωμα να μην τιμωρείται κανείς για την ίδια αξιόποινη πράξη δύο φορές αλλά περιέχει τρεις ξεχωριστές εγγυήσεις και κατοχυρώνει το δικαίωμα του προσώπου να μη δικάσκει, να μην παραπεμφθεί σε δίκη με νέα διαδικασία και να μην τιμωρηθεί για το ίδιο αδίκημα δεύτερη φορά.

Για την κατάφαση του στοιχείου «Bis» απαιτούνταν η διερεύνηση επιμέρους στοιχείων: το στοιχείο του αμετακλήτου και η έννοια της αθώωσης ή καταδίκης. Στην πορεία, τοΕΔΔΑ, πρόσθεσε και μια τρίτη προϋπόθεση:τηνύπαρξη επαρκώς στενού συνδέσμου μεταξύ των δύο διαδικασιών. Το κριτήριο αυτό θα εξεταστεί αυτοτελώς στη συνέχεια, κατά την ανάπτυξη του διαλόγου ΔΕΕ, ΕΔΔΑ και εθνικών δικαστηρίων.

3.2. Ο όρος της πρώτης «δικαστικής απόφασης»

Το ζήτημα του «είδους» της πρότερης δικαστικής κρίσης, απασχόλησε πολλάκις τα ευρωπαϊκά Δικαστήρια. Το ΕΔΔΑ, με σταθερή νομολογία του, δεν δεχόταν μορφές τελειωτικής κρίσης άλλες πέραν των εν στενή εννοία δικαστικών αποφάσεων.³⁶ Ωστόσο, σε πρόσφατη απόφαση του στην υπόθεση Mihalache κατά Ρουμανίας,³⁷ η οποία αφορούσε περάτωση ποινικής δίωξης με εισαγγελική διάταξη και εκ νέου κίνηση ποινικής δίωξης από την εποπτεύουσα εισαγγελική αρχή, το ΕΔΔΑ, υιοθετώντας τη σχετική νομολογία του ΔΕΕ, έκρινε ότι, προκειμένου να αναγνωριστεί ότι υπάρχει αμετάκλητη αθώωση ή καταδίκη, δεν απαιτείται να παρεμβληθεί η έκδοση δικαστικής απόφασης, καθώς κάτι τέτοιο θα συνεπαγόταν περιορισμό της προστασίας της αρχής ne bis in idem. Αυτό που έχει σημασία είναι η σχετική απόφαση να λαμβάνεται από αρχή που συμμετέχει στην απονομή της δικαιοσύνης, κατά το εθνικό δίκαιο, και η αρχή αυτή να είναι αρμόδια, κατά το νόμο, να κρίνει ή και να τιμωρήσει την παράνομη συμπεριφορά του κατηγορούμενου. Έτσι, εν προκειμένω, έγινε δεκτό ότι η διάταξη του εισαγγελέα μπορεί να θεωρηθεί

³⁶ Βλ. Smirnova κατά Ρωσίας, 46133/199948183/1999, 3.10.2002 ·Horciag κατά Ρουμανίας, 70982/2001, 15.03.2005 · Harutyunian κατά Αρμενίας, 34334/2004, 7.12.2006.

³⁷ΕΔΔΑ απόφαση της 8ης Ιουλίου 2019, 54012/10, Mihalache κατά Ρουμανίας.

προηγούμενη αθωωτική ή καταδικαστική απόφαση κατά την έννοια του άρθρου 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ.

Το ΔΕΕ, στο πλαίσιο αξιολόγησης της αρχής NeBisInIdem υπό του άρθρου 50 ΧΘΔΕΕ και 54 ΣΕΣΣ, ανέκαθεν δεχόταν ότι πληρούται η προϋπόθεση του Bis υπό την έννοια του ότι συντρέχει η ειδικότερη προϋπόθεση της «δικαστικής απόφασης» και όταν έχουμε τελειωτικές αποφάσεις άλλων δικαιοδοτικών οργάνων, τα οποία είναι κατά τον εθνικό νόμο του κράτους – μέλους αρμόδια προς έκδοση τέτοιων αποφάσεων και συμμετέχουν στην ποινική διαδικασία, όπως στην προκείμενη περίπτωση οι εισαγγελικές αρχές.³⁸ Η νομολογιακή αυτή θέση του ΔΕΕ, παραμένει σταθερή έως και σήμερα, δεχόμενη το στοιχείο της ύπαρξης αμετάκλητης δικαστικής απόφασης και όταν αυτή η απόφαση εκδίδεται από άλλα δικαιοδοτικά όργανα, τα οποία συμμετείχαν στη διαδικασία και είναι επιφορτισμένα κατά τον εθνικό νόμο να εκδίδουν τέτοιες αποφάσεις.³⁹

Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, το στοιχείο του αμετακλήτου κρίνεται κατά τον εθνικό νόμο και τη δικονομία του κάθε κράτους μέλους.⁴⁰ Ως εκ τούτου, όταν η δικονομία του κάθε κράτους μέλους προβλέπει μορφές τελειωτικής περάτωσης της ποινικής δίωξης με την παρεμβολή άλλων δικαιοδοτικών οργάνων, επιφορτισμένων κατά το νόμο του οικείου κράτους με την ευθύνη τέτοιων εναλλακτικών μορφών τελειωτικής κρίσης, τότε οι κρίσεις των οργάνων αυτών, εκ των πραγμάτων, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ως δικαστικές κρίσεις.

3.3. Ο όρος του αμετακλήτου

Το ζήτημα της εφαρμογής της αρχής Ne Bis In Idem, που απαντάται στο αρ. 50 ΧΘΔΕΕ και στο άρθρο 3 του 7^{ου} ΠΠ ΕΣΔΑ, τίθεται, όταν η πρώτη από τις δύο διαδικασίες έχει περατωθεί αμετάκλητα. Ως εκ τούτου, καθίσταται αντιληπτό πως δεν συντρέχει το στοιχείο του αμετακλήτου, όταν η εκάστοτε απόφαση είναι δεκτική

³⁸ Βλ. την απόφαση της 11^{ης} Φεβρουαρίου 2003 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις c-187/01, Hüseyin Gözütok και c-385/01, Klaus Brügge. Εν προκειμένω, οι αποφάσεις αφορούσαν σε εναλλακτικό τρόπο περάτωσης της ποινικής διαδικασίας και ειδικότερα στον «ποινικό συμβιβασμό».

³⁹ ΔΕΕ 29.6.2016, C-486/14, Kossowski· ΔΕΕ 25.7.2018, C-268/17, AY (Mandat d'arret – Temoin)

⁴⁰ A+B κατά Νορβηγίας, απόφαση της 15.11.2016.

ενάσκησης τακτικών⁴¹ ενδίκων μέσων,⁴² ή όταν έχουν ασκηθεί ένδικα μέσα τα οποία δεν έχουν έως το χρόνο που ενδιαφέρει κριθεί, όταν δηλαδή η απόφαση δεν έχει λάβει ισχύ δεδικασμένου.⁴³Ειδικότερα, κατά το ΔΕΕ,⁴⁴ θα πρέπει να έχει «εξαλειφθεί αμετάκλητα η ποινική αξίωση της πολιτείας». Η συνδρομή αυτής της προϋπόθεσης «πρέπει να εκτιμάται βάσει του δικαίου του κράτους που εξέδωσε τη σχετική ποινική απόφαση». Ως εκ τούτου, η αρχή δεν εφαρμόζεται σε περιπτώσεις όπου η πρώτη διαδικασία δεν έχει αμετακλήτως περατωθεί, ήτοι όταν οι δύο διαδικασίες τρέχουν παράλληλα, όταν δηλαδή κατά το ημέτερο δίκαιο υφίσταται εκκρεμοδικία.⁴⁵

Κατά το ΕΔΔΑ, Το άρθρο 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ απαγορεύει την δεύτερη δίωξη και τιμωρία και όχι τη διπλή. Η παράλληλη κυρωτική διαδικασία γίνεται δεύτερη όταν δεν έχει περατωθεί οριστικά η πρώτη διαδικασία, ήτοι όταν δεν έχει εκδοθεί οριστική απόφαση, η οποία να τερματίζει την κυρωτική διαδικασία που διενεργείται σε βάρος ενός προσώπου, καθιστώντας ανεπίτρεπτη κάθε μεταγενέστερη δίωξη ή τιμωρία. Αυτό που επιτάσσει το άρθρο 4, είναι όταν η μια από τις δύο διαδικασίες τερματιστεί και καταστεί απρόσβλητη, να τερματιστούν και οι λοιπές διαδικασίες που έχουν κινηθεί.⁴⁶

Το ΕΔΔΑ αποδέχεται, όμως, την επιβολή παρεπόμενων ή συμπληρωματικών, ως προς την επιβληθείσα κύρια ποινή, ποινών στον ενδιαφερόμενο ως συνέπεια της προηγούμενης καταδίκης του με την προϋπόθεση ότι αποτελούν «άμεση και προβλέψιμη συνέπεια της ποινικής καταδίκης του προσφεύγοντος»,⁴⁷ χωρίς να παραβιάζεται η αρχή *ne bis in idem*.

Τέλος, αποφάσεις που παύουν προσωρινά την ποινική δίωξη, δεν συνιστούν αμετάκλητες αποφάσεις, εφόσον δι' αυτών δεν εξαλείφεται οριστικά κατά το δίκαιο του κράτους μέλους η δυνατότητα άσκησης ποινικής δίωξης.⁴⁸

Ως προς το στοιχείο της γνώσης ή άγνοιας των αρμοδίων αρχών σχετικά με την ύπαρξη του πρότερου ποινικού δεδικασμένου, το ΕΔΔΑ έχει αποφανθεί⁴⁹ ότι η

⁴¹ ΔΕΚ 11.12.2008, C-297/07, Bourquain ·

⁴² Δεν περιλαμβάνεται το έκτακτο ένδικο μέσο της επανάληψης της διαδικασίας: Zolotoukhin κατά Ρωσίας, 14939/2003, 10.2.2009 · Nikitin κατά Ρωσίας, 50178/1999, 20.7.2004. Βλ. άλλωστε και αρ. 4 παρ 2 7^ο ΠΠ ΕΣΔΑ.

⁴³ Zolotukhin κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ απόφαση της 25ης Ιουνίου 2009, 55759/07.

⁴⁴ ΔΕΕ 29.6.2016, C-486/14, Kossowski

⁴⁵ Βλ. A+B κατά Νορβηγίας, απόφαση της 15.11.2016.

⁴⁶ GrandeStevens κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ απόφαση της 4ης Μαρτίου 2014, 18640/10.

⁴⁷ Βογιατζή Π., *Nebis in idem* και τεκμήριο αθωότητας από την ποινική στη διοικητική δίκη, ΘΠΔΔ, 2015, σελ. 538 επ.

⁴⁸ ΔΕΚ 22.12.2008, C-491/07, Turanski.

αρχή *ne bis in idem* παραβιάζεται μόνο στην περίπτωση των διώξεων που διατάσσονται ενώ οι αρχές γνωρίζουν την προηγούμενη άσκηση άλλων διώξεων ή την προηγούμενη καταδίκη, εκτός εάν ο προσφεύγων αποδείξει ότι υπέστη ζημία λόγω της διπλής δίωξης ή και καταδίκης.⁵⁰ Η προϋπόθεση αυτή ίσχυε μέχρι την έκδοση της απόφασης Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδος του ΕΔΔΑ, σύμφωνα με την οποία οι αρχές οφείλουν, πλέον, να ελέγξουν αυτεπαγγέλτως την προϋπόθεση αυτή του παραδεκτού, εφόσον, όμως γνωστοποιηθεί στην αρχή που επιλαμβάνεται δεύτερη, η ύπαρξη της πρώτης διαδικασίας. Στην κρίση αυτή του Δικαστηρίου ασκήθηκε έντονη κριτική,⁵¹ κυρίως λόγω του ότι αυτό δεν προκύπτει ρητά από το γράμμα της διάταξης του άρθρου 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ και μειώνει δραστικά το πεδίο προστασίας της αρχής *nebis in idem*, ενώ παράλληλα καθιστά πιθανή την καταχρηστική επίκλησή του από τα συμβαλλόμενα κράτη.

3.4. Ο όρος της αθώωσης ή καταδίκης

Ως αναφέρθηκε και ανωτέρω, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, το άρθρο 4 του 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ εγγυάται το δικαίωμα του ατόμου να μην διώκεται, να μην δικάζεται και να μην τιμωρείται δεύτερη φορά για την ίδια παράβαση.⁵² Ως εκ τούτου, η αρχή εφαρμόζεται ανεξάρτητα αν το πρόσωπο έχει αθωωθεί ή καταδικαστεί, και τούτο διότι το άρθρο 4 δεν εγγυάται μόνο την προστασία από τη δεύτερη καταδίκη, αλλά και την προστασία από δεύτερη δίωξη. Συνεπώς, η αρχή *ne bis in idem* αποτελεί διαδικαστική εγγύηση, η οποία εξασφαλίζει ότι σε περίπτωση έκδοσης αμετάκλητης απόφασης για συγκεκριμένη παράβαση, δεν επιτρέπεται η διεξαγωγή νέας δίωξης σε βάρος του ίδιου ατόμου. Κατά τούτο, η αρχή φέρει πολλές φορές και την ονομασία «διαδικαστική αρχή».⁵³

Το βασικό σημείο ενδιαφέροντος, κατά συνέπεια, είναι οι έννοιες αθώωση και καταδίκη. Η στοιχειοθέτηση των εννοιών αυτών, προϋποθέτουν εξέταση της ουσίας

⁴⁹ ΕΔΔΑ, *Zigarella κατά Ιταλίας* (απόφαση επί του παραδεκτού), 03.10.2002. ΕΔΔΑ απόφαση της 25ης Ιουνίου 2009, 55759/07, *Maresti κατά Κροατίας*, σκ. 66-68, ΕΔΔΑ απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 2011, 53785/09, *Tomasovic κατά Κροατίας*, σκ. 29-31.

⁵⁰ και ΕΔΔΑ, *Maresti κατά Κροατίας*, 25.06.2009 και *Tomasovic κατά Κροατίας*, 18.11.2011.

⁵¹ Ακτύπη Σ., άρθρο 4ο του 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ, στο συλλογικό έργο Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ερμηνεία κατ' άρθρο, ό.π., σελ. 891, με περαιτέρω παραπομπές. Αντίθετη γνώμη υποστηρίχθηκε από τον Δικαστή Λ.-Α. Σισιλιάνο στην απόφαση επί της υπόθεσης *Tomasovic κατά Κροατίας*.

⁵² ΕΔΔΑ *Zolotukhin κατά Ρωσίας*, ΕΔΔΑ απόφαση της 25ης Ιουνίου 2009, ΕΔΔΑ *LuckyDev κατά Σουηδίας*, απόφαση της 27ης Νοεμβρίου 2014.

⁵³ Μουστάκα Μ., Η αρχή *Ne Bis In Idem* και το ελληνικό διοικητικό δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 2018.

της εκάστοτε υπόθεσης, με την αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων, βάσει των οποίων εκδίδεται απόφαση ή με την εκτίμηση της συμμετοχής του κατηγορούμενου στα περιστατικά που προκάλεσαν την επέμβαση της αρμόδιας αρχής.⁵⁴ Έτσι αν η κύρωση επιβλήθηκε στον καθ' ου, συνεπεία της συμπεριφοράς του, θεωρείται ότι η αρμόδια αρχή προέβη σε εξέταση των συνθηκών της υπόθεσης και εκτίμησε εάν η συμπεριφορά του κατηγορούμενου ήταν παράνομη, ώστε αυτή να συνιστά καταδίκη του κατηγορουμένου κατά την έννοια του άρθρου 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ.

Αντιθέτως, δεν δύναται να εφαρμοστεί η αρχή, όταν η πρώτη διαδικασία περατώθηκε αμετακλήτως με την παύση της ποινικής δίωξης λόγω παραγραφής, χωρίς την εξέταση της ουσίας της υπόθεσης, και τούτο διότι η παύση της ποινικής δίωξης δεν συνιστά καταδίκη ούτε αθώωση.⁵⁵ Το ίδιο, εξάλλου, θα πρέπει να γίνει δεκτό και σε περίπτωση που ο τερματισμός της πρώτης διαδικασίας επήλθε για τυπικό λόγο.⁵⁶

Ομοίως και το ΔΕΕ,⁵⁷ για την κατάφαση του στοιχείου Bis, ελέγχει κατά πόσο η υπόθεση εξετάστηκε στην ουσία της, και όταν πρόκειται για περάτωση της ποινικής διαδικασίας με έκδοση σχετικής διάταξης ανακριτικών αρχών, κατά πόσο προηγήθηκε ενδελεχής έρευνα και εξέταση της υπόθεσης.⁵⁸ Ωστόσο, η θέση του ΔΕΚ κατά την εξέταση της διεθνικής διάστασης της αρχής αναφορικά με την περάτωση της ποινικής δίωξης λόγω παραγραφής, είναι αντίθετη προς την προσέγγιση του ΕΔΔΑ. Συγκεκριμένα, κατά το ΔΕΚ⁵⁹ «η μη εφαρμογή της αρχής Ne Bis In Idem σε περίπτωση που δικαστήριο συμβαλλομένου κράτους εξέδωσε, μετά την άσκηση ποινικής δίωξης, αμετάκλητη απόφαση με την οποία αθώωθηκε ο κατηγορούμενος λόγω παραγραφής του εγκλήματος για το οποίο ασκήθηκε η ποινική δίωξη θα έθετε σε κίνδυνο την εφαρμογή του εν λόγω σκοπού. Επομένως, πρέπει να θεωρείται ότι

⁵⁴ ΕΔΔΑ, Mihalache κατά Ρουμανίας απόφαση της 8ης Ιουλίου 2019, 54012/10.

⁵⁵ ΕΔΔΑ απόφαση της 27ης Μαΐου 2014, 4455/10, Margus κατά Κροατίας, σκ. 120.

⁵⁶ ΔΕΚ απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2002, C-238/99, Limburgse Vinyl Maatschappij NV κατά Επιτροπής, σκ. 62 : «Αντιθέτως, δεν εμποδίζει αφ' εαυτής την επανάληψη των διώξεων που έχουν ως αντικείμενο την ίδια αντίθετη προς τον ανταγωνισμό συμπεριφορά, όταν η πρώτη απόφαση ακυρώθηκε για τυπικούς λόγους χωρίς να έχει εκδοθεί απόφαση επί της ουσίας για τα προσαπτόμενα περιστατικά, αφού η ακυρωτική απόφαση δεν ισχύει ως «αθώωση» κατά την έννοια που προσδίδεται στον όρο αυτό στον κατασταλτικό τομέα. Σε μια τέτοια περίπτωση, οι κυρώσεις που επιβάλλονται με νέα απόφαση δεν προστίθενται στις επιβληθείσες με την ακυρωθείσα απόφαση, αλλά τις αντικαθιστούν».

⁵⁷ Τσόλκα Ο., σε: ό.π., σελ. 566, με παραπ. στις ΔΕΕ 29.6.2016, C-486/14, Kossowski.

⁵⁸ Τσόλκα Ο., ό.π., σελ. 566, με παραπ. στις ΔΕΕ 29.6.2016, C-486/14, Kossowski, ΔΕΕ 25.7.2018, C-268/17, ΑΥ (Mandat d' arrest – Temoin) · ΔΕΕ 5.6.2014, C-398/12.

⁵⁹ ΔΕΚ 28.9.2006, C-467/04, Gasparini.

για το πρόσωπο αυτό έχει εκδοθεί αμετάκλητη δικαστική απόφαση κατά την έννοια της διατάξεως αυτής».

3.5. Το στοιχείο του «Idem»

Εξόχως προβληματικό ζήτημα αποτελεί η ένδικη αντιμετώπιση από τα ευρωπαϊκά Δικαστήρια του στοιχείου «Idem». Τούτο, διότι, αφενός μεν το ΕΔΔΑ, για αρκετά χρόνια προκαλούσε μια ερμηνευτική ασάφεια επί του όρου, αφετέρου δε, το ΔΕΕ, φαίνεται να διασπά τη νομολογία του αναφορικά με το στοιχείο του Idem, ήτοι της ταυτότητας της πράξης στις περιπτώσεις του δικαίου του ανταγωνισμού. Το ζήτημα αυτό απασχολεί τη θεωρία καθώς και Γενικούς Εισαγγελείς του ΔΕΕ, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι το άρθρο 50 ΧΘΔ θα πρέπει να ερμηνεύεται ομοιόμορφα, καθώς οι διαφορετικές ερμηνείες θίγουν «την ενότητα της έννομης τάξεως της Ευρωπαϊκής Ένωσης».⁶⁰

Ειδικότερα, μια πρόσθετη προϋπόθεση για την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* είναι οι δύο κυρωτικές διαδικασίες να στρέφονται κατά του ίδιου φυσικού ή νομικού προσώπου, καθώς επίσης και να αφορούν την «ίδια παράβαση». Πρόσωπα έναντι των οποίων δεν κινήθηκε η πρώτη διαδικασία, έστω και αν συνδέονται με τον διωκόμενο, δεν μπορούν να επωφεληθούν από την αρχή. Συνεπώς, εάν με τη μία διαδικασία επιβλήθηκε πρόστιμο σε εταιρεία για διοικητικό αδίκημα, δεν υπάρχει πεδίο εφαρμογής της αρχής *nebis in idem*, όταν η δεύτερη (ποινική) διαδικασία κινείται κατά φυσικού προσώπου- νόμιμου εκπροσώπου της εταιρείας, έστω και αν αφορά την ίδια παράβαση.⁶¹ Περαιτέρω, η αρχή δεν εφαρμόζεται και όταν στο ίδιο πρόσωπο έχουν επιβληθεί διώξεις ή καταδίκες για τα ίδια πραγματικά περιστατικά αλλά σε διαφορετικά κράτη-μέλη της Σύμβασης.⁶²

Η ερμηνεία της προϋπόθεσης της «ίδιας παράβασης», έχει δημιουργήσει τη μεγαλύτερη ασάφεια στη νομολογία του ΕΔΔΑ. Ειδικότερα, ως προς την ταυτότητα της παράβασης (*idem*) το ΕΔΔΑ έχει σημειώσει αξιοσημείωτη διακύμανση στη

⁶⁰Τσόλκα Ο. σε: ό.π., σελ. 559.

⁶¹ ΕΔΔΑ απόφαση της 6-12-2007, 29829/05, Γιαννετάκη ΕΠΕ και Γιαννετάκης κατά Ελλάδος, σκ. 36, · ΕΔΔΑ απόφαση της 20.5.2014, 35232/11, Pirttimäki κατά Φινλανδίας, σκέψη 51 · ΔΕΕ απόφαση της 5-4-2017, C-217/15 & C-350/15, Orsi&Baldetti, σκέψεις 17-27. Βλ. και ΣτΕ 175/2018.

⁶²Βογιατζή Π., ΘΠΔΔ, *Nebis in idem* και τεκμήριο αθωότητας από την ποινική στη διοικητική δίκη: ζητήματα ασυμβατότητας μεταξύ του ΕΔΔΑ και του Συμβουλίου της Επικρατείας», αρ. τεύχους 77, Ιούνιος. 2015, σελ. 536 και περαιτέρω τις παραπομπές της υποσ. 19.

νομολογία του έως και το 2009, όπου με την απόφαση Zolotukhin κατά Ρωσίας⁶³ παγιώθηκε η ερμηνεία που προσδίδει το Δικαστήριο αναφορικά με το στοιχείο του «idem», καταλήγοντας στην παραδοχή ότι η αρχή εφαρμόζεται όταν συντρέχει ταυτότητα πραγματικών περιστατικών ή τα περιστατικά είναι ουσιωδώς όμοια μεταξύ τους, με ενότητα τόπου και χρόνου (idem factum), καθώς επίσης όταν στην υπόθεση εμπλέκεται το ίδιο πρόσωπο. Ως εκ τούτου, εγκατέλειψε την προηγούμενη θέση του, αυτή του idem crimen, υιοθετώντας την πιο διευρυμένη-προστατευτική ερμηνεία της έννοιας της «ίδιας παράβασης», χρησιμοποιώντας και αξιοποιώντας και τη σχετική νομολογία του ΔΕΕ.⁶⁴

Πριν από την παγίωση αυτής της ερμηνευτικής εκδοχής, το ΕΔΔΑ, διήλθε από τρία επιμέρους στάδια.

Η πρώτη απόφαση που εξέδωσε το ΕΔΔΑ με αντικείμενο το άρθρο 4 παρ. 1 του 7ου Π.Π, ήταν η απόφαση Gradinger κατά Αυστρίας,⁶⁵ η οποία αφορούσε σε επιβολή ποινικής κύρωσης από ποινικό δικαστήριο για ανθρωποκτονία εξ αμελείας, χωρίς την επιβαρυντική περίσταση της οδήγησης σε κατάσταση μέθης και εν συνεχεία επιβολή προστίμου για διοικητική παράβαση από την αστυνομία για οδήγηση υπό την επήρεια μέθης. Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ εστίασε στην ταυτότητα της παράβασης, στην ύπαρξη της «ίδιας συμπεριφοράς», ανεξαρτήτως του νομικού χαρακτηρισμού της συμπεριφοράς, προκρίνοντας έτσι του «idem factum». Εν προκειμένω, έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4, εφόσον ακόμη και αν τα δύο αδικήματα διακρίνονταν με το όνομά τους, τη φύση και το σκοπό τους, «οι δύο κυρωτικές αποφάσεις βασίστηκαν στην ίδια συμπεριφορά του προσφεύγοντος».

Στη επόμενη φάση της νομολογίας του, το ΕΔΔΑ με την Απόφασή Oliveira κατά Ελβετίας,⁶⁶ η οποία αφορούσε σε επιβολή διοικητικού προστίμου και επιβολή ποινής λόγω πρόκλησης ατυχήματος, θεώρησε ότι «η ίδια συμπεριφορά» δεν κάλυπτε το εννοιολογικό περιεχόμενο «της ίδιας παράβασης» αλλά απαιτείτο επιπλέον «ταυτότητα νομικού χαρακτηρισμού». Επί της ουσίας, το Δικαστήριο αναγνώρισε τη θεωρία της κατ' ιδέα συρροής παραβάσεων «idemlégal», σύμφωνα με την οποία δεν υφίσταται παραβίαση της αρχής ne bis in idem όταν η ίδια πράξη ή συμπεριφορά πληροί την αντικειμενική υπόσταση διαφόρων εγκλημάτων, τα οποία μπορούν να

⁶³Zolotukhin κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ απόφαση της 25ης Ιουνίου 2009, 55759/07, σκ. 80 επ.

⁶⁴Zolotukhin κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ απόφαση της 25ης Ιουνίου 2009, 55759/07, σκ. 78 επ.

⁶⁵Grandiger κατά Αυστρίας, απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 1995 (προσφ. Υπ' αριθ. 15963/90).

⁶⁶ΕΔΔΑ, Oliveira κατά Ελβετίας της 30ης Ιουλίου 1998 (προσφυγή υπ' αριθ. 27711/94).

εκδικάζονται στο πλαίσιο ξεχωριστών διαδικασιών ή από κοινού. Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι μία ενιαία πράξη μπορεί να συνίσταται σε περισσότερες παραβάσεις και κατέληξε ότι δεν συντρέχει παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*, καθώς αυτή απαγορεύει τη διπλή δίωξη, δίκη ή τιμωρία για την ίδια παράβαση και δεν καλύπτει την περίπτωση κατά την οποία από την ίδια συμπεριφορά απορρέουν δύο διακριτές παραβάσεις.

Η τρίτη τέλος προσέγγιση την οποία έλαβε το ΕΔΔΑ, ήταν στην υπόθεση *Fischer* κατά *Αυστρίας*,⁶⁷ όπου το ΕΔΔΑ, μη αποκλείοντας από την προηγούμενη προσέγγιση του (περίπτωση της κατ' ιδέαν συρροής), διαπίστωσε ότι η διοικητική παράβαση της οδήγησης υπό την επήρεια μέθης και το έγκλημα της πρόκλησης θανάτου εξ αμελείας λόγω μέθης, δεν διέφεραν ως προς τα ουσιώδη στοιχεία τους, καταλήγοντας ότι σε περίπτωση που μία εγκληματική πράξη συνιστά περισσότερα αδικήματα, θα δικαστεί μόνο εκείνο που συγκεντρώνει όλα τα ουσιώδη στοιχεία που περιέχονται στα υπόλοιπα, συνεπώς αποκλείεται η δεύτερη δίωξη για κάποιο άλλο από αυτά. Από την ανωτέρω προσέγγιση του Δικαστηρίου, φαίνεται πως αυτό επικεντρώνεται στην ταυτότητα των ουσιωδών στοιχείων «*sameessentialelements*», των δύο παραβάσεων, μια ενδιάμεση προσέγγιση των προηγούμενων («*idemfactum*» και του «*idemlégal*») που ενεργοποιούν την εφαρμογή της αρχής. Ως ουσιώδη στοιχεία κρίνονται ο βαθμός δόλου, η βαρύτητα και οι συνέπειες των παραβάσεων καθώς και το προστατευόμενο έννομο αγαθό.

Με την *Zolotukhin* κατά *Ρωσίας*,⁶⁸ το ΕΔΔΑ συγκέρασε τις τρεις προηγούμενες προσεγγίσεις του, επιτυγχάνοντας μια εναρμόνιση στη νομολογία του, η οποία προκαλούσε ανασφάλεια δικαίου, καθότι δεν υπήρχε μια ενιαία προσέγγιση της έννοιας της ταυτότητας της πράξης, η οποία είναι αναγκαία για τον καθορισμό του στοιχείου *idem*. Με την απόφαση αυτή, το δικαστήριο επέστρεψε στην αρχική (πρώτη) νομολογική του αντιμετώπιση στην απόφαση *Grandiger*, που επέλεγε επίσης ως κριτήριο το «*idemfactum*», με μόνη διαφορά ότι αντί να γίνεται λόγος για την ίδια συμπεριφορά, γίνεται λόγος για τα ίδια πραγματικά περιστατικά, εγκαταλείποντας το κριτήριο της ταυτότητας του νομικού χαρακτηρισμού («*idemlégal*»). Σχετικά, το

⁶⁷ ΕΔΔΑ, *Franz Fischer* κατά *Αυστρίας*, 29.05.2001, (αριθμ. προσφ. 37950/97).

⁶⁸ ΕΔΔΑ, *Zolotukhin* κατά *Ρωσίας*, απόφαση της 10ης Φεβρουαρίου 2009 (προσφυγή υπ' αριθ. 14939/03),

ΕΔΔΑ, έλαβε υπόψη και τη σχετική νομολογία του ΔΕΚ,⁶⁹ κατά την οποία «το μοναδικό κατάλληλο κριτήριο για την εφαρμογή του άρθρου 54 είναι το κριτήριο της ταυτότητας των πραγματικών περιστατικών, υπό την έννοια ότι πρόκειται για σύνολο συγκεκριμένων περιστάσεων που συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους». Έτσι έκρινε ότι η αρχή *ne bis in idem* πρέπει να απαγορεύει τη δίωξη ή την τιμωρία μιας δεύτερης παράβασης, στο βαθμό που αυτή απορρέει από ταυτόσημα πραγματικά περιστατικά ή περιστατικά που ομοιάζουν ουσιωδώς, σημειώνοντας ότι ««ίδια παράβαση» αντιστοιχεί, σε ένα ίδιο «σύνολο συγκεκριμένων πραγματικών περιστατικών στα οποία εμπλέκεται ο ίδιος κατηγορούμενος, τα οποία είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένα μεταξύ τους χρονικά και τοπικά και η συνδρομή των οποίων πρέπει να αποδειχθεί προκειμένου να επιβληθεί κύρωση ή να ασκηθεί δίωξη»».⁷⁰

Συνεπώς, το άρθρο 4 πρέπει να νοείται ως απαγόρευση της δίωξης ή τιμωρίας για μια δεύτερη «παράβαση», στον βαθμό που αυτή απορρέει από ταυτόσημα πραγματικά περιστατικά ή από περιστατικά που είναι ουσιωδώς ίδια.

⁶⁹ ΔΕΚ, C- 436/04, Leopold Henri Van Esbroeck, 9.5.2005, σκ. 28, 36 – Βλ. Και τη νεότερη όμοια νομολογία του ΔΕΕ C- 17/10, Toshiba Corporation.

⁷⁰ ΕΔΔΑ, Zolotukhin κατά Ρωσίας, απόφαση της 10ης Φεβρουαρίου 2009 (προσφυγή υπ' αριθ. 14939/03), σκ. 84.

IV. Ζητήματα πρακτικής εφαρμογής της αρχής Ne Bis In Idem: Οι τρεις φάσεις εξέλιξης του «διαλόγου» μεταξύ ΕΔΔΑ, ΔΕΕ και ΣτΕ

1. Επί της εξελικτικής πορείας του «διαλόγου» του ΣτΕ με τα ευρωπαϊκά δικαστήρια

Η νομολογία του ΕΔΔΑ, η οποία επέκτεινε το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ και στο πεδίο των διοικητικών κυρώσεων, συνάντησε σθεναρή αντίσταση από τα εθνικά δικαστήρια των ευρωπαϊκών κρατών, τα οποία άρχισαν να αντιλαμβάνονται ότι η παγιωμένη μέχρι εκείνη τη στιγμή νομολογία τους ερχόταν σε ευθεία σύγκρουση με τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Το εύρος και η έννοια της αρχής ne bis in idem, όπως αυτή αποκρυσταλλώθηκε μέσω της δυναμικής και συνεχώς εξελισσόμενης νομολογίας των δύο Ευρωπαϊκών Δικαστηρίων, αλλά και η «εμμονή» εκάστου Δικαστηρίου στις θέσεις του, οδήγησε στη σταδιακή ανάπτυξη ενός νέου «διαλόγου», αρχικά μεταξύ του ΣτΕ και του ΕΔΔΑ και μετέπειτα μεταξύ ΣτΕ και ΕΔΔΑ – ΔΕΕ.

Στην χώρα μας η αντίδραση του ΣτΕ και η αλληλεπίδρασή του με τη νομολογία του ΕΔΔΑ διήλθε τρεις φάσεις εξέλιξης. Κατά την πρώτη φάση εξέλιξης (2009-2015), η νομολογία του ΣτΕ έρχεται σε ευθεία σύγκρουση με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, με αποκορύφωμα την απόφαση της Ολομέλειας του ΣτΕ 1741/2015, όπου και ακολούθησαν καταδικαστικές για τη χώρα μας αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Κατά τη δεύτερη φάση εξέλιξης (2016-2017), παρατηρείται μια έμπρακτη διάθεση του ΣτΕ να συμμορφωθεί με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, προβαίνοντας στην μεταστροφή της νομολογίας του. Τέλος, κατά την Τρίτη φάση εξέλιξης (2018 έως σήμερα), το εθνικό μας ανώτατο ακυρωτικό Δικαστήριο, προσπαθεί να συγκεράσει τις εκατέρωθεν νομολογιακές θέσεις ΕΔΔΑ και ΔΕΕ, δεδομένου πως μεσολάβησαν σημαντικότερες αποφάσεις του τελευταίου, οι οποίες επηρέασαν την ερμηνεία της αρχής ne bis in idem. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειώσουμε, πως μέσα από την επισκόπηση της νομολογίας του ΣτΕ των τελευταίων ετών, φαίνεται, πως το τελευταίο, επηρεάζεται κυρίως από τη νομολογία του ΔΕΕ, η οποία όπως θα αναλύσουμε παρακάτω είναι ακόμα πιο αυστηρή ως προς το εύρος εφαρμογής της αρχής, αντλώντας από αυτό επιχειρήματα για την αιτιολόγηση των αποφάσεων του.

2.Η πρώτη φάση εξέλιξης της νομολογίας(2009-2015)

2.1.Η θέση του ΣτΕ

Στο εθνικό μας δίκαιο, προβλέπονταν νομοθετικά, η αυτοτέλεια των διαδικασιών σε περίπτωση επιβολής κυρώσεων στον τομέα της φοροδιαφυγής,⁷¹ λαθρεμπορίας,⁷² τα πειθαρχικά παραπτώματα⁷³ κοκ. Τα ανωτέρω αδικήματα, τιμωρούνταν έτσι, σωρευτικά με διοικητικές και ποινικές κυρώσεις, όπου οι πρώτες συνίσταντο στην επιβολή διοικητικής κύρωσης (πολλαπλό τέλος ή πρόστιμο) από διοικητικές αρχές, ενώ οι δεύτερες αφορούσαν σε επιβολή στερητική της ελευθερίας ποινή από ποινικό δικαστήριο. Λόγω αυτής της νομοθετικής ρύθμισης για όλα αυτά τα χρόνια που προηγήθηκαν το ζήτημα της αρχής *ne bis in idem* δεν προβληματίσε,⁷⁴ λόγω και του ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ, δεν ήταν ακόμη τόσο πλήρης, ενώ από την άλλη η εθνική νομοθεσία ήταν σαφής.

Ως εκ τούτου, η παγιωμένη θέση του ΣτΕ,⁷⁵ την οποία ενστερνίστηκε και ο Άρειος Πάγος,⁷⁶ ήταν ότι η διοικητική κύρωση δεν έχει ποινικό χαρακτήρα και δεν αποτελεί ποινή αλλά διοικητικό μέτρο καταναγκασμού προς ακριβή και ταχεία συμμόρφωση των υπόχρεων, στις διατάξεις του Κώδικα και δεν συνάπτεται προς τις επιβαλλόμενες από τον ποινικό δικαστή ποινικού χαρακτήρα κυρώσεις σε περίπτωση τελέσεως ποινικά κολάσιμης πράξης. Εξ' άλλου η ποινική καταδίκη προσώπου από ποινικό δικαστήριο, για ποινικό αδίκημα δεν αποκλείει και την επιβολή διοικητικών κυρώσεων εις βάρος του για το αδίκημα αυτό, και δεν παραβιάζει την αρχή που προβλέπει το αρ. 4 παρ. 1 7^{ου} ΠΠ ΕΣΔΑ. Με συναφή νομολογία του και εντεύθεν, το

⁷¹Αρ. 1, 4, 15, 17 ν. 2523/1997.

⁷²Αρ. 150 παρ. 1 και παρ. 5 του ν. 2960/2001 «η εκδοθείσα καταλογιστική πράξη είναι ανεξάρτητη από την παράλληλη κατά νόμο άσκηση ποινικής δίωξης, καθώς και την ποινική απόφαση που θα εκδοθεί»

⁷³ ΠΚ (αρ.235-263Α), άρθρα 106-146Β ΥΚ, όπως αντικαταστάθηκαν με το Ν. 4057/2012, Ν. 3584/2007, Π.Δ. 120/2008 κ.ά.

⁷⁴ Πλην όμως, ετίθεντο η προβληματική της ενδεχόμενης παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας στην περίπτωση που μεσολαβούσε πρότερη αθωωτική κρίση. Ωστόσο, το ΣτΕ έκρινε ότι η διαδικασία διοικητικής βεβαίωσης της τελωνειακής παράβασης, η οποία κατατείνει στην επιβολή του πολλαπλού τέλους, είναι αυτοτελής και διακεκριμένη από την αντίστοιχη ποινική διαδικασία, οπότε το διοικητικό δικαστήριο, κρίνον επί της διοικητικής παράβασης, δεν δεσμεύεται από τυχόν προηγηθείσα απόφαση του ποινικού δικαστηρίου (ΣτΕ 2660/97, ΣτΕ 753/97, ΣτΕ 1926/2000, ΣτΕ 990/2004, 3004/2007).

⁷⁵ Ήδη από την πρώτη απόφαση ΣτΕ 3611/2003 (βλ και 689/2009, 1522/2010 (– μεσολάβησε η υπ' αρ. 3182/2010 απόφαση η οποία συμπορεύτηκε με τη νομολογία του ΕΔΔΑ και η υπόθεση παραπέμφθηκε στην ολομέλεια- 2067/2011- η οποία ενέμεινε στην παλαιότερη νομολογία, με το επιχείρημα μάλιστα της υπεροχής του Συντάγματος έναντι της ΕΣΔΑ) ,ΣτΕ 2813/2012, 4162/2012, 1326/2013, έως την απόφαση της Ολομέλειας ΣτΕ1741/2015.

⁷⁶ ΑΠ 1077/2012 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

ΣτΕ απέρριπτε σχετικούς ισχυρισμούς περί παραβίασης του άρθρου 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ, διαλαμβάνοντας πως οι διοικητικές κυρώσεις δεν έχουν ποινικό χαρακτήρα. Ειδικότερα δε, το ΣτΕ με την με αριθμό 2067/2011 απόφαση της Ολομέλειας, έκρινε ότι η αρχή *ne bis in idem*, όπως αυτή κατοχυρώνεται στην ΕΣΔΑ, αντίκειται στο άρθρο 94 παρ. 1 του Συντάγματος, και ως εκ τούτου, ενόψει της υπεροχής του Συντάγματος, δεν δύναται να εφαρμοστεί.

2.2. Η θέση του ΕΔΔΑ

Απεναντίας, η προσέγγιση του ΕΔΔΑ⁷⁷ ως προς την αρχή *ne bis in idem* ήταν διαμετρικά αντίθετη, δεχόμενη τον ποινικό χαρακτήρα των διοικητικών κυρώσεων, πάντοτε υπό τις οικείες προϋποθέσεις, και ειδικότερα, επί τη βάση των γνωστών κριτηρίων Engel, και κυρίως, λαμβάνοντας υπόψη τη σοβαρή φύση της διοικητικής παράβασης, τον αποτρεπτικό και κατασταλτικό χαρακτήρα της επιβληθείσας κύρωσης, καθώς και το πολύ υψηλό ποσό της διοικητικής κύρωσης.

Ειδικότερα δε, το ΕΔΔΑ, έκρινε σχετικά στην υπόθεση Ελληνικού ενδιαφέροντος Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδος.⁷⁸ Αντικείμενο της προσφυγής, ήταν η σώρευση πολλαπλών τελών λαθρεμπορίας και ποινικών κυρώσεων. Οι διωκόμενοι αθώωθηκαν αμετάκλητα από το ποινικό δικαστήριο, ενώ είχαν αμφισβητήσει αρχικά τα επιβληθέντα σε βάρος τους πρόστιμα ενώπιον των ημεδαπών διοικητικών δικαστηρίων, επικαλούμενοι την προηγηθείσα αμετάκλητη περάτωση της ποινικής δίκης την οποία εν τέλει, τα τελευταία, δεν έλαβαν υπόψη και ως εκ τούτου, προσέφυγαν ενώπιον του ΕΔΔΑ.

Δια της απόφασης αυτής, το ΕΔΔΑ επιχείρησε να δώσει και μια γενικότερη κατεύθυνση προς τους Έλληνες δικαστές αλλά και νομοθέτες, υποδεικνύοντας λύσεις – τρόπους συμπόρευσης με την ΕΣΔΑ, εξετάζοντας αναλυτικά την προηγηθείσα απόφαση 2067/2011 της ολομέλειας του ΣτΕ, επιτυγχάνοντας τούτο με τη σκόπιμη απόφαση να προβεί σε συνεκδίκηση τριών διαφορετικών ακόμη και χρονικά

⁷⁷ ΕΔΔΑ απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 1997, 93/1996/712/909, Γαρυφάλλου ΑΕΒΕ κατά Ελλάδας, σκ. 30-39, ΕΔΔΑ απόφαση της 11ης Ιανουαρίου 2007, 35533/04, Μαμιδάκης κατά Ελλάδας, σκ. 20-21, ΕΔΔΑ απόφαση της 6ης Δεκεμβρίου 2007, 29829/05, Γιαννετάκη Μεταφορική κατά Ελλάδας, σκ. 18-19, ΕΔΔΑ απόφαση της 21ης Φεβρουαρίου 2008, 33997/06, Χατζηνικολάου κατά Ελλάδας, σκ. 19-20.

⁷⁸ ΕΔΔΑ, Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδος, 30.04.2015 (αριθμ. προσφ. 3453/2012, 42941/2012, 9028/2011).

προσφυγών, προκειμένου να κατορθώσει με τον τρόπο αυτό να δείξει τη σπουδαιότητα του ζητήματος και να ανοίξει έναν διάλογο με τα Ελληνικά δικαστήρια.

Το ΕΔΔΑ λοιπόν, έκανε δεκτές τις τρεις αυτές προσφυγές και καταδίκασε την Ελλάδα για παραβίαση του άρθρου 4 του 7^{ου} ΠΠ ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, επικαλούμενο και την πρότερη νομολογία του⁷⁹ σημείωσε πως το πολλαπλό τέλος που επιβάλλεται σε περίπτωση τέλεσης λαθρεμπορικής τελωνειακής παράβασης συνιστά κύρωση ποινικού χαρακτήρα, σύμφωνα με τα κριτήρια Engel, κατά την αυτόνομη έννοια της ΕΣΔΑ και συνεπώς ενεργοποιεί την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem*, ενώ ανέλυσε και δέχτηκε πως εν προκειμένω συντρέχουν και τα λοιπά κριτήρια Engel.

Ως αναφέρθηκε, το ΕΔΔΑ, δεν έμεινε μόνο στην κρίση επί των προσφυγών, αλλά προχώρησε και σε υποδείξεις συμβατότητας προς τον εθνικό νομοθέτη και τους εθνικούς δικαστές. Ειδικότερα, αφού επεσήμανε πως το άρθρο 4 του 7ου Π.Π. δεν απαγορεύει την επιβολή στερητικής της ελευθερίας ποινή και προστίμου για την ίδια συμπεριφορά, σε επίπεδο νομοθεσίας, η οποία προβλέπει το σύστημα και την αρμοδιότητα εκδίκασης υποθέσεων λαθρεμπορίας, θα ήταν σύμφωνο με την αρχή *ne bis in idem* οι δύο κυρώσεις να επιβάλλονταν στο πλαίσιο μιας ενιαίας δικαστικής διαδικασίας». Ως προς δε τη δικαστική αντιμετώπιση, διέλαβε πως ο ποινικός δικαστής θα έπρεπε να αναστείλει την εκκρεμούσα ποινική δίκη κατά την έναρξη της διοικητικής διαδικασίας και, εν συνεχεία, να παύσει την ποινική δίωξη κατά τον χρόνο της αμετάκλητης επιβεβαίωσης του πολλαπλού τέλους από το Δικαστήριο, ενώ στην περίπτωση όπου η ποινική δίκη περατώθηκε αμετάκλητα, το πολλαπλό τέλος δεν θα πρέπει να επιβληθεί. Συμπερασματικά, το ΕΔΔΑ υπέδειξε ότι σε κανένα σημείο της επάλληλης ποινικής και διοικητικής δίκης δεν πρέπει να υφίσταται ταυτόχρονα αμετάκλητη απόφαση του διοικητικού ή ποινικού δικαστηρίου από κοινού με παράλληλη εκκρεμή δίκη ενώπιον του ενός ή του άλλου δικαστηρίου.

⁷⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, Μاميδάκης κατά Ελλάδας, ό.π., σκ. 20 – 21, Γιαννετάκη Ε. & Σ. Ε.Π.Ε. και Γιαννετάκης κατά Ελλάδας, ό.π., σκ. 18 - 19 και Χατζηνικολάου κατά Ελλάδας, ό.π., σκ. 19 – 20.

2.3. Η αδιαφορία του ΣτΕ στην καθοδηγητική απόφαση του ΕΔΔΑ

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται⁸⁰ πριν στεγνώσει το μελάνι της απόφασης Καπετάνιος, το ΣτΕ, ένα περίπου μήνα αργότερα, ήρθε με την υπ' αρ. 1741/2015 απόφαση της Ολομέλειας του σε ευθεία σύγκρουση προς την καθοδηγητική και γενικότερης σημασίας απόφαση του ΕΔΔΑ, επιδεικνύοντας πλήρη αδιαφορία, κατά την γνώμη μου και αποδοκιμασία της απόφασης. Το ΣτΕ συνεχίζοντας την ευθεία αντιπαράθεση στις αξιολογήσεις του ΕΔΔΑ, καταλήγει στο ίδιο συμπέρασμα με την προηγηθείσα απόφαση 2067/2011 της Ολομέλειας του, δηλαδή την επιτρεπτή παράλληλη επιβολή πολλαπλού τέλους και ποινικής κύρωσης σε περίπτωση τέλεσης λαθρεμπορικής παράβασης, δίχως να παραβιάζεται η ως άνω αρχή και επαναλαμβάνει τον κανόνα της αυτοτέλειας των δύο διαδικασιών, βασίζοντάς τον όμως εν προκειμένω στον μη ποινικό χαρακτήρα του πολλαπλού τέλους, καθώς και στην εξυπηρέτηση αλλότριων σκοπών των δύο διαδικασιών (διασφάλιση της είσπραξης των κοινοτικών και εθνικών πόρων καθώς και στην ομαλή εφαρμογή των κανόνων της τελωνειακής διαδικασίας σε αντίθεση με την ποινική αξίωση της πολιτείας και την ποινική απαξία της πράξης). Ειδικότερα, στην υπό εξέταση απόφαση, το ΣτΕ τόνισε τον χαρακτήρα της κύρωσης ως αντισταθμιστικό, αποβλέποντας στην αναπλήρωση των ποσών που αποφεύγει με την παράνομη συμπεριφορά του ο υπόχρεος και την κάλυψη των δαπανών, στις οποίες προβαίνει το κράτος για τον εντοπισμό των παραβατικών αυτών συμπεριφορών και προσπερνώντας ακροθιγώς τη σοβαρότητα της επαπειλούμενης κύρωσης, ως κριτήριο ελέγχου του ποινικού χαρακτήρα της.

Θα πρέπει δε να σημειωθεί, πως σύμφωνα με την πλειοψηφία του Δικαστηρίου, η επίμαχη διαφορά υπαγόταν, λόγω αντικειμένου, στην εμβέλεια των κανόνων του ενωσιακού δικαίου και υπογράμμισε την υποχρέωση του Εθνικού Δικαστή να εφαρμόσει την αρχή *ne bis in idem* τόσο ως θεμελιώδες δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 ΧΘΔ ΕΕ, αλλά και ως γενική αρχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σχετικά, παρέπεμψε στη νομολογία του ΔΕΕ, ιδίως δε στις αποφάσεις *Bonda* και *Akerberg Fransson*, επισημαίνοντας την ελευθερία που παρέχεται στα

⁸⁰ Παυλίδου Ε., *Nebis in idem*: Προς μία απόλυτα ευρωπαϊκή ερμηνεία ενός απόλυτου δικαιώματος (με αφορμή την απόφαση του ΕΔΔΑ της 30.4.2015, Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδας), www.humanrightscaselaw.gr.

κράτη μέλη της ΕΕ να επιλέγουν τις επιβλητέες κυρώσεις, οι οποίες μπορεί να έχουν διοικητικό ή ποινικό χαρακτήρα ή να συνδυάζονται.

2.4. Η δεύτερη απάντηση του ΕΔΔΑ – Μία ακόμη καταδίκη για την Ελλάδα

Με την απόφαση της 9^{ης}.06.2016 στην υπόθεση Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδας,⁸¹ το ΕΔΔΑ, ενέμεινε στην προηγηθείσα απόφαση του στην υπόθεση Καπετάνιος επιβεβαιώνοντας την παγιωμένη νομολογία του περί του «ποινικού» χαρακτήρα πολλαπλών τελών λαθρεμπορίας σημαντικού ύψους, ενόψει της βαρύτητάς τους και του αποτρεπτικού χαρακτήρα τους, δεχόμενο τη συνδρομή και των λοιπών κριτηρίων Engel, και καταδικάζοντας για άλλη μια φορά τη χώρα μας για παραβίαση της ΕΣΔΑ. Με τον τρόπο αυτό, το ΕΔΔΑ, έδειξε ξεκάθαρα πως δεν υπάρχει κανένα περιθώριο περιορισμού ή «έκπτωσης» στα θεμελιώδη δικαιώματα της ΕΣΔΑ, καθώς και στα δικαιώματα που κατοχυρώνουν τα πρόσθετα πρωτόκολλα της κορυφώνοντας τον «διάλογο» ανάμεσα στα δύο Δικαστήρια, τα οποία τοποθετήθηκαν διαμετρικά αντίθετα.

2.5. Η θέση του ΔΕΕ (και πρώην ΔΕΚ)

Με την απόφαση Akerberg Fransson,⁸² για πρώτη φορά ερμηνεύτηκε από το ΔΕΕ η αρχή *ne bis in idem*, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του ΧΘΔ.⁸³ Το Δικαστήριο προέβη στην ερμηνεία των συστατικών στοιχείων της, η οποία ναι μεν σε γενικές γραμμές ευθυγραμμίζεται προς την ερμηνεία της αρχής κατά το άρθρο 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ, όπως γίνεται από το ΕΔΔΑ, εντούτοις ρητώς διακηρύσσει την αυτονομία του Χάρτη έναντι της ΕΣΔΑ.

Ειδικότερα, το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι η ποινική φύση των κυρώσεων εκτιμάται με βάση 3 κριτήρια, ως αυτά διαλαμβάνονται σε πρότερη νομολογία του,⁸⁴ και τα οποία συνοψίζονται στα εξής: ο νομικός χαρακτηρισμός της παράβασης κατά το

⁸¹ ΕΔΔΑ, Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδας, 09.06.2016, (αριθμ. προσφ. 66602/09 και 71879/12).

⁸² ΔΕΕ απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, C-617/10, HansAkerbergFransson.

⁸³ Και προ της ισχύος του Χάρτη, το ΔΕΚ νομολόγησε σχετικά με την απόφαση της 1^{ης} Ιουλίου 2001 (C-262/99), στην υπόθεση Λαλουδάκης κατά Ελλάδος, κρίνοντας ότι το πολλαπλό τέλος αποτελεί κύρωση που επιδιώκει τους σκοπούς της καταστολής και της πρόληψης

⁸⁴ ΔΕΕ απόφαση της 5ης Ιουνίου 2012, C-489/10, ŁukaszMarcinBonda, σκ. 37. Τα κριτήρια αυτά, είναι πανομοιότυπα με τα κριτήρια Engel.

εσωτερικό δίκαιο, η φύση της παράβασης καθώς και η φύση και η σοβαρότητα της κύρωσης. Το ΔΕΕ, υπενθύμισε την έννοια της αρχής *ne bis in idem* στο πλαίσιο του άρθρου 50 ΧΘΔ, κατά την οποία εμποδίζεται η άσκηση ποινικής δίωξης για φοροδιαφυγή κατά κατηγορουμένου, όταν σε αυτόν έχει ήδη επιβληθεί φορολογική κύρωση ποινικού χαρακτήρα για την ίδια παράβαση, εφόσον αυτή έχει καταστεί απρόσβλητη. Έτσι, επεσήμανε ότι η αρχή *ne bis in idem* δεν εμποδίζει την εκ μέρους κράτους μέλους επιβολή για την ίδια παράβαση διαδοχικώς μιας φορολογικής και μιας ποινικής κύρωσης, στο βαθμό που η πρώτη κύρωση δεν έχει ποινικό χαρακτήρα, πράγμα το οποίο το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εξακριβώσει.

Ωστόσο, το ΔΕΕ, στις ανωτέρω προϋποθέσεις, πρόσθεσε ακόμη μια: τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εξετάζουν τη συμβατότητα ενός εθνικού συστήματος παράλληλων κυρώσεων προς την αρχή *ne bis in idem* και να ακυρώνουν την επιβληθείσα κύρωση, σε περίπτωση που η πρώτη έχει καταστεί αμετάκλητη, υπό την προϋπόθεση ότι οι εναπομένουσες κυρώσεις είναι αποτελεσματικές, ανάλογες των παραβάσεων και αρκούντως αποτρεπτικές. Έτσι, το ΔΕΕ διατήρησε επιφύλαξη και αποδέχτηκε το ενδεχόμενο περιορισμού της αρχής *ne bis in idem*, προκειμένου να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, σύμφωνα και με τις αρχές της υπεροχής και της αποτελεσματικότητας, οι οποίες δεν αποκλείεται να θέσουν περιορισμούς και όρια στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων από το εθνικό δίκαιο και από την ΕΣΔΑ, στους τομείς όπου εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης.

3.Η δεύτερη φάση εξέλιξης της νομολογίας (2016-2017)

3.1.Η συμμόρφωση του ΣτΕ στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ

Έπειτα από αίτηση επανάληψης της διαδικασίας κατ' άρθρο 105ΚΔιοικΔικ, κατόπιν της από 30.04.2015 απόφασης του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Καπετάνιος κλπ κατά Ελλάδος, το ΣτΕ, αντιλαμβανόμενο πλέον πως ο κλοιός στενεύει και θα πρέπει να συμπορευτεί με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, προκειμένου να αποφευχθούν νέες καταδίκες για τη χώρα, συμμορφώθηκε με τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Η αρχή, έγινε με την με αριθμό 1992/2016 απόφαση του ΣτΕ, η οποία διέλαβε εκ προοιμίου την υποχρέωση του κράτους για αποτελεσματική εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ.

Κατά το ΣτΕ, οι προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής είναι: 1) να υπάρχουν περισσότερες της μίας διακεκριμένες διαδικασίες επιβολής κύρωσης, οι οποίες δεν συνδέονται στενά μεταξύ τους, 2) οι διαδικασίες αυτές πρέπει να είναι «ποινικές» κατά την αυτόνομη έννοια της ΕΣΔΑ, ήτοι, βάσει των κριτηρίων Engel, κατ' εφαρμογή των οποίων μπορούν να θεωρηθούν ως «ποινικές» και κυρώσεις που επιβάλλονται από διοικητικά όργανα, ενόψει της φύσης των σχετικών παραβάσεων ή/και του είδους και της βαρύτητας των προβλεπόμενων γι' αυτές διοικητικών κυρώσεων, 3) η μία από τις διαδικασίες πρέπει να έχει περατωθεί με αμετάκλητη απόφαση και 4) οι διαδικασίες πρέπει να στρέφονται κατά του ίδιου προσώπου και να αφορούν στην ίδια κατ' ουσίαν παραβατική συμπεριφορά».

Το ΣτΕ, αφού σημείωσε την συμφωνία της αρχής με το εθνικό σύνταγμα (επιχειρηματολογώντας για την πρότερη αντίθετη κρίση του με την με αρ. 2067/2011 απόφαση του), εν συνεχεία εξέτασε τη συμβατότητα της αρχής με το ενωσιακό δίκαιο, καθότι η ενώπιον του διαφορά έθετε ζητήματα εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου. Εν τέλει δέχθηκε τη συμβατότητα με το ενωσιακό δίκαιο, ασπάζόμενο τη νομολογία του ΔΕΕ περί της συνδρομής του κριτηρίου του αρκούντος αποτρεπτικού χαρακτήρα έκαστου των κυρώσεων, ο οποίος έκρινε ότι συντρέχει εν προκειμένω ενόψει της βαρύτητας έκαστων των κυρώσεων.

Μπαίνοντας στην ουσία της υπόθεσης, το ΣτΕ κατ' εφαρμογή των κριτηρίων Engel, όπως αυτά έχουν εξειδικευθεί και αποσαφηνισθεί στη νομολογία του ΕΔΔΑ, και λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία της υπό κρίση διαφοράς, αποφάνθηκε, σε αντίθεση με την πρότερη με αριθμό 1741/2015 απόφαση του, ότι το πολλαπλό τέλος έχει ποινικό χαρακτήρα κατά την αυτόνομη έννοια της ΕΣΔΑ. Έτσι, το ΣτΕ, με την ανωτέρω απόφαση του, αποστασιοποιήθηκε από την παλαιότερη νομολογία του, συμπορεύτηκε προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ και έδωσε την κατεύθυνση προς μία διαφορετική αντιμετώπιση των πτυχών που αφορούν την αρχή *nebis in idem*.

3.2. Η απόφαση Α και Β Κατά Νορβηγίας – προς μια οπισθοχώρηση της προστατευτικής εμβέλειας της αρχής

Έναν περίπου μήνα μετά την έκδοση της ανωτέρω απόφασης του ΣτΕ, το ΕΔΔΑ, εξέδωσε την από 15.11.2016 απόφαση της Ευρείας Συνθέσεως του, προκειμένου να

αποφανθεί επί των προσφυγών των A + B⁸⁵ ερειδόμενες στο αρ. 4 του 7^{ου}ΠΠ ΕΣΔΑ. Η απόφαση αυτή, ήταν καθοριστικής σημασίας, διότι από εκεί κι έπειτα, η προστατευτική εμβέλεια της αρχής *ne bis in idem* συρρικνώθηκε θεαματικά, διαμορφώνοντας μια νέα νομική πραγματικότητα για την πολυσυζητημένη αυτή αρχή, εισάγοντας επί της ουσίας ένα πρόσθετο κριτήριο για την κατάφαση της αρχής: την ύπαρξη επαρκούς συνδέσμου μεταξύ των κυρωτικών διαδικασιών.

Το ΕΔΔΑ, σημείωσε πως τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να επιλέξουν τον τρόπο άσκησης της ποινικής πολιτικής τους και να προβλέψουν διαδικασίες παράλληλες, διαδοχικές, συμπληρωματικές κ.α. με άλλες, σε περιπτώσεις ιδίως που προκύπτουν πρόσθετα στοιχεία τα οποία δεν μπορούσαν να τιμωρηθούν στη διοικητική διαδικασία (βλ. πχ δόλια συμπεριφορά). Στόχος του αρ. 4 είναι να αποτρέψει την αδικία του να διώκεται ή να τιμωρείται ένα άτομο δύο φορές για την ίδια ποινικοποιημένη συμπεριφορά και όχι να τίθενται εκτός νόμου τα συστήματα που έχουν μια «ολοκληρωμένη προσέγγιση» στα εν λόγω αδικήματα, η οποία περιλαμβάνει παράλληλα στάδια της νομικής ανταπόκρισης στην αδικοπραγία από διαφορετικές αρχές και για διαφορετικούς σκοπούς. Επί του προκειμένου, το Δικαστήριο έθεσε **ένα πρόσθετο** κριτήριο για την κατάφαση της αρχής (κριτήριο Nilsson⁸⁶) : το κριτήριο του επαρκούς στενού συνδέσμου ως προς την ουσία και το χρόνο (σωρευτικά) των δύο διαδικασιών (ταύτιση ουσίας και εγγύτητα χρόνου των δυο διαδικασιών).

Ως προς τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται προκειμένου οι διπλές ποινικές και διοικητικές κυρώσεις να θεωρούνται αρκούντως συνδεδεμένες ως προς την ουσία και το χρόνο, το ΕΔΔΑ έθεσε τη βάση των ερωτημάτων, τα οποία θα πρέπει κάθε φορά να απαντώνται: 1) κατά πόσον οι διαφορετικές διαδικασίες επιδιώκουν συμπληρωματικούς σκοπούς *in concreto*, 2) κατά πόσον η δυαδικότητα των σχετικών διαδικασιών είναι προβλέψιμη για την ίδια αυτή συμπεριφορά, 3) κατά πόσον οι δύο διαδικασίες αποφεύγουν την αλληλοεπικάλυψη στη συλλογή και εκτίμηση αποδεικτικών στοιχείων, 4) κατά πόσον η πρώτη κύρωση λαμβάνεται υπόψη για τον καθορισμό του ύψους της δεύτερης κύρωσης. Το κριτήριο του χρονικού συνδέσμου δεν σημαίνει ότι οι δυο διαδικασίες θα πρέπει να λαμβάνουν χώρα παράλληλα από την αρχή ως το τέλος, πλην όμως, όσο περισσότερο

⁸⁵ΕΔΔΑ απόφαση της 15.11.2016, A και B Κατά Νορβηγίας (αρ. προσφ. 24130/2011, 29753/2011).

⁸⁶ ΕΔΔΑ απόφαση της 13/12/2005, Nilsson κατά Σουηδίας της (αρ. προσφυγής 73661/01).

απομακρύνεται από το κριτήριο του χρόνου ένα κράτος, τόσο πιο πειστική επιχειρηματολογία θα πρέπει να έχει, όταν αυτό ενάγεται από κάποιον προσφεύγοντα.

Περαιτέρω, το δικαστήριο προέβη σε διάκριση της αλληλοεπικάλυψης των διαδικασιών και του συνδυασμού των διαδικασιών οι οποίες αποτελούν ενιαίο σύνολο, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι τα κράτη μέλη θα πρέπει να προβλέψουν ένα σύστημα κυρώσεων τα οποίο θα αποτελεί ενιαίο σύνολο για την πάταξη των εν λόγω εγκλημάτων. Το άρθρο 4 δεν απαγορεύει την επιβολή δεύτερης κύρωσης όταν αυτή είναι συμπληρωματική προς την πρώτη και επιβάλλεται στο πλαίσιο μιας «αρκούντως στενά συνδεδεμένης ως προς την ουσία και το χρόνο» διαδικασίας. Ως εκ τούτου, θα πρέπει οι διαδικασίες να αποτελούν συμπληρωματικά μέτρα και να συνδέονται χρονικά και να μπορούν να είναι προβλέψιμες από τους πολίτες. Να αποτελούν εν ολίγοις μια ενιαία διαδικασία.

Η απόφαση αυτή, η οποία αποτέλεσε σταθμό για την μεταγενέστερη παγίωση της νομολογίας στην κατεύθυνση αυτή,⁸⁷ κατά την άποψη μου, ήταν μια προσπάθεια συγκερασμού της σθεναρής αντίστασης που προβλήθηκε από πολλά συμβαλλόμενα κράτη, τα οποία προέβλεπαν στον εθνικό τους νόμο της δυαδικότητα των κυρώσεων στο πεδίο ιδίως της φοροδιαφυγής, αλλά και μια προσπάθεια σύνδεσης με τη νομολογία του ΔΕΕ, η οποία εξ' αρχής έθετε αυστηρότερα κριτήρια για την κατάφαση της αρχής. Ακολούθησε αμέσως, επί των ίδιων ζητημάτων η απόφαση *Johannesson κ.α. κατά Ισλανδίας*⁸⁸, όπου το ΕΔΔΑ, επανέλαβε τα διαλαμβανόμενα στην απόφαση Α και Β κατά Νορβηγίας, γεγονός που συντελεί στη θωράκιση και παγίωση της νομολογίας του, η οποία μέχρι και σήμερα παραμένει ως ανωτέρω.

Ακολουθώντας, το ΣτΕ με την με αριθμό 680/2017⁸⁹ απόφαση του, η οποία έκρινε επί αίτησης επανάληψης της διαδικασίας κατόπιν έκδοσης απόφασης στην υπόθεση Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδος, συμπορεύτηκε πλήρως με την τελευταία αυτή απόφαση του ΕΔΔΑ, ακολουθώντας συστηματικά τις θέσεις του. Το ΣτΕ, αποστασιοποιήθηκε από την πρότερη νομολογία του, διαλαμβάνοντας ότι η εφαρμογή του άρθρου 4 του 7ου Π.Π. της ΕΣΔΑ στην υπό κρίση υπόθεση δεν προσκρούει στο άρθρο 94 παρ. 1 του Συντάγματος (σε αντίθεση με την με αριθμό

⁸⁷ Βλ. και τις μεταγενέστερες αποφάσεις ΕΔΔΑ απόφαση της 18-5-2017, 22007/11, *Johannesson κλπ. κατά Ισλανδίας*· ΕΔΔΑ απόφαση της 16.4.2019, 72098/14, *Armannsson κατά Ισλανδίας*· ΕΔΔΑ απόφαση της 6.6.2019, 47342/14, ΕΔΔΑ απόφαση της 08.07.2019, 54012/2010, *Nodet κατά Γαλλίας*.

⁸⁸ ΕΔΔΑ απόφαση της 18.5.2017 στην υπόθεση *Johannesson and others v. Iceland*

⁸⁹ Έτσι και στην ΣτΕ 2989/2017.

2067/2011 απόφαση του) και περαιτέρω, δεχόμενο την ποινική φύση των πολλαπλών τελών (σε αντίθεση, με την με αριθμό ΣτΕ 1992/2016 απόφαση του), και ότι η ταυτόχρονη επιβολή τους με ποινική κύρωση παραβιάζει την αρχή *nebis in idem*, εφόσον η μία από τις κυρωτικές αυτές διαδικασίες καταστεί αμετάκλητη. Τούτη η μεταστροφή, είναι εξαιρετικά ευχάριστη, λαμβανομένης υπόψη της πρότερης νομολογίας του ΣτΕ η οποία είχε εναλλασσόμενη επιχειρηματολογία. Και βέβαια, το ΣτΕ ακολούθησε τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ενστερνιζόμενο πλήρως και τον νέο περιορισμό στο εύρος της αρχής, αναφορικά με το κριτήριο του επαρκούς συνδέσμου.

3.3. Οι εθνικές νομοθετικές εξελίξεις σε μια προσπάθεια σύμπτωσης με το ΕΔΔΑ

3.3.1. Το νέο άρθρο 69^A ΠΔ 18/1989

Με το άρθρο 16 του Ν. 4446/2016, θεσπίστηκε, και για το Συμβούλιο της Επικρατείας και τα ακυρωτικά διοικητικά εφετεία, το έκτακτο ένδικο μέσο της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του δικαστηρίου, που εξέδωσε απόφαση, η οποία κρίθηκε με απόφαση του ΕΔΔΑ, ότι παραβιάζει τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας ή δικαίωμα, που κατοχυρώνεται στην ΕΣΔΑ. Θα πρέπει να σημειωθεί πως τέτοια δυνατότητα υφίστατο μόνο για τις διαφορές ουσίας κατά το άρθρο 105^A ΚΔιοικΔικ. Ως εκ τούτου, με το ανωτέρω άρθρο προστέθηκε στο ΠΔ 18/1989 το νέο άρθρο 69^A,⁹⁰ κατά το οποίο *«Δικαστική απόφαση, για την οποία κρίθηκε με απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ότι εκδόθηκε κατά παραβίαση δικαιώματος, που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας, που τηρήθηκε ή διάταξη ουσιαστικού δικαίου της Σύμβασης, υπόκειται σε αίτηση επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του δικαστικού σχηματισμού του Συμβουλίου της Επικρατείας, που την εξέδωσε»*.

3.3.2. Η τροποποίηση του άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔιοικΔικ

Με το άρθρο 17 του ίδιου ανωτέρω νόμου, τροποποιήθηκε και το άρθρο 5 παρ. 2 του ΚΔιοικΔικ, προκειμένου να συμμορφωθεί η ελληνική έννομη τάξη με τις ήδη εκδοθείσες καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ.⁹¹ Η προϊσχύουσα μορφή του άρθρου 5 παρ. 2 όριζε ότι τα δικαστήρια δεσμεύονται μόνον από τις *erga omnes*

⁹⁰ Βλ. την με αριθμό 680/2017 απόφαση του ΣτΕ, η οποία εκδόθηκε κατόπιν αίτησης επανάληψης της διαδικασίας στο πλαίσιο του άρθρου 69Α

⁹¹ Βλ. ιδίως την παραπομπή στην αιτιολογική έκθεση του Ν. 4446/2016 στην υπόθεση Σταυρόπουλος κατά Ελλάδας. Κατά την αιτιολογική έκθεση η ρύθμιση αφορά στην προστασία του τεκμηρίου αθωότητας, ενώ κατά την έκθεση της επιστημονικής επιτροπής τη βουλή, η ρύθμιση εξυπηρετεί τόσο το τεκμήριο αθωότητας, όσο και την αρχή *nebis in idem*.

αποφάσεις έτερων δικαστηρίων, καθώς επίσης και από τις αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ως προς την ενοχή του δράστη. Πλέον, με την τροποποίηση του άρθρου 5 παρ. 2, τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται όχι μόνο από τις καταδικαστικές αποφάσεις, αλλά και τις αθωωτικές αποφάσεις, καθώς και τα αποφαινόμενα να μην γίνει η κατηγορία βουλεύματα που έχουν καταστεί αμετάκλητα.⁹²

Ωστόσο, ενώ η νέα αυτή ρύθμιση, αποτελεί μεν έμπρακτη εκδήλωση της πρόθεσης συμπόρευσης με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, προκειμένου να υπάρξει κάποια αποκατάσταση στις συγκρούσεις της ποινικής και της διοικητικής δίκης, ωστόσο, κρίνεται αναποτελεσματική σε σχέση με την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem*. Τούτο, διότι η αρχή *ne bis in idem* έχει το χαρακτήρα διαδικαστικής εγγύησης, η οποία συνεπάγεται, σε περίπτωση σωρευτικής επιβολής διοικητικών και ποινικών κυρώσεων, την υποχρέωση του διοικητικού δικαστηρίου να τερματίσει την ενώπιον του διαδικασία και να ακυρώσει την επιβληθείσα διοικητική κύρωση, εφόσον η ποινική διαδικασία ολοκληρώθηκε με την έκδοση αμετάκλητης απόφασης, ανεξαρτήτως του αν αυτή είναι αθωωτική ή καταδικαστική. Ωστόσο, η νέα αυτή διάταξη, δεν γεννά τέτοια υποχρέωση για τον διοικητικό δικαστή, καθόσον συνεχίζει να προβλέπει τη δέσμευσή του από την αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση, ρύθμιση που άγει στην αποδοχή της ενοχής του δράστη και στην επικύρωση της επιβληθείσας από τη διοίκηση ποινής, οδηγώντας σε μη συμβατό προς την αρχή *ne bis in idem* αποτέλεσμα, δεδομένου ότι με τον τρόπο αυτό επιβάλλονται στο ίδιο πρόσωπο και για την ίδια πράξη δύο ποινές. Περαιτέρω, σε περίπτωση αθωωτικής πρότερης απόφασης, αυτή απλώς και μόνο λαμβάνεται υπόψη, σε τίποτα όμως δεν διασφαλίζει τον τερματισμό της διοικητικής δίκης, ιδίως σε περιπτώσεις όπου η απαλλαγή επήλθε συνεπεία αντικειμενικών ή υποκειμενικών στοιχείων μη σχετιζόμενων με τις προϋποθέσεις της διοικητικής δίκης, όπου στην περίπτωση αυτή, ο κίνδυνος έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων είναι έκδηλος.

⁹² άρθρο 5 παρ. 2 ΚΔιοικΔικ«Τα δικαστήρια δεσμεύονται από τις αποφάσεις των πολιτικών δικαστηρίων, οι οποίες, σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις, ισχύουν έναντι όλων. Δεσμεύονται, επίσης, από τις αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ως προς την ενοχή του δράστη, από τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις, καθώς και από τα αμετάκλητα αποφαινόμενα να μην γίνει η κατηγορία βουλεύματα, εκτός εάν η απαλλαγή στηρίχθηκε στην έλλειψη αντικειμενικών ή υποκειμενικών στοιχείων που δεν αποτελούν προϋπόθεση της διοικητικής παράβασης».

4. Η Τρίτη φάση εξέλιξης (2018 μέχρι σήμερα)

4.1. Η νομολογία του ΔΕΕ

Εν προκειμένω, εξετάζουμε μόνον τις αποφάσεις του ΔΕΕ, καθότι το ΕΔΔΑ, μετά την απόφαση Ακαι Β Κατά Νορβηγίας, δεν μετέβαλλε τη νομολογία του και ως εκ τούτου, η τελευταία αυτή απόφαση, αποτελεί και τη στάση του ΕΔΔΑ μέχρι σήμερα.

Στις υποθέσεις Menci,⁹³ Garlsson Real Estate⁹⁴ και DiPuma,⁹⁵ που έφτασαν ενώπιον του ΔΕΕ, ζητήθηκε από το Δικαστήριο να ερμηνεύσει την αρχή *ne bis in idem*, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 50 του ΧΘΔ και στο άρθρο 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ, στο πλαίσιο της οδηγίας περί Φ.Π.Α.⁹⁶ Το βασικό ερώτημα στο οποίο κλήθηκε να απαντήσει το ΔΕΕ, ήταν κατά πόσο παραβιάζεται η αρχή *Ne Bis In Idem*, όταν σε βάρος των προσφευγόντων ασκήθηκε ποινική δίωξη και επιπλέον επιβλήθηκε διοικητικό πρόστιμο. Το ΔΕΕ, εξέτασε τα προδικαστικά ερωτήματα από τη σκοπιά του αρ. 50 ΧΘΔΕΕ με αναφορές στην απόφαση Akerberg Fransson.

Το ΔΕΕ, συμπορεύτηκε πλήρως με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, αναφορικά με την ερμηνεία της έννοιας της ποινικής φύσεως των παραβάσεων, καθώς και ως προς την έννοια της ταυτότητας της παράβασης.⁹⁷ Κοινή πορεία ακολούθησε και ως προς το στοιχείο του *idem*, διαλαμβάνοντας ότι η ταυτότητα της παράβασης ερευνάται σε σχέση με τα πραγματικά περιστατικά, ήτοι την ύπαρξη ενός συνόλου συγκεκριμένων περιστάσεων που συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους και οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την απαλλαγή ή την αμετάκλητη καταδίκη του συγκεκριμένου προσώπου. Επίσης διευκρίνισε ότι ο νομικός χαρακτηρισμός των πραγματικών περιστατικών και το προστατευόμενο έννομο συμφέρον είναι άνευ σημασίας για τη διαπίστωση περί ύπαρξης μίας και της αυτής παράβασης, στον βαθμό που το περιεχόμενο της προστασίας που παρέχει το άρθρο 50 του Χάρτη δεν μπορεί να ποικίλλει μεταξύ των κρατών μελών.

⁹³ ΔΕΕ απόφαση της 20ης Μαρτίου 2018, C-524/15, Luca Menci.

⁹⁴ ΔΕΕ απόφαση της 20ης Μαρτίου 2018, C-537/16, Garlsson Real Estate κλπ. κατά Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (Consob)

⁹⁵ ΔΕΕ απόφαση της 20ης Μαρτίου 2018, C-596/16, Enzo Di Puma κατά Consob, C-597/16, Consob κατά Antonio Zecca.

⁹⁶ Οδηγία 2006/112/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2006, σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας

⁹⁷ Εν προκειμένω το ΔΕΕ, εφαρμόζει τα κριτήρια εκ της απόφασης Bondar, σχεδόν πανομοιότυπα με τα κριτήρια Engel του ΕΔΔΑ.

Απόκλιση του ΔΕΕ σημειώθηκε μόνο ως προς το στοιχείο του Bis, καθότι το Δικαστήριο δεν υιοθέτησε το κριτήριο του επαρκούς στενού συνδέσμου. Αντιθέτως, το δικαστήριο προέβη ομοίως με το ΕΔΔΑ σε περιορισμό της προστατευτικής εμβέλειας της αρχής, χρησιμοποιώντας όμως δική του επιχειρηματολογία. Ειδικότερα, το ΔΕΕ, δέχτηκε πως κατά του ίδιου προσώπου είναι επιτρεπτή η σώρευση ποινικών και διοικητικών κυρώσεων ποινικού χαρακτήρα, περιορίζοντας την αρχή *ne bis in idem*, υπό την προϋπόθεση ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 52 παρ. 1 του ΧΘΔ (αρχή της αναλογικότητας),⁹⁸ δεδομένου πως το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο άρθρο 50ΧΘΔΕΕ, δεν είναι απόλυτο και ως εκ τούτου δύναται να περιοριστεί.

Ειδικότερα, ο περιορισμός της αρχής *ne bis in idem*, και η εθνική ρύθμιση που επιτρέπει τη σωρευτική επιβολή ποινικών και διοικητικών κυρώσεων, είναι επιτρεπτή σύμφωνα με τις ανωτέρω τρεις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, εφόσον: Α) επιδιώκεται σκοπός γενικού συμφέροντος, δυνάμενος να δικαιολογήσει μία τέτοια σώρευση, ο οποίος στην πρώτη υπόθεση ανάγεται στη διασφάλιση της είσπραξης του Φ.Π.Α., ενώ στις άλλες δύο υποθέσεις ανάγεται στην προστασία της ακεραιότητας των χρηματοπιστωτικών αγορών της Ένωσης και της εμπιστοσύνης του κοινού στα χρηματοπιστωτικά μέσα, Β) επιδιώκονται μέσω της σώρευσης των κυρώσεων πρόσθετοι-συμπληρωματικοί σκοποί που έχουν ως αντικείμενο, ενδεχομένως, διαφορετικές πλευρές της αυτής επίμαχης παραβατικής συμπεριφοράς, πράγμα που εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, Γ) περιέχονται σαφείς και ακριβείς κανόνες οι οποίοι παρέχουν στον πολίτη τη δυνατότητα να προβλέψει ποιες πράξεις και ποιες παραλείψεις δύνανται να αποτελέσουν το αντικείμενο μιας τέτοιας σώρευσης, Δ) τηρείται η αρχή της αναλογικότητας, υπό την έννοια ότι η σώρευση των κυρώσεων δεν υπερβαίνει τα όρια του αναγκαίου μέτρου για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών, εξυπακουμένου ότι, οσάκις υφίσταται επιλογή μεταξύ περισσοτέρων κατάλληλων μέτρων, πρέπει να επιλέγεται το λιγότερο καταναγκαστικό, Ε) διασφαλίζεται ο συντονισμός μεταξύ των διαδικασιών, προκειμένου να μειωθεί στο απολύτως αναγκαίο η πρόσθετη επιβάρυνση που

⁹⁸Αρ. 52 παρ. 1 ΧΘΔ ΕΕ «κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται με τον Χάρτη πρέπει να προβλέπεται από τον νόμο και να σέβεται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων. Τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται στα εν λόγω δικαιώματα και ελευθερίες μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε σκοπούς γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων».

συνεπάγεται η σώρευση για τα εμπλεκόμενα πρόσωπα, ΣΤ) διασφαλίζεται ότι το σύνολο των επιβαλλόμενων κυρώσεων περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο μέτρο σε σχέση με τη σοβαρότητα της παράβασης, δεδομένου ότι μια τέτοια απαίτηση απορρέει όχι μόνον από το άρθρο 52 παρ. 1 του Χάρτη, αλλά και από την αρχή της αναλογικότητας των ποινών που κατοχυρώνεται στο άρθρο 49 παρ. 3.

Κατόπιν των ανωτέρω κρίσεων, το ΔΕΕ στην υπόθεση *Menci* κατέληξε ότι σε υπόθεση όπως η παρούσα, στην οποία η άσκηση ποινικής δίωξης έλαβε χώρα μετά την επιβολή διοικητικής κύρωσης ποινικού χαρακτήρα, η οποία οριστικοποιήθηκε λόγω μη άσκησης ενδίκου βοηθήματος κατά αυτής, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εκτιμήσει εάν οι απαιτήσεις του άρθρου 52, όπως αυτές παρατέθηκαν ανωτέρω, πληρούνται και, συνεπώς, αν η σώρευση των κυρώσεων δεν υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο σε σχέση με τη σοβαρότητα της διαπραχθείσας παράβασης.

Αντιθέτως, στην υπόθεση *Garlsson Real Estate* το ΔΕΕ έκρινε ότι, σε περίπτωση που έχει εκδοθεί αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου, η εξακολούθηση διαδικασίας επιβολής διοικητικού προστίμου ποινικού χαρακτήρα κατά του ίδιου προσώπου για τα ίδια πραγματικά περιστατικά αντιτίθεται στο άρθρο 50 του Χάρτη, στον βαθμό που η ποινική καταδίκη μπορεί, λαμβανομένης υπόψη της ζημίας που προκλήθηκε στην κοινωνία από τη διαπραχθείσα παράβαση, να καταστείλει αυτήν την παράβαση κατά τρόπο αποτελεσματικό, αναλογικό και αποτρεπτικό.

Τέλος, στην υπόθεση *DiPuma* το ΔΕΕ κατέληξε ότι σε περίπτωση που έχει εκδοθεί αμετάκλητη αθωωτική απόφαση ποινικού δικαστηρίου, η οποία διαπιστώνει ότι δεν στοιχειοθετείται η παράβαση, η εξακολούθηση διαδικασίας για την επιβολή διοικητικού προστίμου ποινικού χαρακτήρα αντίκειται στο άρθρο 50 του Χάρτη, καθώς βαίνει προδήλως πέρα των όσων απαιτούνται για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού.

4.2. Οι αποφάσεις του ΣτΕ

4.2.1. Η προσπάθεια σύμπλευσης με το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ

Κατόπιν των ανωτέρω εξελίξεων, το ΣτΕ εξέδωσε τις με αριθμούς 951/2018 και 1887/2018 αποφάσεις, όπου αφορούσαν επιβολή πολλαπλών τελών έπειτα από

αμετάκλητη αθωωτική απόφαση, ενσωματώνοντας πλέον και τη νομολογία του ΔΕΕ, όσο και του ΕΔΔΑ στο σκεπτικό του.

Το ΣτΕ, λοιπόν, παραπέμποντας στη νομολογία των ανωτέρω δικαστηρίων, και ιδίως του ΔΕΕ, σημείωσε πως το δικαίωμα εκ του άρθρου 50 ΧΘΔΕΕ δεν είναι απόλυτο και ως εκ τούτου, δύναται να περιοριστεί εφόσον συντρέχει προς τούτο λόγος δημοσίου συμφέροντος και η συνολική επιβάρυνση του θιγόμενου προσώπου από τις εν λόγω κυρώσεις δεν υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του σκοπού αυτού. Ως εκ των ανωτέρω, κατά το ΣτΕ, συνάγεται ότι η επιβολή πολλαπλού τέλους σε βάρος του φερόμενου ως υπαίτιου λαθρεμπορίας, μετά την έκδοση αμετάκλητης απόφασης ποινικού δικαστηρίου, επιβάλλεται μεν για λόγους δημοσίου συμφέροντος διότι αποβλέπει στην καταπολέμηση της δασμοφοροδιαφυγής. Ωστόσο, σε περίπτωση που η προηγηθείσα ποινική απόφαση είναι αθωωτική, όπως στην περίπτωση της ΣτΕ 951/2018, αντίκειται στην αρχή *ne bis in idem*, καθώς βαίνει, καταρχήν, προδήλως πέραν των όσων απαιτούνται για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού.

Αντιθέτως, προκειμένου να κριθεί η νομιμότητα της επιβολής πολλαπλού τέλους σε βάρος του φερόμενου ως υπαίτιου λαθρεμπορίας, μετά την αμετάκλητη καταδίκη του από το ποινικό δικαστήριο, θα πρέπει να διερευνηθεί αν η ποινική καταδίκη μόνη της είναι ικανή να καταστείλει με αποτελεσματικό τρόπο και σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας την διαπραχθείσα παράβαση.

Έτσι, με την απόφαση ΣτΕ 1887/2018 κρίθηκε ότι η επιβολή πολλαπλού τέλους στον προσφεύγοντα, κατόπιν καταδικαστικής εις βάρος του απόφασης, με την οποία διαπιστώθηκε η ενοχή του και επιβλήθηκε εις βάρος του ποινή φυλάκισης ενός έτους με αναστολή, δεν αντίκειται στην αρχή *ne bis in idem* και ο διοικητικός δικαστής δεν άγεται στην ακύρωση του πολλαπλού τέλους. Και τούτο διότι η επιβληθείσα ποινή φυλάκισης ήταν η ελάχιστη προβλεπόμενη στο νόμο και ιδιαίτερος ελαφριά σε σχέση με τη σοβαρότητα της τελεσθείσας εν προκειμένω λαθρεμπορικής παράβασης (που στέρησε από το Ελληνικό Δημόσιο δασμούς ύψους 219.168,23 ευρώ) και ενόψει των συνθηκών τέλεσης αυτής (χρήση τεχνάσματος στο οποίο εμπλέκονται και άλλα πρόσωπα, πρόσφορου να καταστήσει εξαιρετικά δυσχερή τον εντοπισμό της παράβασης), με αποτέλεσμα η επιβληθείσα ποινή, μόνη της να μην μπορεί να θεωρηθεί ικανή να καταστείλει κατά τρόπο αποτρεπτικό,

αποτελεσματικό και σύμφωνο με την αρχή της αναλογικότητας την επίμαχη διοικητική παράβαση.

4.2.2. Η απόφαση ΣτΕ 1771/2019: Η προσπάθεια τμήματος του ΣτΕ να ανατρέψει την προσπάθεια εναρμόνισης. Η άμεση αντίδραση της Ολομέλειας

Η επταμελής σύνθεση του του ΣτΕ, εξέδωσε την με αριθμό 1771/2019 απόφαση η οποία, μετά από ένα μεγάλο διάστημα έμπρακτης προσπάθειας εναρμόνισης και μιας προσπάθειας συγκερασμού των εκατέρωθεν αποφάσεων ΔΕΕ και ΕΔΔΑ, ήρθε σε απόλυτη σύγκρουση με όλα τα προηγουμένως νομολογηθέντα.

Με την εν λόγω απόφαση, το Δικαστήριο απέρριψε λόγο αναίρεσης περί παραβίασης της αρχής *ne bis in idem*, με την αιτιολογία ότι η αρχή αυτή δεν απαγορεύει την σωρευτική επιβολή κυρώσεων κατ' επίκληση διατάξεων που τελούν σε αληθή κατ' ιδέαν συρροή, ούτε επιβάλλει ενότητα διαδικασίας, και ακριβώς για τον λόγο αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι απαγορεύει να επιβληθούν οι κυρώσεις αυτές από διαφορετικές αρχές με ανεξάρτητες και αυτοτελείς διαδικασίες. Κατά δεύτερο λόγο, το ΣτΕ διέλαβε ότι η ανωτέρω αρχή, κατοχυρώνεται στο Ελληνικό Σύνταγμα και έτσι, τα κριτήρια *Engel* είναι περιττά για την ελληνική συνταγματική τάξη, στην οποία η παρεχόμενη εκ του Συντάγματος προστασία είναι ευρύτερη σε σχέση με αυτή της ΕΣΔΑ. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί, πως για πρώτη φορά στη νομολογία του ΣτΕ διατυπώνεται η θέση ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ δεν είναι δεσμευτική για το ΣτΕ, καθώς το ίδιο «έχει πρωτογενή εκ του άρθρου 28 του Συντάγματος εξουσία να ερμηνεύει και να εφαρμόζει την Σύμβαση». Περαιτέρω, το δικαστήριο προέβη σε διαχωρισμό (έλλειψη στοιχείου *idem*) μεταξύ των διαδικασιών που κινούνται σε βάρος νομικών προσώπων (οικονομικές κυρώσεις) και των ποινικών διώξεων σε βάρος φυσικών προσώπων (ηθική αποδοκιμασία), διαλαμβάνοντας περαιτέρω ότι επιτελούν διαφορετικούς σκοπούς. Τέταρτον, σημείωσε την ετερότητα των προστατευόμενων από τις εκατέρωθεν διαδικασίες εννόμων αγαθών. Τέλος, εξετάζοντας και το στοιχείο του *bis*, παραπέμποντας στην απόφαση Α και Β κατά Νορβηγίας, έκρινε ότι πληρούται και το κριτήριο του επαρκούς συνδέσμου.

Η πλειοψηφία του δικαστηρίου τάχθηκε υπέρ της μη παραβίασης της αρχής, πλην όμως λόγω της διάσπασης της πρότερης σταθερής πλέον νομολογίας του ΣτΕ, η υπόθεση παραπέμφθηκε εκ νέου στην Ολομέλεια για λόγους ασφάλειας δικαίου, ενόψει της σπουδαιότητάς της και των ουσιωδώς διαφορετικών κρίσεων της πλειοψηφίας από την προγενέστερη νομολογία του ίδιου Τμήματος.

Έπειτα από συζήτηση εκ της ανωτέρω παραπομπής, η Ολομέλεια ΣτΕ εξέδωσε την υπ' αριθ. 359/2020 απόφαση, με την οποία παγιώνει τη θέση του ότι αρχή *ne bis in idem* είναι εφαρμοστέα στις υποθέσεις που αφορούν επιβολή πολλαπλών τελών (εν προκειμένω επιβληθέντα τέλη λαθρεμπορίας).

Σε σχέση με την αρχή *ne bis in idem*, το Δικαστήριο επεσήμανε τις προϋποθέσεις εφαρμογής της αρχής, όπως αυτές αναφέρονται στην απόφαση Α και Β κατά Νορβηγίας, και κατέληξε ότι στην υπό κρίση περίπτωση οι δύο επίμαχες διαδικασίες επιβολής κυρώσεων επιδιώκουν, κατ'αρχήν, κοινούς σκοπούς και δεν αφορούν σε διαφορετικές όψεις της ίδιας παραβατικής συμπεριφοράς, ενώ ελλείπει και το στοιχείο του στενού χρονικού συνδέσμου μεταξύ των δύο διαδικασιών. Σχετικά επεσήμανε ότι το οικείο νομοθετικό πλαίσιο δεν περιέχει κανόνες, οι οποίοι να διασφαλίζουν συντονισμό των δύο διαδικασιών, προκειμένου να μειωθεί στο απολύτως αναγκαίο η πρόσθετη επιβάρυνση που συνεπάγεται για τους καθ' ων η σόρευση «ποινικών» διώξεων και κυρώσεων.

Επιπλέον, το Δικαστήριο τόνισε την ήδη παγιωθείσα θέση τόσο του ΕΔΔΑ όσο και του ΣτΕ για τον ποινικό χαρακτήρα, κατ'εφαρμογή των κριτηρίων Engel, των πολλαπλών τελών λαθρεμπορίας. Επίσης, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι δεν δικαιολογείται στην υπό κρίση περίπτωση η εξακολούθηση της διοικητικής δίκης περί της επιβολής πολλαπλού τέλους, μετά την έκδοση αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης ποινικού δικαστηρίου, διότι αφενός μεν οι δύο επίμαχες ποινικές διαδικασίες επιδιώκουν κοινούς σκοπούς και δεν αφορούν σε διαφορετικές όψεις της ίδιας παράνομης συμπεριφοράς.

4.3. Οι τελευταίες νομοθετικές εξελίξεις

Προς το σκοπό συμπόρευσης με τη νομολογία του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ, ο Έλληνας νομοθέτης, προέβη σε τροποποίηση των νόμων 4174/2013 και 2690/2001.

Ειδικότερα, με το άρθρο 32 Ν. 4745/2020 τροποποιήθηκε το άρθρο 68 παρ. 3 στοιχ. α' του ν. 4174/2013, το οποίο προβλέπει λόγο υποχρεωτικής αναβολής της ποινικής δίωξης από τον εισαγγελέα και σε περίπτωση ασκηθείσας ήδη ποινικής δίωξης λόγω υποχρεωτικής αναστολής της ποινικής διαδικασίας από τον ανακριτή ή το δικαστικό συμβούλιο ή το δικαστήριο.⁹⁹ Η αναβολή ή η αναστολή ξεκινάει από την έκδοση εκτελεστής πράξης της φορολογικής αρχής, με την οποία διαπιστώνεται η διάπραξη του φορολογικού εγκλήματος και διαρκεί μέχρι την οριστικοποίηση της φορολογικής εγγραφής.¹⁰⁰

Επίσης σημαντική ρύθμιση, η οποία προκάλεσε και οξεία κριτική, είναι η κατάργηση της παρ. 2 του αρ. 68 Ν. 4174/2013, η οποία προέβλεπε την έναρξη της παραγραφής των εγκλημάτων φοροδιαφυγής από την οριστικοποίηση της φορολογικής εγγραφής. Πλέον, η παραγραφή των εν λόγω εγκλημάτων, άρχεται από την τέλεση των αξιόποινων πράξεων. Πέραν τούτων, που κρίνονται οι σημαντικότερες εκ των τροποποιήσεων, υφίστανται και άλλες μεταβολές, άξιες μελέτης, οι οποίες εκφεύγουν των ορίων της παρούσας εργασίας.

5. Το ζήτημα της αυτεπάγγελτης ή μη εξέτασης της αρχής *Ne Bis In Idem*

Το ζήτημα της αυτεπάγγελτης ή μη εξέτασης της προηγούμενης αμετάκλητης απόφασης, η οποία (μεταξύ άλλων) θέτει σε εφαρμογή την αρχή *ne bis in idem*, απασχόλησε το ΕΔΔΑ, αλλά και τα εθνικά μας Δικαστήρια.

Κατά τη θέση του ΕΔΔΑ, το Δικαστήριο ενεργεί αυτεπαγγέλτως και με δική του πρωτοβουλία προκειμένου να διαπιστώσει αν υφίσταται προηγηθείσα αμετάκλητη ποινική απόφαση, αφού όμως το ζήτημα της προηγούμενης δίωξης τεθεί ενώπιον του, έπειτα από σχετικό ισχυρισμό του διωκόμενου προσώπου περί της ύπαρξης πρότερης ποινικής διαδικασίας.¹⁰¹

⁹⁹ Υπό το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς η άσκηση ενδικοφανούς προσφυγής και προσφυγής στα διοικητικά δικαστήρια δεν εμπόδιζε την ποινική δίωξη και την συνέχιση της ποινικής διαδικασίας.

¹⁰⁰ Η οριστικοποίηση της φορολογικής εγγραφής επέρχεται είτε με την τελεσίδικη απόρριψη της ασκηθείσας προσφυγής είτε με την άπρακτη παρέλευση της προβλεπόμενης 30ήμερης προθεσμίας για άσκηση προσφυγής.

¹⁰¹ Βλ. Καπετάνιος κλπ Κατά Ελλάδος, απόφαση της 30^{ης} Απριλίου 2015 (αρ. προσφ. 3453/12, 42941/12, 9028/12. · έτσι και στην ΕΔΔΑ, *Zigarella κατά Ιταλίας* (απόφαση επί του παραδεκτού), 03.10.2002 · Ακτύπη Σ, ό.π., σελ. 891, ο οποίος επισημαίνει ότι το Δικαστήριο άφησε ανοιχτό το ερώτημα κατά πόσον το διοικητικό δικαστήριο θα είχε την ίδια υποχρέωση αυτεπάγγελτης εξέτασης του αμετακλήτου εάν οι προσφεύγοντες δεν είχαν επικαλεστεί και καταθέσει οι ίδιοι τις εν λόγω

Απεναντίας, το ΣτΕ,¹⁰² δεν δέχεται την αυτεπάγγελτη εξέταση της αρχής, εάν δεν υποβληθεί σχετικός ισχυρισμός εξ ενός των διαδίκων ή εάν δεν προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας. Συνεπώς, όταν μεταξύ των στοιχείων υπόθεσης περιλαμβάνεται πρωτόδικη απόφαση ποινικού δικαστηρίου και δεν προβάλλεται ούτε προκύπτει ότι κατέστη αμετάκλητη, το διοικητικό δικαστήριο καμία υποχρέωση δεν έχει να εκδώσει προδικαστική απόφαση προκειμένου να διαπιστώσει μην τυχόν κατέστη αμετάκλητη.¹⁰³ Η νομολογιακή αυτή στάση του ΣτΕ δεν άλλαξε παρά τη μεσολάβηση της απόφασης του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Καπετάνιος κλπ κατά Ελλάδος. Ειδικότερα, αμέσως μετά την ανωτέρω απόφαση του ΕΔΔΑ, το ΣτΕ εξέδωσε την με αριθμό 1993/2016 απόφαση του,¹⁰⁴ στην οποία εξέτασε την απόφαση Καπετάνιος κατά Ελλάδος δεχόμενο ότι οι κρίσεις επ' αυτής αναφορικά με την αυτεπάγγελτη εξέταση της αρχής είναι μη επαρκώς αιτιολογημένες και πειστικές, εμμένοντας έτσι στην πάγια νομολογία του σημειώνοντας όμως και ένα ακόμη επιχείρημα: 'Οτι κατ' άρθρο 35 παρ. 1 της ΕΣΔΑ προϋπόθεση του παραδεκτού σχετικής προσφυγής στο ΕΔΔΑ είναι η εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων, κατά την οποία ο ενδιαφερόμενος πρέπει να έχει προβάλει κατ' ουσίαν το παράπονο για παράβαση της αρχής *ne bis in idem*, ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, σύμφωνα με τους οικείους εθνικούς δικονομικούς κανόνες και εντός των προθεσμιών που αυτοί ορίζουν.¹⁰⁵ Εφόσον τηρηθεί αυτή η προϋπόθεση, τότε, σε δεύτερο στάδιο οι σχετικές αιτιάσεις μπορούν να προβληθούν ενώπιον του ΕΔΔΑ. Σε διαφορετική περίπτωση, η τυχόν ασκηθείσα προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ είναι απορριπτέα ως απαράδεκτη και δεν εξετάζεται επί της ουσίας.

ποινικές αποφάσεις στο δικαστήριο. Με βάση και την νομολογία Zigarella μάλλον στην περίπτωση αυτή θα κατέληγε στο αντίθετο συμπέρασμα. Βλ. αντιθέτως Παναγιώτη Βογιατζή, *Nebis in idem* και τεκμήριο αθωότητας από την ποινική στη διοικητική δίκη: ζητήματα ασυμβατότητας μεταξύ του ΕΔΔΑ και του Συμβουλίου της Επικρατείας, ΘΠΔΔ 2015/6, σελ. 533 επ. , ο οποίος διαγιγνώσκει αλλαγή πλεύσης του Δικαστηρίου σε σχέση με την υπόθεση Zigarella.

¹⁰² Βλ. ενδεικτικώς ΣτΕ 1522/2010, 1276/2011, 1999/2011, 3616/2011, 1325/2013, 2454/2013, 3870/2013, 486/2014, 4571/2014, 221/2015, 2403/2015. 70 Κατά την παρ. 2 του άρθρου 5 του ΚΔΔικ τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται «από τις αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων, ως προς την ενοχή του δράστη», ενώ κατά την παρ. 4 του ίδιου άρθρου «Το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη το δεδικασμένο και αυτεπαγγέλτως, εφόσον τούτο προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας».

¹⁰³ ΣτΕ 1522/2010.

¹⁰⁴ Ακολούθησαν κι άλλες αποφάσεις οι οποίες εδραιώνουν περαιτέρω τη νομολογική θέση του ΣτΕΣτΕ 2926/2017, 2103/2018, 820/2019, 2941-5/2019.

¹⁰⁵ Βλ. ΣτΕ 1993/2016, σκ. 10.

V. Ne Bis In Idem και τεκμήριο αθωότητας

Στο πλαίσιο της ποινικής δίκης, ως περιορισμός της ποινικής καταστολής τίθεται η ισχύς του τεκμηρίου της αθωότητας του κατηγορουμένου.¹⁰⁶ Το τεκμήριο αθωότητας εφαρμόζεται στο πλαίσιο της ποινικής δίκης και αφορά στην διατύπωση αιτιολογικής κρίσης ή απλώς σχολίων κατά την εκδίκαση της υπόθεσης από το δικαστήριο ή από τρίτα, εκτός της ποινικής διαδικασίας πρόσωπα, σχετικά με την ενοχή του κατηγορουμένου, πριν ακόμα περατωθεί η ποινική διαδικασία. Όπως επανειλημμένα έχει δεχθεί το ΕΔΔΑ, αναφορικά με την παραβίαση του τεκμηρίου από τα δικαστικά πρόσωπα «κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους τα μέλη ενός δικαστηρίου δεν θα πρέπει να διακατέχονται από την προδιαμορφωμένη αντίληψη ότι ο κατηγορούμενος έχει διαπράξει το αδίκημα για το οποίο κατηγορείται». Κατά το ΕΔΔΑ, το τεκμήριο αθωότητας εφαρμόζεται και σε δικαστικές διαδικασίες, όχι απαραίτητα ποινικής φύσης και οι οποίες έπονται της κύριας ποινικής δίκης και είναι συναφείς με αυτές.¹⁰⁷

Το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις αρχές της ποινικής δίκης που τυγχάνει ευρείας αποδοχής από την ευρωπαϊκή έννομη τάξη, κατοχυρωμένη περισσότερο σε νομοθετικά παρά σε συνταγματικά κείμενα και, γενικότερα, είναι αναπόσπαστο στοιχείο της δίκαιης δίκης σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Αποτελεί αυτόνομη εγγύηση¹⁰⁸ στο πλαίσιο αυτών που προβλέπονται από το άρθρο 6 της Σύμβασης, υπό την έννοια ότι μπορεί να προσβληθεί ακόμη και όταν οι υπόλοιπες αρχές της δίκαιης δίκης έχουν γίνει σεβαστές στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας, ενώ το ΕΔΔΑ ερμηνεύει με ιδιαίτερη ευρύτητα τη φύση και τη λειτουργία του τεκμηρίου.¹⁰⁹ Το συγκεκριμένο τεκμήριο θα

¹⁰⁶ Δαλακούρα Θ., Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Τόμος Ι, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 2012, σελ. 106επ. · Κωνσταντινίδη Α., Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Βασικές έννοιες, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 15 · Συμεωνίδη Δ., Το Ανασταλτικό Αποτέλεσμα της Έφσης και της Αναίρεσης κατά των Αποφάσεων στην Ποινική Δίκη, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα –Θεσσαλονίκη, 1999, σελ. 76 επ

¹⁰⁷ Βογιατζή Π., ό.π., σελ. 539.

¹⁰⁸ Πλατιά Χ., Το τεκμήριο αθωότητας και η ισχύς του στην αστική δίκη μετά το πέρας της ποινικής διαδικασίας - Η εξέλιξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ και του Αρείου Πάγου (Με αφορμή την πρόσφατη απόφαση ΑΠ 715/2017 [Α1 Πολιτικού Τμήματος]), Πειραϊκή Νομολογία, 2017, σελ. 292 επ.

¹⁰⁹ Βλ. σχετικά ΕΔΔΑ, Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 12.7.2013 (αρ. προσφυγής 25424/09), NoB 2016. 1522· ΕΕπιτροπήΔΑ, I. και C. κατά Ελβετίας, Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 4.12.1985. Έτσι και Βογιατζή Π. σε Λ.Α. Σισιλιάνο, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2η έκδ., 2017, αρ. 165, σ. 301· Σεβαστίδη Χ., Δέσμευση πολιτικού δικαστηρίου από αθωωτική ποινική απόφαση: εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας ή υπέρβαση του γράμματος και του σκοπού του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ;, Εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικ. Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δίκης», 9-10 Μαΐου 2019, σ. 2, διαθέσιμη στο http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/sevastidis_2019kom.pdf· Πλατιά ό.π., σελ.

πρέπει επίσης να αντιμετωπιστεί ως βασικός δικονομικός μηχανισμός για τη μείωση των πιθανοτήτων έκδοσης λανθασμένων καταδικαστικών αποφάσεων για τους πολίτες, πράγμα που θα προκαλέσει την τρώση σημαντικών εννόμων αγαθών τους, όπως η προσωπική ελευθερία και η τιμή τους.

Το τεκμήριο αθωότητας,¹¹⁰ όπως είναι διατυπωμένο τόσο στο άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ,¹¹¹ όσο και στο άρθρο 14 παρ. 2 του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ)¹¹² αλλά και πλέον στο άρθρο 71 ΚΠΔ, δεν αποτελεί μόνο ένα θεμελιώδες δικαίωμα του κατηγορουμένου,¹¹³ αλλά είναι ταυτόχρονα μία ανεξάρτητη υποχρέωση της πολιτείας αφού διαθέτει αυτόνομη εγγυητική λειτουργία.¹¹⁴ Επίσης, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. διασφαλίζει, με τη ρητή διάταξη του άρθρου 48 παρ. 1,¹¹⁵ το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου ως θεμελιώδες δικαίωμα. Η έννοια και η εμβέλεια του εν λόγω τεκμηρίου είναι ίδια με εκείνη του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, ενώ είναι δεσμευτική μόνον κατά την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης (άρθρα 51 παρ. 1 και 52 παρ. 3 του Χάρτη). Υπό την ίδια έννοια, ανεξαρτήτως ισχύος του Χάρτη, το ΔΕΕ αναγνώριζε ήδη ρητά ότι το τεκμήριο αθωότητας, όπως προκύπτει από το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, αποτελούσε μέρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατά πάγια νομολογία προστατεύονταν στην ενωσιακή έννομη τάξη.¹¹⁶ Η Ε.Ε. αντιλαμβανόμενη την ανάγκη θεσμικής προστασίας του τεκμηρίου, επιδίωξε κι εν τέλει πέτυχε την

292 επ. Δωρή Φ., Τεκμήριο αθωότητας και λαϊκός τιμωρητισμός – Προστασία στο πλαίσιο του ιδιωτικού δικαίου, ΠοινΔικ 2017, σελ. 19 επ., κατά τον οποίο το οποίο έχει Συνταγματική αφετηρία ως συνταγματικά εγγυημένη ελευθερία (άρθρα 5, 6, 7 και 96 Συντ.)

¹¹⁰ Δωρή Φ., ό.π., σελ. 19 επ., κατά τον οποίο το οποίο έχει Συνταγματική αφετηρία ως συνταγματικά εγγυημένη ελευθερία (άρθρα 5, 6, 7 και 96 Συντ.)

¹¹¹ Άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ: «Παν πρόσωπονκατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθών μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του».

¹¹² Άρθρο 14 παρ. 2 του ΔΣΑΠΔ (που κυρώθηκε με το Ν 2462/1997): «Κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο εωσότου η ενοχή του αποδειχθεί σύμφωνα με το νόμο».

¹¹³ Μαργιππή Α., Η πρόκληση ενσωμάτωσης στην εθνική έννομη τάξη του τεκμηρίου αθωότητας», ΠοινΧρ 2017, 249, υποσημ. 1.: Ο χαρακτήρας του τεκμηρίου ως δικαιώματος συνάγεται ευθέως και από το αγγλικό κείμενο της διάταξης του άρθρου 14 παρ. 2 ΔΣΠΑΔ, που αναφέρεται στο δικαίωμα του κατηγορουμένου να τεκμαίρεται αθώος (“righttobepresumedinnocent”), ενώ για την θεωρητική αντιπαράθεση ως προς τη νομική φύση του τεκμηρίου μεταξύ «γενικής αρχής του δικαίου» και «ατομικού δικαιώματος»

¹¹⁴ Για την υποχρέωση σεβασμού του τεκμηρίου από όλα τα κρατικά όργανα, βλ. Ανδρουλάκη Ν., Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, έκδ. 2012, σελ. 222-223, Τσόλκα Ο., Το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας, ΠοινΧρ 2004, 97 επ., Ρήγου Γ., Το τεκμήριο της αθωότητας, ΠοινΧρ 1992, 625 επ.

¹¹⁵ Άρθρο 48 παρ. 1 Χάρτη: «Κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του σύμφωνα με το νόμο».

¹¹⁶ Απόφαση της 8ης Ιουλίου 1999, Hüls, C-199/92 P, παρ. 149.

ενίσχυση ορισμένων πτυχών του με την έκδοση της Οδηγίας 2016/343.¹¹⁷ Η Οδηγία αυτή, σε μεγάλο βαθμό αποτελεί κωδικοποίηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ, κάτι που αποτυπώνεται και στην σκέψη 13 του Προοιμίου της Οδηγίας.¹¹⁸

Αντιπαρά τίθεται θεωρητικά η νομική φύση¹¹⁹ του «τεκμηρίου» μεταξύ «γενικής αρχής του δικαίου» και «ατομικού δικαιώματος»,¹²⁰ ενώ αναφέρεται και ως απλός «κανόνας απόδειξης»¹²¹. Το άρθρο 6 § 2 της Ε.Σ.Δ.Α. δεν συμπεριλαμβάνει στη διατύπωσή του τον όρο «δικαίωμα», παρότι ο όρος αυτός συμπεριλαμβάνεται στο άρθρο 14 § 2 του ΔΣΑΠΔ. Ωστόσο, η φύση του τεκμηρίου ως διαδικαστικού «δικαιώματος» γίνεται δεκτή από το Ε.Δ.Δ.Α.,¹²² και ειδικότερα ως «δικαιώματος» από το οποίο πηγάζουν τόσο διαδικαστικές εγγυήσεις κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, όσο και, μετέπειτα, ο σεβασμός της αθώωσης ή μη καταδίκης του κατηγορουμένου, επικαλύπτοντας, υπό την πτυχή αυτή, την προστασία με το άρθρο 8 της Ε.Σ.Δ.Α.

Η προστασία που εξασφαλίζει η κατοχύρωση του τεκμηρίου αθωότητας είναι καταρχάς γενική, με την έννοια ότι εκτείνεται σε όλα ανεξαιρέτως τα είδη ποινικών υποθέσεων. Η ισχύς του τεκμηρίου δεν επιδέχεται διαβαθμίσεις ανάλογα με το είδος της κατηγορίας που αντιμετωπίζει ο κατηγορούμενος και δεν σχετικοποιείται βάσει της βαρύτητας του αδικήματος, της τυχόν επικινδυνότητας του δράστη, αν είναι

¹¹⁷ Η ανωτέρω Οδηγία ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο με τον Ν. 4596/2019.

¹¹⁸ Προδρομικά κείμενα της Οδηγίας υπήρξαν η «Πράσινη Βίβλο σχετικά με το τεκμήριο αθωότητας» την οποία δημοσίευσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2006³²¹ προκειμένου να διαβουλευθεί με τα κράτη – μέλη και να εξετάσει ποιο είναι το περιεχόμενο του τεκμηρίου και ποια δικαιώματα απορρέουν από αυτό. Τελικά, μετά από διαβουλεύσεις η Επιτροπή υπέβαλε σχετική νομοθετική πρωτοβουλία και το αποτέλεσμα αυτής ήταν η έκδοση της ανωτέρω Οδηγίας, η οποία ενισχύει και πτυχές του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας. Η Οδηγία, αποτελεί τμήμα ενός «οδικού χάρτη» 322 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Ο τελευταίος διαμορφώθηκε το Νοέμβριο του 2009 και έχοντας ως στόχο την «ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων των κατηγορουμένων ή υπόπτων στις ποινικές διαδικασίες» αποτέλεσε τη βάση για την έκδοση τριών οδηγιών σε αυτή την κατεύθυνση: Της οδηγίας «σχετικά με το δικαίωμα στην ενημέρωση στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών», της οδηγίας «σχετικά με το δικαίωμα στη διερμηνεία και τη μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία» και της οδηγίας «σχετικά με το δικαίωμα της πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας». Επίσης στη βάση αυτού του χάρτη έχουν εκδοθεί και δύο συστάσεις, μία «σχετικά με το δικαίωμα της νομικής συνδρομής σε κατηγορούμενους ή υπόπτους» και μία «σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα εύλωτα πρόσωπα στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών».

¹¹⁹ Μαγριππή Αικ., ό.π., σελ. 249επ

¹²⁰ Βλ. Ανδρουλάκη Ι., ό.π., σελ. 19, υποσημ. 44 · Αλεξιάδη Σ., Ανακριτική, εκδ. Σάκουλα, 1993, σελ. 310 · Τριανταφύλλου Γ. σε: Κοτσαλή Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο (Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ), εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 471επ

¹²¹ Βλ. Eissen M - A, Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου [II]. ΕΕυρΔ, 1984, σελ. 9.

¹²² Βλ. απόφαση Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου (2013) § 92-94, απόφαση Κώνστας κατά Ελλάδας (2011) § 32, HUDOC.

υπότροπος ή το ότι τέλεσε ή τελεί κατά συνήθεια ή κατ' επάγγελμα¹²³ τις ίδιες ή παρόμοιες πράξεις με αυτές για τις οποίες του αποδόθηκε η κατηγορία. Είναι στενά συνυφασμένο με την αρχή του Κράτους Δικαίου. Αποτελεί, επίσης, ειδική έκφανση της δίκαιης δίκης, και θεμελιακή φιλελεύθερη κατάκτηση. Η θεμελιώδης σημασία του, οδήγησε και στη ρητή πλέον κατοχύρωση του στον ισχύοντα ΚΠΔ, ενώ και πριν από τη ρητή του τυποποίηση, το κανονιστικό του περιεχόμενο είχε εμπράκτως ενσωματωθεί σε επιμέρους διατάξεις του ΚΠΔ, περικλείοντας εννοιολογικά τον κανόνα *in dubio pro reo*, ως κανόνα απόδειξης, αλλά και ως ερμηνευτικό οδηγό.¹²⁴

Το τεκμήριο αθωότητας ισχύει εντός του πλαισίου των «ποινικών διαδικασιών», δηλαδή των διαδικασιών που έχουν ως αντικείμενο την ποινική κατηγορία, ανεξάρτητα από το δικαστήριο στο οποίο υπάγονται.¹²⁵ Για τον χαρακτηρισμό μιας διαδικασίας ως ποινικής ή μη δεν αρκεί ο νομικός χαρακτηρισμός που έχει προσδώσει σε αυτήν το κράτος, αλλά η έννοια του ποινικού χαρακτήρα μιας κατηγορίας συνιστά μία αυτόνομη έννοια του ΕΔΔΑ. Η έννοια αυτή προσδιορίζεται βάσει τριών κριτηρίων, τα οποία δεν είναι απαραίτητο να συντρέχουν σωρευτικά.¹²⁶ Πρώτον, λαμβάνεται υπόψη ο χαρακτηρισμός της διαδικασίας (ως ποινικής ή π.χ. διοικητικής) από το εσωτερικό δίκαιο του κράτους, δεύτερον η φύση της παράβασης,¹²⁷ και τρίτον το ύψος της απειλούμενης ποινής.¹²⁸ Η γενική αρχή της δίκαιης δίκης, κατοχυρωμένη στο άρ. 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, σε υποθέσεις ποινικής, αστικής αλλά και διοικητικής δίκης είναι αδιαμφισβήτητη και αδιαπραγμάτευτη. Ισχύει, όμως, το ίδιο και για το τεκμήριο αθωότητας;

Το ΕΔΔΑ, έχει πολλάκις επισημάνει τη διευρυμένη λειτουργία και εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας πέραν του στενού πλαισίου της ποινικής δίκης και των συναφών με αυτήν κρίσεων. Προϋπόθεση, ωστόσο, της επέκτασης της ισχύος του και σε διαδικασίες αλλότριας φύσης αποτελεί η ύπαρξη σαφούς συνδέσμου μεταξύ αυτών

¹²³ Για τις έννοιες αυτές βλ. μεταξύ άλλων Συμεωνίδη Δ., Δικονομικές όψεις του κατ' επάγγελμα και κατά συνήθεια εγκλήματος, εκδ. Σάκκουλα, 2000, σελ. 3επ.

¹²⁴ Χαραλαμπίκη Α., Αμφιβολίες ως προς τις προϋποθέσεις της ποινικής δίκης. Θεωρητική ενασχόληση με την αρχή *in dubio pro reo*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 1991.

¹²⁵ Κοτσαλή Λ., οπ. π., σελ. 474, (π.χ. διαφορές στα διοικητικά δικαστήρια κάποιες φορές έχουν ποινικό χαρακτήρα)

¹²⁶ Τα κριτήρια αυτά διαμορφώθηκαν στην απόφαση ΕΔΔΑ Engel κ.α. κατά Ολλανδίας της 08.06.1976, βλ. ανωτέρω.

¹²⁷ Αν αυτή αναφέρεται γενικά σε όλους τους πολίτες, χαρακτηρίζεται ως ποινική. Επίσης ως τέτοια λογίζεται μία παράβαση που απειλή κύρωση τιμωρητικού χαρακτήρα.

¹²⁸ Δηλαδή όσο βαρύτερη είναι η κύρωση, τόσο περισσότερο ο χαρακτήρας της πλησιάζει να είναι ποινικός.

και της ποινικής διαδικασίας, συνιστούν δηλαδή «συνέπεια και παρακολούθημα» (consequence and concomitant) της ποινικής δίκης,¹²⁹ ανεξάρτητα αν αυτές έπονται της τελευταίας, διενεργούνται παράλληλα προς αυτήν ή ακόμη και χωρίς να εκκρεμεί ποινική διαδικασία.¹³⁰

Την σχετική νομολογιακή προσέγγιση του ΕΔΔΑ φαίνεται να υιοθετεί και ο Άρειος Πάγος, ο οποίος δέχεται ότι το τεκμήριο αθωότητας ισχύει ενώπιον κάθε δικαστηρίου και όχι μόνο του ποινικού, το οποίο επιλαμβάνεται επί των αστικών αξιώσεων του παθόντος ή επί θεμάτων διοικητικής ή πειθαρχικής φύσεως. Σύμφωνα με τη νομολογία του Ακυρωτικού, θα πρέπει η ποινική αθωωτική απόφαση, η οποία στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά που εισάγονται ενώπιον του έτερου δικαιοδοτικού οργάνου, να ερμηνεύεται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μη δημιουργούνται αμφιβολίες ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του.¹³¹ Βέβαια, η λειτουργία του τεκμηρίου δεν απαγορεύει τη διαπίστωση αστικής ευθύνης εκ μέρους του πολιτικού δικαστηρίου σε βάρος του αμετάκλητα αθωωθέντος¹³², συντρεχόντων των οικείων προϋποθέσεων του ΑΚ.

¹²⁹ Ενδεικτικά, ΕΔΔΑ Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου, απόφαση της 12-7-2013 στη οποία νομολογήθηκε ότι η παραβίαση ή μη του τεκμηρίου ως εγγύησης της υπόληψης του κατηγορουμένου μπορεί να λάβει χώρα σε οποιαδήποτε διαδικασία. Για την εφαρμογή του τεκμηρίου σε αυτές τις περιπτώσεις θα πρέπει οι τελευταίες να εμφανίζουν προφανή δεσμό και συνάφεια με την κύρια ποινική δίκη, σε σημείο στο οποίο να επιτρέπεται να υποστηριχθεί ότι αποτελούν μια ακόμη έκφραση ή πτυχή της στις οποίες συχνά επιβάλλονται πρόσθετες επιβαρύνσεις σε βάρος του προσώπου, ανεξάρτητα αν αυτές έπονται της τελευταίας, διενεργούνται παράλληλα προς αυτήν ή ακόμη και χωρίς να εκκρεμεί ποινική διαδικασία. Όπως πλειστάκις νομολογεί το ΕΔΔΑ (Leutscher κατά Ολλανδίας της 26-3-1996, Del Latte κατά Ολλανδίας της 9-11-2004, Σταυρόπουλος κατά Ελλάδας της 27-9-2007), απαραίτητη είναι η ύπαρξη συνάφειας μεταξύ της ποινικής και της άλλης διαδικασίας, η οποία υφίσταται όταν τα πραγματικά περιστατικά ή η καταλογισθείσα συμπεριφορά στη μη ποινική διαδικασία ταυτίζονται ουσιαστικά με το αντικείμενο της προηγηθείσας ποινικής δίκης.

¹³⁰ Βλ. ενδεικτικά την απόφαση Vulakh and others κατά Ρωσίας της 10ης-1-2012 (αρ. προσφ. 33468/03), όπου το ΕΔΔΑ εντόπισε, πως παραβιάστηκε το τεκμήριο αθωότητας, επειδή το ποινικό δικαστήριο αλλά και οι αστικές αποφάσεις μετά από αυτό έκριναν, πως ο αποβιώσας κατά το χρόνο εκδίκασης φερόμενος ως δράστης, είχε τελέσει αξιόποινες πράξεις!

¹³¹ Βλ. χαρακτηριστικά την απόφαση ΑΠ 215/2013 του Δ' Πολιτικού Τμήματος του Ακυρωτικού, σύμφωνα με την οποία: «Με τις τελευταίες αυξημένης τυπικής ισχύος δύο διατάξεις, της ΕΣΔΑ και του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (αναφέρεται στα γνωστά άρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ και 14 παρ. 3 ΔΣΑΠΔ), δεν καθιερώνεται δεδικασμένο στην πολιτική δίκη από απόφαση ποινικού δικαστηρίου, αλλά κατοχυρώνεται και προστατεύεται το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου (βλ. ΕΔΔΑ απόφαση της 27-9-2007 Σ. κατά Ελλάδος σκέψη 37, ΕΔΔΑ απόφαση της 11-2-2003 R. και Υ. κατά Νορβηγίας). Το τελευταίο δεν περιορίζεται στις περιπτώσεις εκείνες που ο διάδικος έχει την ιδιότητα του κατηγορουμένου στα πλαίσια μιας ποινικής δίκης, αλλά έχει εφαρμογή και ενώπιον οιοδήποτε άλλου Δικαστηρίου που επιλαμβάνεται μεταγενέστερα είτε επί των αστικών αξιώσεων του παθόντος είτε επί θεμάτων διοικητικής ή πειθαρχικής φύσεως, όταν αυτό για τις ανάγκες της δίκης ερμηνεύει την ποινική αθωωτική απόφαση, που στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά με εκείνα που εισάγονται ενώπιον του, κατά τρόπο που δημιουργεί αμφιβολίες ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του διαδίκου (ΑΠ 1364/2011)»

¹³² ΑΠ 1364/2011 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

Πρόσφατα, ο Άρειος Πάγος ασχολήθηκε για ακόμα μία φορά με το θέμα της δέσμευσης των πολιτικών δικαστηρίων από αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις. Ενόψει της εκδίκασης αιτήσεως αναίρεσης για αδικοπρακτική ευθύνη υπαιτίου, ο οποίος προηγουμένως είχε αθωωθεί αμετακλήτως για την επίδικη πράξη από το ποινικό δικαστήριο, προέκυψε το συγκεκριμένο ζήτημα. Η υπ' αριθμ. 889/2018 απόφαση του Αρείου Πάγου¹³³ διχάστηκε καθώς κρίθηκε πως η εκ νέου αποτίμηση των πραγματικών περιστατικών που οδήγησαν στην αμετάκλητη αθώωση του υπαιτίου δεν είναι δυνατό να συμβαδίζουν με το τεκμήριο αθωότητας, αντιθέτως το παραβιάζουν. Ωστόσο, λόγω της αντίθετης άποψη της οριακής μειοψηφίας που υποστήριξε πως η αμετάκλητη αθωωτική ποινική απόφαση δε δύναται να εισάγει νέου είδους δедикаσμένο στην πολιτική δίκη, με τη μορφή της αυτοματοποιημένης δέσμευσης του δικαστηρίου από αυτήν, διετάχθη η παραπομπή της υπόθεσης στην Τακτική Ολομέλεια του Αρείου Πάγου.¹³⁴

Κατά την εκδίκαση της υπόθεσης στην Τακτική Ολομέλεια του Αρείου Πάγου¹³⁵ ανέκυψε το ζήτημα κατά πόσον είναι δεσμευτικές οι συγκεκριμένες αποφάσεις και κυρίως σε ποιες περιπτώσεις συνίσταται παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας, ακόμα και σε διαδικασία που δεν είναι ποινική. Σημαντική μειοψηφία των μελών του Αρείου Πάγου υποστήριξε πως το συγκεκριμένο ζήτημα πρέπει να επιλυθεί ενώπιον του ΕΔΔΑ, με το να τεθεί προδικαστικό ερώτημα, κάτι όμως που δεν έγινε δεκτό. Αντιθέτως, τα υπόλοιπα μέλη υποστήριξαν πως το θέμα πρέπει να παραπεμφθεί ενώπιον της Πλήρους Ολομέλειας του Ακυρωτικού, δεδομένου του γεγονότος πως παρατηρήθηκαν αντιφατικές μεταξύ τους αποφάσεις στη νομολογία του Αρείου Πάγου, καθότι ενώ στο λεκτικό όλων των αποφάσεων υιοθετείται η πάγια

¹³³ ΑΠ 889/2018 (Α2 Πολιτικό Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹³⁴ Με τον παραπεμφθέντα στην παρούσα Ολομέλεια λόγο αναίρεσης, τίθεται θέμα εξαιρετικής σημασίας, για το οποίο έχουν εκδοθεί αντίθετες αποφάσεις του Αρείου Πάγου. Ειδικότερα, οι αποφάσεις αυτές υιοθετούν τη σύμφωνη με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ νομική σκέψη ότι παραβιάζεται το τεκμήριο αθωότητας, όταν το Δικαστήριο, μετά την αμετάκλητη αθώωση του κατηγορουμένου, ερμηνεύει, για τις ανάγκες της νέας δίκης, την ποινική αθωωτική απόφαση, που στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά με εκείνα της νέας αυτής δίκης, κατά τρόπο που δημιουργεί αμφιβολίες ως προς την προηγούμενη απαλλαγή αυτού, αλλά τελικά άλλες από αυτές τις αποφάσεις δέχονται ότι παραβιάζεται το κατά το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ τεκμήριο αθωότητας, διότι η κατάφαση της αστικής αδικοπρακτικής ευθύνης του αναιρεσείοντα δημιουργεί αμφιβολίες και υπόνοιες ως προς την αθώωσή του, ως κατηγορούμενου, και την αποδυναμώνει και ότι το Δικαστήριο έπρεπε να οδηγηθεί σε αποτέλεσμα συμβατό με την αθωωτική απόφαση (ΑΠ 322/2018, ΑΠ 1314/2018, ΑΠ 715/2017, ΑΠ 1652/2013) και άλλες το αντίθετο και συγκεκριμένα ότι το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του την ποινική αθωωτική απόφαση, χωρίς να προβεί σε οποιαδήποτε ερμηνεία της, ούτε να αποφανθεί, με οποιονδήποτε τρόπο, άμεσο ή έμμεσο, για την ποινική ενοχή του (ΑΠ 1747/2017, ΑΠ 344/2016, ΑΠ 1398/2015, ΑΠ 215/2013, ΑΠ 1364/2011 και ΑΠ 1422/2017 με διαφοροποιημένο σκεπτικό).

¹³⁵ ΑΠ 8/2019 σε Τακτική Ολομέλεια, www.dsanet.gr.

νομολογία του ΕΔΔΑ που απαγορεύει έστω και την έμμεση αμφισβήτηση της αμετάκλητης αθώωσης του υπαιτίου, επί της ουσίας αυτό δεν φαίνεται να λαμβάνεται υπόψη στην δικαιοδοτική κρίση, δημιουργώντας αντιφατικότητα ως προς το επίδικο ζήτημα.

Σε συνέχεια της ανωτέρω παραπεμπτικής απόφασης εξεδόθη η με αριθμό 4/2020 απόφαση της πλήρους Ολομέλειας του ΑΠ,¹³⁶ κατά την οποία το πολιτικό δικαστήριο, όταν αποφασίζει σχετικά με την τέλεση του αστικού και, ταυτοχρόνως, ποινικού αδικήματος, δεν δεσμεύεται από την προηγηθείσα, αθωωτική ή καταδικαστική, σχετική απόφαση ποινικού Δικαστηρίου (υπό τη μορφή δεδικασμένου). Επιβάλλεται όμως να λάβει σοβαρά υπόψη, ως ισχυρό τεκμήριο, την ποινική κρίση και μπορεί να αφίσταται από αυτήν με απόλυτα αιτιολογημένη απόφαση. Οφείλει δε να αποφεύγει χαρακτηρισμούς και κρίσεις που σχετίζονται με το ποινικό αδίκημα, εφόσον δεν άπτονται του αντικειμένου της συναφούς πολιτικής δίκης, ώστε να μην δίνεται η εντύπωση ότι τίθεται σε αμφισβήτηση η ορθότητα της αθωωτικής ποινικής αποφάσεως. Η Συνταγματική διάκριση των δικαιοδοσιών, που διαφέρουν ως προς τη φύση της διαδικασίας και της ευθύνης, αλλά και ως προς τους κανόνες κατανομής του βάρους αποδείξεως, αποκλείει την ύπαρξη μίας ενιαίας

¹³⁶ΟΛΑΠ 4/2020, ΠονΔικ 2020, σελ. 873 επ. «Ειδικά επί αθωωτικής αποφάσεως, το τεκμήριο αθωότητας δεν συνεπάγεται αποδεικτική δέσμευση του πολιτικού δικαστηρίου που οδηγεί υποχρεωτικά σε αποδεικτικό πόρισμα σύμφωνο με την αθωωτική ποινική απόφαση και κατ' ανάγκη σε αποκλεισμό της αστικής αδιοπρακτικής ευθύνης του αθωωθέντος και, συνακόλουθα, σε ουσιαστική απόρριψη της αποζημιωτικής αγωγής, με την αιτιολογία ότι διαφορετικά δημιουργούνται αμφιβολίες για την αθώωση και παραβιάζεται η αρχή του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ και 14 παρ. 3 του ΔΣΑΠΔ. Μία τέτοια θεώρηση δεν είναι σύμφωνη με τα δογματικά όρια του τεκμήριου αθωότητας, αλλά προσκρούει και στο Σύνταγμα, αφού έτσι δημιουργείται ένα είδος «αποδεικτικής δεσμεύσεως», ένα νέο είδος «δεδικασμένου», μη προβλεπόμενο από τον ισχύοντα Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, άρα ασύμβατο με τη συνταγματική διάκριση των δικαστικών δικαιοδοσιών, από τις οποίες πηγάζει η δικονομική αρχή για τη μη δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από τις αποφάσεις των ποινικών. Επίσης, ο σεβασμός του τεκμήριου αθωότητας δεν αποκλείει τις αστικές διεκδικήσεις. Η απαλλαγή, δηλαδή, από την ποινική ευθύνη δεν συνεπάγεται αυτόματα την απαλλαγή από την αστική ευθύνη, ακόμη και στην περίπτωση της ταυτότητας των πραγματικών περιστατικών, ανεξάρτητα, μάλιστα, από το εάν έληξε ή όχι η ποινική διαδικασία με αθώωση ή παύση της ποινικής διώξεως, δοθέντος ότι μόνο το γεγονός ότι τα αποδεικτικά στοιχεία της ποινικής διαδικασίας θα χρησιμοποιηθούν στην αστική δίκη, καθώς και ότι βάση της αστικής αξιώσεως για αποζημίωση είναι τα συστατικά στοιχεία του ποινικού αδικήματος, δεν είναι αρκετά για να χαρακτηριστεί η συναφής (πολιτική) δίκη ως (δεύτερη) ποινική διαδικασία, που απαγορεύεται βάσει της αρχής *nebis in idem*. Σε περιπτώσεις, μάλιστα, που ο ζημιωθείς δεν παρέστη στο ποινικό δικαστήριο για λόγους που δεν αφορούν τον ίδιο (π.χ. επί μη νόμιμης κλητεύσεως), η δικαστική του ακρόαση παραγκωνίζεται, με συνέπεια και στην περίπτωση αυτή να αποδίδεται στο πρόσωπο που τέλεσε την αδιοπραξία ένα αθέμιτο όφελος. Το τεκμήριο αθωότητας, όμως, σημαίνει ότι το πολιτικό δικαστήριο, όταν αποφασίζει περί του αν τελέστηκε το αστικό και συγχρόνως ποινικό αδίκημα, δεν μπορεί να αδιαφορήσει για την αθώωση του κατηγορουμένου, ούτε επιτρέπεται να χρησιμοποιήσει την αθωωτική απόφαση για να αντλήσει από αυτήν επιχειρήματα για την ενοχή του κατηγορουμένου. Οι παραδοχές και η εν γένει συλλογιστική της πολιτικής απόφασης, τόσο στο αιτιολογικό - σκεπτικό, όσο και στο διατακτικό της, αφού και τα δύο αυτά στοιχεία έχουν το ίδιο δεσμευτικό αποτέλεσμα, δεν πρέπει να θέτουν, άμεσα ή έμμεσα, υπό αμφισβήτηση την ορθότητα της αθωωτικής ποινικής απόφασης».

έννομης τάξεως, της οποίας η διάρρηξη να επαπειλείται από τις διαφορετικές κρίσεις των Δικαστηρίων με διαφορετική δικαιοδοσία.

Ως προς τη σχέση ποινικής και διοικητικής δίκης, το ΕΔΔΑ επί τη βάσει όμοιων κριτηρίων δέχεται ότι και τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται από το τεκμήριο αθωότητας. Κρίσιμη προϋπόθεση αποτελεί η κατάφαση της ύπαρξης συνάφειας και στενής σχέσης μεταξύ των δύο δικών ώστε να αποτελούν κατά τη φυσική αντίληψη των πραγμάτων ένα αδιάσπαστο όλον. Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ, ερμηνεύοντας το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ αναφορικά με την σχέση ποινικής και διοικητικής δίκης, έχει δεχθεί ότι απόφαση διοικητικού δικαστηρίου που έπεται τελικής, ήτοι «αμετάκλητης» αθωωτικής απόφασης ποινικού δικαστηρίου για το ίδιο πρόσωπο δεν πρέπει να παραβλέπει και να θέτει εν αμφιβόλω την αθώωση, έστω και αν αυτή εχώρησε λόγω αμφιβολιών.¹³⁷ Ωστόσο, κατά την νομολογία του ΣτΕ, το Διοικητικό Δικαστήριο δεσμεύεται από αυτήν όταν το αμετάκλητο προβάλλεται προσηκόντως εκ μέρους του ενός των διαδίκων, αυτεπαγγέλτως δε μόνο εφόσον τούτο προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας, χωρίς να έχει υποχρέωση να εκδώσει προδικαστική απόφαση προκειμένου να διαπιστώσει εάν συντρέχει ή όχι το αμετάκλητο αυτής (βλ. ΣτΕ 1522/2010 επταμ., 2978/2011, 2951/2013 κ.ά).¹³⁸

Κατά συνέπεια, το εκ των υστέρων επιλαμβανόμενο διοικητικό δικαστήριο, που κρίνει επί της διοικητικής παράβασης, υποχρεούται τουλάχιστον να συνεκτιμήσει την οικεία αμετάκλητη απόφαση του ποινικού δικαστηρίου, και, δη, κατά τρόπο ειδικό, ώστε, εφόσον αποκλίνει από τις ουσιαστικές κρίσεις του ποινικού δικαστή, να μην καταλείπονται εύλογες αμφιβολίες ως προς το σεβασμό του τεκμηρίου

¹³⁷ ΕΔΔΑ απόφαση της 27.9.2007 επί της προσφυγής 35522/04 Σταυρόπουλος κατά Ελλάδας, σκέψη 39 και ΕΔΔΑ απόφαση της 30.4.2015 Καπετάνιος κ.λπ. κατά Ελλάδας, σκέψεις 83, 85, 88, απόφαση 27.9.2011 Hrdalo κατά Κροατίας, σκέψη 54, Ειδικά στην περίπτωση της Σταυρόπουλος κατά Ελλάδος, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ εκ μέρους των διοικητικών δικαστηρίων. Στην προκειμένη περίπτωση ο προσφεύγων απηλλάγη αμετάκλητα λόγω αμφιβολιών για το αδίκημα της απάτης και της ψευδούς υπεύθυνης δήλωσης από το ποινικό δικαστήριο. Εντούτοις το διοικητικό δικαστήριο που επιλήφθηκε της υπόθεσης έκρινε νόμιμη την ανάκληση της άδειας παροχής κατοικίας από τον ΟΕΚ προς τον προσφεύγοντα «διότι αυτός είχε αποκρύψει την ύπαρξη άλλης κατοικίας του». Περαιτέρω αιτιολόγησε την απόφασή του στο ότι ο προσφεύγων απαλλάχθηκε λόγω αμφιβολιών και όχι λόγω έλλειψης δόλου ή μη στοιχειοθέτησης των αποδιδόμενων πράξεων με αποτέλεσμα, αντιστρέφοντας τη λειτουργία του αξιώματος *in dubio pro reo* να αποδώσουν ενοχή σε βάρος του προσφεύγοντος. Προσβολή του τεκμηρίου διαπίστωσε το ΕΔΔΑ και στην Καπετάνιος κατά Ελλάδος (30-4-2015). Εν προκειμένω το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι δεν τηρήθηκαν τα εχέγγυα που καθιερώνει το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, διότι παρά την αμετάκλητη αθώωση των προσφευγόντων, τους επιβλήθηκε πολλαπλό τέλος λαθρεμπορίας για το αδίκημα που παρουσίαζε ακριβώς τα ίδια στοιχεία με την επιβληθείσα διοικητική παράβαση.

¹³⁸ ΣτΕ 1879/2014 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

αθωότητας, που απορρέει από την τελική έκβαση της ποινικής δίκης¹³⁹. Στο πλαίσιο αυτό δεν αποκλείεται να στηρίζει την κρίση του περί διάπραξης της αποδοθείσας παράβασης (και) σε στοιχεία που δεν είχε λάβει υπόψη του το ποινικό δικαστήριο.¹⁴⁰

Εν κατακλείδι, ως προς τη σχέση τεκμηρίου αθωότητας και της αρχής *ne bis in idem*, θα πρέπει να σημειωθεί πως το τεκμήριο αθωότητας αφορά στην περίπτωση όπου η αρχική δίκη έχει καταλήξει σε αθώωση του κατηγορουμένου, ενώ η αρχή *ne bis in idem* λειτουργεί ανεξαρτήτως του αποτελέσματος της πρότερης δίκης. Ένα δεύτερο στοιχείο, είναι ότι η αρχή *ne bis in idem* απαιτεί την ύπαρξη *idem factum*, ενώ η εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας προϋποθέτει απλώς ταύτιση των δύο διαδικασιών ως προς τα πραγματικά περιστατικά.¹⁴¹ Περαιτέρω, η αρχή *ne bis in idem* παράγει γενική υποχρέωση σεβασμού του δεδικασμένου κατά την επακόλουθη δίκη, ενώ η πρότερη αθώωση ή καταδίκη του κατηγορουμένου δεν ασκεί επιρροή στην εφαρμογή του *ne bis in idem*. Τέλος, η εν λόγω αρχή εφαρμόζεται όταν και οι δύο επάλληλες δίκες είναι ποινικής φύσης, ενώ το τεκμήριο αθωότητας μπορεί να εφαρμοστεί και σε παρεπόμενη δίκη αμιγώς αστικού ή διοικητικού χαρακτήρα.

Κατά το ΕΔΔΑ, η αρχή *ne bis in idem* και το τεκμήριο αθωότητας αποτελούν δύο απόλυτα διακριτές εγγυήσεις,¹⁴² ενώ, αντίθετα σύμφωνα με το Συμβούλιο της Επικρατείας το τεκμήριο αθωότητας απορροφάται από το ζήτημα του κατά πόσο βρίσκει ή όχι πεδίο εφαρμογής η αρχή *ne bis in idem*.¹⁴³

¹³⁹πρβλ. ΣτΕ 434/2017, 167/2017, 1713-1714/2014, 2069/2014, 1184/2015, 2403/2015, 1992/2016 Β' τμήματος επταμ., 2503/2016.

¹⁴⁰βλ. ΣτΕ 1713-1714/2014, 2069/2014, 1184/2015, 2403/2015, 2503/2016

¹⁴¹ Βογιατζή Π., , *Ne bis in idem* και τεκμήριο αθωότητας από την ποινική στη διοικητική δίκη: ζητήματα ασυμβατότητας μεταξύ του ΕΔΔΑ και του Συμβουλίου της Επικρατείας», ΘΠΔΔ, 2015, σελ. 540.

¹⁴² ΕΔΔΑ μείζων σύνθεση 15.11.2016 Α και Β κατά Νορβηγίας, 24130/11 και 29758/11, σκέψη 107.

¹⁴³ΣτΕ 1992/2016, επταμ. σκ. 10, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ · ΣτΕ 3175/2017, ΘΠΔΔ, 2018, σελ. 26.

VI. Συμπερασματική κριτική αποτίμηση

Οι συνεχόμενες προστριβές μεταξύ των ευρωπαϊκών Δικαστηρίων και του ΣτΕ, φέρνει στο προσκήνιο το μείζον ζήτημα του τρόπου αντιμετώπισης περιπτώσεων, όπου μια πράξη ενός προσώπου, πληροί το πραγματικό πλείονων κανόνων δικαίου, σε επιμέρους κλάδους δικαίου, με αποτέλεσμα να επιβάλλονται πολλαπλές κυρώσεις για την ίδια πράξη.

Το ζήτημα αυτό των σχέσεων μεταξύ ποινικής και διοικητικής δίκης, απασχόλησε τα εθνικά δικαστήρια, όσο και το ΔΕΕ και ΕΔΔΑ, η νομολογία των οποίων διήλθε από τρία στάδια Στο πλαίσιο της πρώτης φάσης (2009-2015), η απόκλιση απόψεων μεταξύ του ΣτΕ και του ΕΔΔΑ. Ήταν έκδηλη και η σύγκρουση μεταξύ τους σφοδρή. Το 2016 (έως το 2017) εισερχόμαστε σε μια νέα φάση εξέλιξης η οποία χαρακτηρίζεται από την συμμόρφωση του ΣτΕ στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, την ίδια στιγμή που το τελευταίο, αμέσως μετά προβαίνει σε συρρίκνωση της εμβέλειας της αρχής, για την οποία όλο το προηγούμενο διάστημα έδωσε γενναίο αγώνα. Η Τρίτη φάση εξέλιξης, ξεκίνησε το 2018 και διαρκεί έως σήμερα, η οποία και σηματοδεύτηκε από τρεις σημαντικότερες αποφάσεις του ΕΔΔΑ, η οποίες με διαφορετική επιχειρηματολογία από το ΕΔΔΑ, προβαίνουν, ομοίως σε συρρίκνωση της προστατευτικής εμβέλειας της αρχής, την οποία κρίνουν ως δικαίωμα το οποίο δεν είναι απόλυτο και ως εκ τούτου δύναται να περιοριστεί. Η πλειονότητα των περιπτώσεων όπου απασχολήθηκαν τα παραπάνω δικαστήρια αφορούσε σε ζητήματα διπλής αξιολόγησης εγκλημάτων λαθρεμπορίας, φοροδιαφυγής καθώς και στο πειθαρχικό δίκαιο.

Σε όλη αυτή τη διάδραση της νομολογίας των Δικαστηρίων, παρατηρούμε πως καθένα εξ αυτών, προσπάθησε να μονοπωλήσει και ως εκ τούτου να εγκαθιδρύσει ως ορθή, τη δική του αξιολόγηση και θέση ως προς την ερμηνεία της αρχής. Ο έκδηλος λόγος, είναι ότι η αρχή *ne bis in dem* αποτελεί μία αρχή, η οποία χαίρει προστασίας σε πλείονες έννομες τάξεις, στην εθνική, την ευρωπαϊκή και την ενωσιακή. Οι έννομες αυτές τάξεις, έχουν διαμορφωθεί με τρόπο που εξυπηρετεί η καθεμία, ως είναι φυσικό τις αρχές και τους στόχους της. Άγρυπνος φρουρός και θεματοφύλακας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αποτελεί εδώ και πολλά χρόνια το ΕΔΔΑ. Ένα δικαστήριο, το οποίο δεν εξυπηρετεί πολιτικές ή συμφέροντα, παρά μόνο την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Από την άλλη πλευρά, έχουμε την εθνική έννομη τάξη, η οποία σαφώς τηρεί και προασπίζεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, δεν παύει όμως να προασπίζει και την περιουσία του κράτους, η οποία

θίγεται με κάθε μία τέλεση πράξεων εγκλημάτων φοροδιαφυγής ή λαθρεμπορίας. Στο ίδιο πλαίσιο θα μπορούσαμε να αναφέρουμε και την ενωσιακή έννομη τάξη, η οποία ναι μεν κατοχυρώνει πλειάδα δικαιωμάτων στην νομοθεσία της, δεν παύει όμως να είναι και μια ένωση κρατών η οποία συστήθηκε ακριβώς για την οικονομική ένωση και την προαγωγή της οικονομικών συμφερόντων των κρατών μελών .

Με δεδομένα τα ανωτέρω, καθίσταται αντιληπτή και η αντιμετώπιση των περιπτώσεων που άγονται ενώπιον των ανωτέρω Δικαστηρίων. Από τη μια είδαμε την εμμονή του ΣτΕ στην μη αναγνώριση της συνδρομής της αρχής, χρησιμοποιώντας ακόμη και επιχειρηματολογία ιεραρχικής σχέσης Συντάγματος και ΕΣΔΑ. Η στάση αυτή, άλλαξε αναγκαστικά μετά τις καταδίκες της χώρας μας, οι οποίες περαιτέρω είχαν και ως συνέπεια την ψήφιση του Ν. 4446/2016, με τον οποίο τροποποιήθηκε το αρ. 5 παρ. 2 ΚΔιοικΔικ, όπου πλέον τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται και από τις αθωωτικές αποφάσεις, καθώς και το αρ. 69^Α ΠΔ 18/1989, όπου προβλέφθηκε η δυνατότητα επανάληψης της διαδικασίας μετά από ευδοκίμηση προσφυγής στο ΕΔΔΑ και για τις ακυρωτικές διαφορές. Περαιτέρω συνέπεια, αποτέλεσε και η πρόσφατη νομοθετική πρωτοβουλία με το άρθρο 32 ν. 4745/2020, δια του οποίου θεσπίστηκε η υποχρεωτική αναστολή της ποινικής δίκης σε περίπτωση που έχουν επιληφθεί τα διοικητικά δικαστήρια, καθώς και η έναρξη της παραγραφής η οποία εκκινεί από την τέλεση της πράξης και όχι από την οριστικοποίηση της φορολογικής εγγραφής.

Από την άλλη είδαμε, την εξαρχής αυστηρότερη αντιμετώπιση του εύρους της αρχής από το ΔΕΕ, με επιμέρους επιχειρήματα: είτε της προτεραιότητας των οικονομικών συμφερόντων της ένωσης, είτε της δυνατότητας περιορισμού ενός μη απόλυτου δικαιώματος. Ως εκ τούτου, κατά την άποψη μου, το επίπεδο προστασίας στο πλαίσιο του Χάρτη, αρχικά, ήταν χαμηλότερο της ΕΣΔΑ και κατ' αυτό τον τρόπο παραβιάζονταν η επιταγή της ομοιογένειας εκ του άρθρου 52 παρ. 3 ΧΘΔ. Και γίνεται λόγος για αρχικό χαμηλότερο επίπεδο προστασίας, διότι αναφέρομαι στις προγενέστερες του έτους 2018 αποφάσεις του ΔΕΕ,¹⁴⁴ όπου ρητώς διακηρύχθηκε η αυτονομία του Χάρτη έναντι της ΕΣΔΑ. Επί των κρίσεων αυτών, το ΔΕΕ ασπάστηκε μεν τη νομολογία του ΕΔΔΑ, πλην όμως πρόσθεσε και μια ακόμη προϋπόθεση για την κατάφαση της αρχής. Έτσι, κατά το ΔΕΕ, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εξετάζουν τη συμβατότητα ενός εθνικού συστήματος παράλληλων κυρώσεων προς

¹⁴⁴ ΔΕΕ απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, C-617/10, HansAkerbergFransson.

την αρχή ne bis in idem και να ακυρώνουν την επιβληθείσα κύρωση, σε περίπτωση που η πρώτη έχει καταστεί αμετάκλητη, υπό την προϋπόθεση ότι οι εναπομένουσες κυρώσεις είναι αποτελεσματικές, ανάλογες των παραβάσεων και αρκούντως αποτρεπτικές. Έτσι, το ΔΕΕ διατήρησε επιφύλαξη και αποδέχτηκε το ενδεχόμενο περιορισμού της αρχής ne bis in idem, προκειμένου να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, σύμφωνα και με τις αρχές της υπεροχής και της αποτελεσματικότητας, οι οποίες δεν αποκλείεται να θέσουν περιορισμούς και όρια στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων από το εθνικό δίκαιο και από την ΕΣΔΑ, στους τομείς όπου εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης.

Μεταγενέστερα, και αφού πλέον είχε εκδοθεί η απόφαση Α και Β κατά Νορβηγίας, η οποία περιόρισε την προστατευτική εμβέλεια της αρχής, τότε, ομοίως και το ΕΔΔΑ, προέβη σε σχετικό περιορισμό, χρησιμοποιώντας βέβαια, διαφορετική αιτιολογία κατά τα ανωτέρω. Ως εκ τούτου, πλέον δεν μπορεί να γίνει λόγος για χαμηλότερη έναντι της ΕΣΔΑ προστασία του Χάρτη. Μπορεί όμως να αξιολογηθεί, η πειστικότητα της επιχειρηματολογίας έκαστου Δικαστηρίου.

Επίσης, παρατηρήσαμε τον -σημαντικό κατά τη γνώμη μου- γενναίο αγώνα του ΕΔΔΑ, να εδραιώσει μια διασταλτική ερμηνεία της αρχής. Δυστυχώς όμως, η προσπάθεια αυτή δεν κράτησε πολύ, διότι μέσα από την απόφαση Α και Β κατά Νορβηγίας, το ΕΔΔΑ, προφανώς επηρεασμένο από τις έντονες συγκρούσεις που προκάλεσε η πρότερη νομολογία του στο εσωτερικό των συμβαλλόμενων κρατών, προέβη σε συρρίκνωση της προστατευτικής εμβέλειας της αρχής, εισάγοντας μια νέα αρνητική προϋπόθεση για την κατάφαση της αρχής: την έλλειψη επαρκούς στενού ουσιαστικού και χρονικού συνδέσμου μεταξύ της ποινικής και διοικητικής διαδικασίας.

Σε κάθε περίπτωση, κατά την άποψή μου, αυτό που προέχει, είναι μια κατά το δυνατόν ομοιόμορφη ερμηνεία και εφαρμογή της αρχής από τα ευρωπαϊκά και εθνικά όργανα. Δε νοείται, σε μια πολυεπίπεδη πλέον προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τα οποία έχουν παύσει να έχουν αμιγώς εθνικό χαρακτήρα, καθόσον στο όλο δικαιοσύστημα εντάσσονται και οι ενωσιακοί όσο και οι ευρωπαϊκοί, να μην υπάρχει ομοιόμορφη ερμηνεία των δικαιωμάτων των πολιτών. Κυρίως δε, να μην υπάρχει μια εκ των προτέρων προβλέψιμη διαδικασία στις περιπτώσεις αυτές και μια βεβαιότητα για τις συνέπειες που δύναται να επιφέρει μια μη νόμιμη συμπεριφορά.

Η αντιμετώπιση λοιπόν, δεν θα πρέπει να σημειώνει αποκλίσεις στον τρόπο ερμηνείας και εφαρμογής της αρχής. Αυτό που προέχει είναι να αναπτυχθεί ένας διάλογος μεταξύ των δικαστηρίων, προκειμένου οι αποφάσεις τους να αλληλοσυμπληρώνονται και όχι να αλληλοαναιρούνται. Διαφορετικά θα προκαλείται ανασφάλεια δικαίου για τους πολίτες, οι οποίοι δεν θα είναι σε θέση να γνωρίζουν εκ των προτέρων τις συνέπειες που δύναται να επιφέρουν οι πράξεις τους. Από την άλλη, δεν δίνεται η ευκαιρία ανάπτυξης και προαγωγής του επιστημονικού διαλόγου, τη στιγμή που πλείονα δικαστήρια, σε μια πολυεπίπεδη προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν δύναται να αναπτύξουν μια κοινή και σταθερή πορεία.

Από την άλλη πλευρά, την ίδια υποχρέωση έχει και ο εθνικός νομοθέτης. Ειδικότερα, από τη στιγμή της προσχώρησης στην Ε.Ε., αλλά και από της υπογραφής της ΕΣΔΑ, η Ελληνική πολιτεία, αυτομάτως δυνάμει του αρ. 28 του Συντάγματος, έδωσε μια αυξημένη τυπική ισχύ στους κανόνες δικαίου που προέρχονται από αυτές. Ως εκ τούτου, πρώτα απ' όλα, και ο ίδιος ο εθνικός νομοθέτης, θα έπρεπε να λάβει συγκεκριμένα θετικά μέτρα προς την κατεύθυνση πλήρους σύμπλευσης με τις αποφάσεις των ευρωπαϊκών Δικαστηρίων. Πρώτα απ' όλα, για να ανταποκριθεί η χώρα στις υποχρεώσεις τις και δευτερευόντως για να αποτραπεί ο στιγματισμός της χώρας, ενόψει των καταδικών από το ΕΔΔΑ.

Από την άλλη, η Ε.Ε., αναγνωρίζει ήδη στον ΧΘΔΕΕ, πως η παρεχόμενη προστασία όταν τα δικαιώματα του χάρτη αντιστοιχούν στα δικαιώματα της ΕΣΔΑ, η έννοια και η εμβέλεια των πρώτων είναι ίδια με εκείνη που αποδίδει η ΕΣΔΑ. Στη βάση όλων αυτών, λοιπόν, θα πρέπει να κινείται και ο διάλογος μεταξύ των δικαστών, με σκοπό την πληρέστερη προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών, τυχόν περιορισμός των οποίων, δεν θα πρέπει, σε καμία περίπτωση να κρίνεται και να αξιολογείται με δεδομένα οικονομικής φύσεως ή κινδύνου απώλειας εσόδων για το κράτος ή την ένωση.

Εκπτώσεις και περιστολή του εύρους και της εμβέλειας ενός δικαιώματος δεν είναι αποδεκτή σε μια δημοκρατική κοινωνία που σέβεται και προστατεύει τα δικαιώματα των πολιτών της και που αναγνωρίζει ως ύπατο, αναφαίρετο και αδιαπραγμάτευτο δικαίωμα της αξία του ανθρώπου, στην έννοια της οποίας, σαφώς συμπεριλαμβάνεται και η εργαλειοποίηση του και εξομοίωση του με μέσον προς

επίτευξη σκοπών, είτε αυτοί είναι κοινωνικοί είτε αυτοί είναι απλώς φορο –
εισπρακτικοί.

Βιβλιογραφία

Ακτύπη Σ., άρθρο 4ο του 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ, στο συλλογικό έργο Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ερμηνεία κατ' άρθρο, επιμέλεια Σισιλιάνος Λίνος-Αλέξανδρος, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2η έκδοση 2017, τόμος II.

Αλεξιάδη Σ., Ανακριτική, εκδ. Σάκκουλα, 1993.

Αναγνωστόπουλου Η., *Ne bis in idem*, Ευρωπαϊκές και Διεθνείς Όψεις, εκδόσεις Σάκκουλας, 2008.

Ανδρουλάκη Ι., Κριτήρια της δίκαιης ποινικής δίκης κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, εκδ. Σάκκουλα, 2000.

Ανδρουλάκη Ν., Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, έκδ. 2012, σελ. 222-223.

Τσόλκα Ο., Το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας, ΠοινΧρ 2004, 97 επ.

Βογιατζή Π. σε Λ.Α. Σισιλιάνο, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2η έκδ., 2017, αρ. 165.

Βογιατζή Π., *Ne bis in idem* και τεκμήριο αθωότητας από την ποινική στη διοικητική δίκη: ζητήματα ασυμβατότητας μεταξύ του ΕΔΔΑ και του Συμβουλίου της Επικρατείας, ΘΠραξΔιοικΔικ, 2015, σελ. 533.

Γράβαρη Ι., Φορολογικές κυρώσεις. Όροι και όρια τιμωρίας, ΘΠΔΔ 2011, σελ. 1095 επ.

Δαλακούρα Θ., Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Τόμος Ι, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 2012.

Δημητρακόπουλου Ι., Διοικητικές κυρώσεις και Θεμελιώδη δικαιώματα, 2014, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.

Δημητράκοπουλου Ι., Διοικητικές κυρώσεις και θεμελιώδη δικαιώματα, Σύνταγμα-ΕΣΔΑ- Δίκαιο ΕΕ, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2014.

Δωρή Φ., Τεκμήριο αθωότητας και λαϊκός τιμωρητισμός – Προστασία στο πλαίσιο του ιδιωτικού δικαίου, ΠοινΔικ 2017, σελ. 19 επ.

Ζολώτα Τ. , Η δέσμευση του εθνικού δικαστή από το νομολογιακό προηγούμενο και το δεδουλευμένο των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, ΕφημΔΔ 2010, σελ. 102 επ.

Θεοχάρη Α. - Μπουλταδάκη Δανάη, Η αρχή ne bis in idem στο πεδίο των διοικητικών κυρώσεων, ΘΠΔΔ 2016/12, σελ. 1135 επ.

Καλονόμου Κ., Σχόλιο: ΣτΕ 1992/2016: Μια επιτυχημένη ρήξη με την εσωστρέφεια της ελληνικής έννομης τάξεως, ΕφΔΔ 2017/1, σελ. 87 επ.

Καραγκούνη Β., Περιορισμοί της αρχής ne bis in idem από το ΔΕΕ – Προϋποθέσεις σώρευσης διοικητικών διώξεων ή κυρώσεων «ποινικού» χαρακτήρα και ποινικών διώξεων ή κυρώσεων – ΘΠΔΔ 2018, σελ. 657.

Καστανά Ι., Γενικό Δικονομικό Δίκαιο και μέθοδος ερμηνείας δικονομικών κανόνων. Με αφορμή τις Β' ΣτΕ 1992-3/2016, ΘΠΔΔ 2017/2, σελ. 170 επ.

Κατσίγιαννη Σ., Η αρχή ne bis in idem και η συμμόρφωση της Ελληνικής Πολιτείας στην απόφαση του ΕΔΔΑ Σισμανίδης και Σιταρίδης – Με αφορμή την απόφαση ΣτΕ 680/2017, ΘΠΔΔ 2017/10, σελ. 1016 επ.

Κοφίνη Σ., Η εφαρμογή της αρχής ne bis in idem στις φορολογικές κυρώσεις - Σχέση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο ΧΘΔ με τα αντίστοιχα της ΕΣΔΑ. Πεδίο εφαρμογής του Χάρτη και περιεχόμενο της αρχής Ne bis in idem., ΕΕΕΔ 2013, σελ. 94.

Κρίκα Μ., Παραβάσεις της φορολογικής νομοθεσίας, ΕΕΕυρΔ, 2020.

Κυβέλου Σ./ Μπεκιάρη Α., Η εφαρμογή της αρχής ne bis in idem σε υποθέσεις λαθρεμπορίας, Παρατηρήσεις επί της απόφασης του ΣτΕ 1771/2019, ΘΠΔΔ 2019/10, σελ. 925 επ.

Κωνσταντινίδη Α., Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Βασικές έννοιες, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2014.

Λαϊνιώτη Α., Αφιέρωμα: Η Αρχή ne bis in idem, ΘΠΔΔ, Δεκέμβριος 2016, τευχ. 92 σελ. 1124.

Λιάνα Γ. Τ., Ne bis in idem: ευρωπαϊκές όψεις της αρχής μετά και τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας, Πειραϊκή Νομολογία, 2010, σελ. 375.

Μαγριπτή Αικ., Η πρόκληση ενσωμάτωσης στην εθνική έννομη τάξη του τεκμηρίου αθωότητας, Με αφορμή την Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 «για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας» και την πρόσφατη νομολογία (Δ.Ε.Ε. C-439/16 και ΣτΕ 1993/2016), ΠοινΧρ. 2017

Μαργαρίτη Λ. / Βασιλειάδη Ν., Ne bis in idem και τεκμήριο αθωότητας - Δωροδοκία και Ν 1608/1950 - Αυτοενοχοποίηση διττό αξιόποινο και νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματική δραστηριότητα (Ιδιωτική Γνωμοδότηση) ΜΕΡΟΣ Α', ΠοινΔικ 2018, σελ. 809.

Μαργαρίτη Λ. / Βασιλειάδη Ν., Ne bis in idem και τεκμήριο αθωότητας - Δωροδοκία και Ν 1608/1950 - Αυτοενοχοποίηση διττό αξιόποινο και νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματική δραστηριότητα (Ιδιωτική Γνωμοδότηση) ΜΕΡΟΣ Β', ΠοινΔικ 2018, σελ. 976.

Μουστάκα Μ., Η αρχή Ne Bis In Idem και το ελληνικό διοικητικό δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 2018.

Ξυλάκη Π., Αρχές επιβολής κυρώσεων - Ne bis in idem - Σχέση μεταξύ ποινικής και διοικητικής δίκης για λαθρεμπορία - Αίτηση επανάληψης διαδικασίας κατόπιν καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ, ΘΠΔΔ 2017.

Ξυλάκη Π., Παρατηρήσεις στην απόφαση ΣτΕ 680/2017, Αρχές επιβολής κυρώσεων – Ne bis in idem- Σχέση μεταξύ ποινικής και διοικητικής δίκης για λαθρεμπορία – Αίτηση επανάληψης διαδικασίας κατόπιν καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ, ΘΠΔΔ 2017/3-4, σελ. 336 επ..

Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, επιμ. Β. Τζέμος, 2η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 575-576.

Πανταζόπουλου Π., Η αντιμετώπιση από τα διοικητικά δικαστήρια της διαδικασίας τιμώρησης της λαθρεμπορίας. Με αφορμή τη ΣτΕ 2067/2011, ΘΠΔΔ 2011/12, σελ. 1100 επ.

Παπαδοπούλου Δ., Σκέψεις με αφορμή την απόφαση του ΕΔΔΑ της 15.11.2016 στην υπόθεση Α και Β κατά Νορβηγίας, Απομάκρυνση του Δικαστηρίου από την πρόσφατη κρίση του επί της Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδας;, ΘΠΔΔ 2017/7, σελ. 640 επ.

Παραρά Π., Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΔτΑ, Νο 56/2012.

Παυλίδου Ε., Η δεσμευτική ενέργεια των αποφάσεων της ποινικής και πολιτικής δικαιοδοσίας στη διοικητική δίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2014.

Πικραμένου Μ., Φίλτρα κατά την εισαγωγή υποθέσεων στη διοικητική δικαιοσύνη και η προοπτική της συνταγματικής αναθεώρησης, ΘΠΔΔ 2013/3-4, σελ. 214 επ.

Πλατιά Χ., Το τεκμήριο αθωότητας και η ισχύς του στην αστική δίκη μετά το πέρας της ποινικής διαδικασίας - Η εξέλιξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ και του Αρείου

Πάγου (Με αφορμή την πρόσφατη απόφαση ΑΠ 715/2017 [Α1 Πολιτικού Τμήματος]), Πειραϊκή Νομολογία, 2017, σελ. 292 επ.

Πρεβεδούρου Ε., Η εφαρμογή της αρχής ne bis in idem στην περίπτωση σωρευτικής επιβολής διοικητικών κυρώσεων - Με αφορμή την απόφαση ΣτΕ 1091/2015, ΘΠραξΔιοικΔικ, 2015, σελ. 524.

Πρεβεδούρου Ε., Η επιρροή του ευρωπαϊκού δικαίου στη δίκη ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012.

Πρεβεδούρου Ευγενία, Η επιρροή του ευρωπαϊκού δικαίου στη δίκη ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2012.

Πυργάκη Θ., Διοικητικός και Ποινικός κολασμός φορολογικών και τελωνειακών παραβάσεων και αρχή ne bis in idem: νομολογιακές και νομοθετικές εξελίξεις, Εφ.Δημ. Δικ, 2020, σελ. 409.

Ρήγου Γ., Το τεκμήριο της αθωότητας, ΠοινΧρ 1992, 625 επ.

Σαλαμούρα Εβ., Σχόλιο στην ΕΔΔΑ, Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδος, της 30.4.2015, ΝοΒ 2015, τόμος 63.

Σαρμά Ι. / Κοντιάδη Ξ. / Ανθρόπουλου Χ., ΕΣΔΑ, εκδόσεως Νομική βιβλιοθήκη, 2021.

Σεβαστίδη Χ., Προϋποθέσεις δώξης, ποινική διαδικασία και παραγραφή επί φορολογικών αδικημάτων -Σχέση ποινικής αι διοικητικής δίκης (σκέψεις με αφορμή τις πρόσφατες αλλαγές του ν. 4745/2020), ΕλλΔ, 2020.

Σισιλιάνου Α. Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017 Σπινέλλης Δ., Υπερ-εθνική ισχύς της αρχής ne bis in idem. Προστασία του ατόμου από πολλαπλές διώξεις σε διάφορες χώρες, ΠοινΧρον 2004 .

Συμεωνίδη Δ., Το Ανασταλτικό Αποτέλεσμα της Έφεσης και της Αναίρεσης κατά των Αποφάσεων στην Ποινική Δίκη, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα –Θεσσαλονίκη, 1999.

Τζάκα Π., Σώρευση διοικητικών και ποινικών κυρώσεων επί παράλειψης απόδοσης ή εκπρόθεσμης απόδοσης ΦΠΑ, ΕΕΕυρΔ, 2018.

Τρέκλη Σ., άρθρο 46 ΕΣΔΑ, στο συλλογικό έργο Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ερμηνεία κατ' άρθρο, επιμέλεια Σισιλιάνος ΛίνοςΑλέξανδρος, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2η έκδοση 2017, τόμος II.

Τριανταφύλλου Γ. σε: Κοτσαλή Λ., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο (Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ), εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2014.

Τσιλιώτη Χ., Πολλαπλά τέλη λαθρεμπορίας – Κριτήρια Engel, ΘΠΔΔ 2012.

Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Παρατηρήσεις στη ΣτΕ 2067/2011, ΘΠΔΔ 2012/12, σελ. 1157 επ.

Τσόλκα Ο. σε: Κατ'άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020.

Φαρμακίδης-Μάρκου Κ., Το ζήτημα της εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem* στις υποθέσεις προστίμων λαθρεμπορίας- Νομολογιακές εξελίξεις, Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδας, ΘΠΔΔ 2016/12, σελ. 1214 επ.

Χαραλαμπίκη Α., Αμφιβολίες ως προς τις προϋποθέσεις της ποινικής δίκης. Θεωρητική ενασχόληση με την αρχή *in dubio pro reo*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 1991.

Χρυσόγονου Κ., Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής σύμβασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην εθνική έννομη τάξη : οι ελληνικές δυσχέρειες προσαρμογής στην ευρωπαϊκή δημόσια τάξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Σάκκουλας, 2001.

Διαδίκτυο

Βιτάλη Σ., Η αρχή *ne bis in idem* κατά τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας , του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΕΔΔΑ, διαθέσιμο στον ιστότοπο www.ethemis.gr.

Δημητρακόπουλου Ι., *Ne bis in idem* και επιβολή δεύτερου διοικητικού προστίμου (Σχόλιο στις αποφάσεις ΣτΕ 108/2015 εν συμβ. και ΣτΕ 1091/2015), διαθέσιμο στον ιστότοπο www.humanrightscaselaw.gr .

Δημητρακόπουλου Ι., *Ne bis in idem*, τεκμήριο αθωότητας και η “αχίλλειος πτέρνα” της απόφασης Καπετάνιος του ΕΔΔΑ: οι θεμελιώδεις αρχές της επικουρικότητας του ελέγχου του ΕΔΔΑ και της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών, διαθέσιμο στον ιστότοπο www.humanrightscaselaw.gr.

Δημητρακόπουλου Ι., *Ne bis in idem*, τεκμήριο αθωότητας και η νέα ρύθμιση του άρθρου 5 παρ. 2 εδαφ. β' του ΚΔΔ (άρ. 17 του ν. 4446/2016), διαθέσιμο στον ιστότοπο www.humanrightscaselaw.gr.

Δημητρακόπουλου Ι., Η επιρροή της ποινικής δίκης στη διοικητική διαδικασία και δίκη για φορολογικές παραβάσεις, υπό το φως των θεμελιωδών δικαιωμάτων, στην πρόσφατη νομολογία του ΣτΕ και του ΕΔΔΑ (ΣτΕ 1992-1993/2016, ΕΔΔΑ 15.11.2016 Α και Β κατά Νορβηγίας), διαθέσιμο στον ιστότοπο www.humanrightscaselaw.gr.

Δημητρακόπουλου Ι., Η σύντομη (;) ζωή της απόφασης Καπετάνιος, Σημείωμα στην απόφαση ΣτΕ Ολομ. 1741/2015, διαθέσιμο στον ιστότοπο www.humanrightscaselaw.gr.

Δημητρακόπουλου Ι., Νομολογιακές εξελίξεις για την εφαρμογή του ne bis in idem στο πεδίο των φορολογικών παραβάσεων, διαθέσιμο στον ιστότοπο www.humanrightscaselaw.gr.

Δημητρακόπουλου Ι., Πρόσφατες νομολογιακές εξελίξεις για την εφαρμογή του ne bis in idem στο πεδίο των φορολογικών παραβάσεων, διαθέσιμο στον ιστότοπο www.humanrightscaselaw.gr.

Κοφίνη Σ., Οι διοικητικές κυρώσεις στο εδώλιο: Η εφαρμογή της αρχής non bis in idem από τα διοικητικά δικαστήρια, Σχόλιο στην απόφαση του ΣτΕ υπ' αριθμ. 3182/2010, διαθέσιμο στον ιστότοπο www.constitutionalism.gr.

Παυλίδου Ε., Ne bis in idem: Προς μία απόλυτα ευρωπαϊκή ερμηνεία ενός απόλυτου δικαιώματος (με αφορμή την απόφαση ΕΔΔΑ της 30.4.2015, Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδας), διαθέσιμο στον ιστότοπο www.humanrightscaselaw.gr.

Πρεβεδούρου Ε., Η αρχή ne bis in idem κατά το δίκαιο της Ένωσης και κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ. Διοικητικός ή ποινικός χαρακτήρας της κύρωσης του πολλαπλού τέλους του ΤΚ (ΣτΕ Ολ 1741/2015), διαθέσιμο στον ιστότοπο www.prevedourou.gr.

Πρεβεδούρου Ευγενία, Σωρευτική επιβολή διοικητικών κυρώσεων – μη εφαρμογή της αρχής ne bis in idem – αρχή της αναλογικότητας – διάλογος ΣτΕ – ΔΕΕ και ΕΔΔΑ: ΣτΕ 3473/2017, διαθέσιμο στον ιστότοπο www.prevedourou.gr.

Σεβαστίδη Χ., Δέσμευση πολιτικού δικαστηρίου από αθωωτική ποινική απόφαση: εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας ή υπέρβαση του γράμματος και του σκοπού του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ;, Εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικ. Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής και διοικητικής δίκης», 9-10 Μαΐου 2019, σ. 2, διαθέσιμη στο http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/sevastidis_2019kom.pdf.

Τσόλκα Ό., Οι σύγχρονες εξελίξεις του δια-δικαιοδοτικού «διαλόγου» μεταξύ ΕΔΔΑ και ΔΕΕ για την εφαρμογή της αρχής «ne bis in idem» επί του εσωτερικού δυαδικού συστήματος κυρώσεων, διαθέσιμο στον ιστότοπο

http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/tsolka_2019.pdf.